

การศึกษาวิเคราะห์หลักจริยธรรมของเทวดาที่มีต่อสังคมไทย

A ANALYTICAL STUDY OF THE ETHICS IN DEVATĀ
TO THAI SOCIETY

พระเสาร์คำ ธมฺมวโร (จิหฺล้า)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การศึกษาวิเคราะห์หลักจริยธรรมของเทวดาที่มีต่อสังคมไทย

พระเสาร์คำ ธมฺมวโร (ธิด้า)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A ANALYTICAL STUDY OF THE ETHICS IN DEVATĀ
TO THAI SOCIETY

Phra Saokam Dhammavaro (Thila)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirement for the Degree of Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
“การศึกษาวិเคราะห์หลักจริยธรรมของเทวดาที่มีต่อสังคมไทย” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

(พระครูโกศลศาสนบัณฑิต, ผศ. ดร.)

ประธานกรรมการ

(พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ. ดร.)

กรรมการ

(พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร.)

กรรมการ

(รศ.ดร., สุธิชัย ยิ่งสุข)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย

พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ. ดร.

ประธานกรรมการ

พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระเสาร์คำ ชมวโร)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาวิเคราะห์หลักจริยธรรมของเทวดาที่มีต่อสังคมไทย
 ผู้วิจัย : พระเสาร์คำ ธรรมวโร (ธิล้า)
 ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระครูสิริรัตนานวัตร, รศ.ดร.
 ป.ธ.๕, พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ), พธ.ม. (ปรัชญา) , Ph.D. Philosophy)
 : พระครูพิพิธจารุธรรม,ดร.
 พธ.บ. (ปรัชญา), กศ.ม. (จิตวิทยาการแนะแนว), ศน.ด. (พุทธศาสนศึกษา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๔ พฤษภาคม ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานะ ความมีอยู่ของเทวดา จริยธรรมของเทวดา และศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมที่มีต่อการพัฒนาสังคมไทย ใช้วิธีวิจัยเชิงเอกสาร ถิ่นพระไตรปิฎกเป็นข้อมูลปฐมภูมิ และเอกสารอื่นข้อมูลทุติยภูมิ วิเคราะห์ข้อมูลเชิงสถิติพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า เทวดามี ๓ จำพวก คือ อุบัติเทพ สมมติเทพ และวิสุทธิเทพ เทพจำพวก อุบัติเทพมีสถานะความมีอยู่ตามภพ/สวรรค์ ตามอายุ ตามการเกิด/ตาย ตามภพ/ภูมิ ตามชีวิต/กำเนิด ตามอาหาร ตามความสัมพันธ์กับมนุษย์ เทพจัดกลุ่มเป็น ๓ กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีบทบาทต่อธรรมชาติ และพระพุทธศาสนา คือกลุ่มพิธีกรรมที่เนื่องด้วยเทวดา กลุ่มที่มีบทบาทของเทวดาในสวรรค์และกลุ่มสถานะและบทบาทของเทวดาต่อพระพุทธศาสนาและธรรมชาติ เทวดามีอาณาจักรสถิตคือเทวโลก เป็นชาวสวรรค์ เทวดาในชั้นจตุมหาราช มีบทบาทต่อธรรมชาติ เช่น ป่า น้ำ อากาศ เป็นต้น เทวดามีส่วนสำคัญในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าถือเป็นพุทธกิจหนึ่งใน ๕ คือเวลาเที่ยงคืนจะทำหน้าที่แก้ปัญหา ให้แก่เทวดา เทวดามีส่วนสำคัญให้เกิดมงคลสูตร นอกจากนี้ เทวดามีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นต้นบัญญัติหลายข้อ เช่น อาบัติ ปาจิตตีย์ข้อที่ห้ามพระภิกษุพราภของเขี้ยว บทบาทของเทวดาที่สำคัญอย่างหนึ่งคือ ภายหลังที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาจบลง เทวดาชุมนุมในหมื่นโลกธาตุดุภักันแซ่ซ้องสรรเสริญดังกึกก้องไปทั่วโลกธาตุ แสดงให้เห็นว่าปกติของเทวดาจะใคร่ในธรรมและจริยธรรมของเทวดามีคุณค่าในการเป็นแหล่งจริยธรรมจากพระพุทธศาสนาต่อธรรมชาติ โดยเทวดาแห่งป่าจะปฏิบัติในรุกขธรรม เทวดาแห่งนภากาศ จะขจัดราหูให้ฐานะศัตรูด้วยอ้างถึงพระพุทธคุณ เทวดาแห่งข้าว จะดูแลพืชัญญาหารแก่มนุษย์ เทวดาแห่งน้ำจะรักษาน้ำเลี้ยงมนุษย์และพืช เทวดาแห่งฝน จะให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เทวดาจะสอนจริยธรรมให้แก่มนุษย์และมนุษย์จะอยู่กับเทวดาด้วยการทำบุญ ทำทาน ทำดี ทำพิธีไหว้ดี พลีถูกและปฏิบัติในจริยธรรม

ธรรมให้เกิดเป็นเทวดาที่สำคัญมีบุญกิริยาวัตถุ ๓ คือ บุญที่สำเร็จด้วยการให้ทาน บุญที่สำเร็จด้วยการรักษาศีล บุญที่สำเร็จด้วยการภavana บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ คือการทำบุญด้วยการให้ปัน โอตตปปะ และวัตรบพ ๗ ประการ คือ การเลี้ยงมารดาและบิดา การประพุดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่การพุดจาแต่คำอ่อนหวาน การไม่พุดคำส่อเสียด การมีใจปราศจากความตระหนี่ การพุดแต่คำสัตย์และการไม่โกรธ

เทวดาจะสร้างคุณค่าทางจริยธรรมแก่สังคมในฐานะเป็นแหล่งจริยธรรม เช่น ปัญหา ๓ ราศีในเทศกาลสงกรานต์ จริยธรรมของเทวดาจะเน้นพัฒนาชีวิต เอื้ออาทรต่อกัน สร้างสันติภาพต่อสังคมและธรรมชาติ จริยธรรมของเทวดามีคุณค่าต่อการศึกษาเรียนรู้ ต่อการเป็นแหล่งจริยธรรม กล่าวคือ การเจริญอนุสติ การเป็นมิตรกับป่า การสะอาดเคราะห์ การบนบาน ความสุข คุณค่าเหล่านี้เป็นประโยชน์เกื้อกูลอย่างยิ่งแก่พุทธบริษัทผู้ปฏิบัติ เพราะเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท มีสุคติเป็นที่ไปเบื้องหน้าและพ้นทุกข์ในที่สุด

Thesis Title : A Analytical Study of the Ethics in Deva to Thai Society
Researcher : Phra Saokam Dhammaro (Thila)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrkrü Sirirattanānuwat, Assoc. Prof., Dr.
 Pālī V, B.A. (English), M.A. (Philosophy), Ph.D. (Philosophy)
 : Phrkrü Phiphitjārutham, Dr.
 B.A. (Philosophy), M.A. (Guidance Psychology),
 Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : May 4, 2017

ABSTRACT

This thesis aims to study an existence of deva (deity) in Buddhist text, to study the ethics of deva to Thai Society and an analytical study of ethics of deva to Thai Society. It is the document research by Tepiṭaka as the primary source and other sources as the secondary sources. Its data analysis is the model of descriptive statics.

It is found that there are three kinds of deva, namely:- the deva by rebirth, the deva by purification, the deva by convention. The deva by rebirth has status, existence, according to sphere/heaven, according to age, according to birth/death, according to life/rebirth, according to food, according to relation with a human. The deva is grouped in three kinds, namely;- the kinds of roles from deva to Buddhism and nature. The kinds of rituals concerning with deva. The kinds of deva in heaven including the status and roles of deva for nature and Buddhism. The deva who produces the ethical values to human concluding monks and Buddhists. The deva is the important point of Buddhism. The Buddha regards the deva as the a routine in five of Buddha's daily life. In which, it is the reply of question for Deva at time in noon night and then the highest blessing arises by deva. Besides, the roles of deva in Buddhism as the deva is the resource of the first regulation of titles, such as Pācittī . it prohibits monks from cutting grasses or threes. Other roles of the deva are the pleasure in the ending of the first sermon of the Buddha by loud sound all over ten earth. It is well shown that the deva intends to Dhamma. The ethics of deva

is regarded as high value which is regarded as ethical resource to Buddhism and to nature.

The ethics of deva as Dhamma for being deva:- 1. Three bases of meritorious action (Puññakiriyāwatthu);- meritorious action consisting in giving or generosity, meritorious action consisting in observing the precepts or ethical behavior, meritorious action consisting in mental development. 2. Ten bases of meritorious action (Puññakiriyāwatthu);- merit acquired by giving, ethical behavior, by mental development, by reverence, by rendering services, by sharing out merit, by rejoicing in others' merit, by listening to the Doctrine or right teaching, by teaching the doctrine or showing truth, by straightening one's views or forming correct views. 3. Five achievement (Sampadā) ;- to be endowed with morality, to be endowed with will, to be endowed with view, to be endowed with carefulness. 4. Two titles in ethics of deva (Devadhamma) ;- moral shame, moral fear. 5. The seven principles for practice of deva (Wattapada) ;- to taking care our parents, suitable practice to elders, only sweet speech, not tale-bearing speech, not be miserly, only true speech and not be angry.

The ethics of deva develops their own lives, cares to each others, produces some peace in society and in nature. In which, the deva of forest follows rukkhadhammadeva (three deva), the devas of sky deletes the lunar eclipse by speech to the Buddha's virtues, the deva of rice cares vegetation, the deva of rain saves water, the deva of rain gives rain in a right season. The deva protects and teaches Dhamma to human and the human resides with the deva by making merit, making gift, making good, making of the ritual of good worship and ethical treatment.

The deva gives the ethical values to society as the ethical source i.e. three questions of zodiacs in Songkran Festival. The morality of deva focuses the development of life, helps each others, produces some peace in society and in nature. The morality of deva has the value to knowledge, to being moral source, namely; - to memory, to relation of forest, to change one's bad fortune, to pledge, to happiness. These values from deva are the benefit for Buddhist followers, because they empower in their minds being hopefulness without carefulelssness. The next point of their lives is heaven. Finally, they are free from suffering.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีด้วยความเมตตาของคณะกรรมการที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์อันประกอบด้วย พระครูสิริรัตนานุวัตร,รศ. ดร.และ พระครูพิพิธจารุธรรม, ดร.ที่ได้กรุณา อนุเคราะห์ให้คำปรึกษาแนะนำดูแลเอาใจใส่ให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุงแก้ไขวิทยานิพนธ์จน สำเร็จด้วยดีตลอดมา

ขอกราบขอบพระคุณประธานและคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการสอบวิทยานิพนธ์ คือ พระครูโกศลศาสนบัณฑิต,ผศ. ดร. และ รศ.ดร.,สุทธิชัย ยิ่งสุข กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณา เสียสละเวลาอันมีค่าเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้อง ทั้งด้านภาษา เนื้อหาระเบียบวิธีวิจัย และ เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยช่วยแนะนำแก้ไขให้สมบูรณ์ และสำเร็จได้ด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์ใดๆ อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอน้อมบูชาเป็นกตเวทิตา คุณแก่ครูบาอาจารย์ บิดามารดา ญาติสนิทมิตรสหาย ที่เป็นกำลังใจสนับสนุนในทุกๆเรื่องรวมทั้ง บุรพาจารย์และผู้มีพระคุณทุกท่านที่ได้ร่วมกันสรรค์สร้างงานวิจัยฉบับนี้ให้แก่ผู้วิจัยจนประสบผล สำเร็จลุล่วงด้วยดี

พระเสาร์ ธมวโร
๓๐ มีนาคม ๒๕๖๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ รูปแบบการอ้างอิงจะขึ้นต้นด้วยอักษรย่อชื่อของคัมภีร์แล้วตามด้วย เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ เช่น วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๖/๒๑๐. หมายถึง วินัยปิฎก มหาเวศคปาลี เล่ม ๑ ข้อ ๑๙๖ หน้า ๒๑๐

พระสุตตันตปิฎก

ที. ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที. ปา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฎีกวรรค	(ภาษาไทย)
ม. มุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม. ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม. อุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส. ส. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง. ดิก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. ปญจก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง. นวก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	องคุตตรนิกาย	นวกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ. ฐ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ. ขุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐ	(ภาษาไทย)
ขุ. อิติ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	อิติวุตตก	(ภาษาไทย)
ขุ. วิ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	วิมานวัตถุ	(ภาษาไทย)
ขุ. ชา. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ. จุ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิเทศก์	(ภาษาไทย)
ขุ. พุทฺธ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	พุทธวงศ์	(ภาษาไทย)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฉ
สารบัญ	ช
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์	๔
๑.๓ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๔
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ วิธีการดำเนินการวิจัย	๘
๑.๗ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘
๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๙
บทที่ ๒ ความมีอยู่ของเทวดาพระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๑ ความเชื่อเรื่องภพ ภูมิ ตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๒ เหตุปัจจัยให้เกิดในภพ-ภูมิ ตามหลักพระพุทธศาสนา	๑๐
๒.๓ เทวดา : สถานะความมีของเทวดาอยู่ในพระพุทธศาสนา	๑๑
๒.๔ สถานภาพของเทวดาในพระพุทธศาสนา	๒๖
๒.๕ หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดา	๒๘
๒.๖ การจุติของเทวดาในทัศนะพระพุทธศาสนา	๓๒
บทที่ ๓ จริยธรรมของเทวดาที่มีต่อการพัฒนาชีวิตของสังคมไทย	๓๔
๓.๑ ความสำคัญของเทวดาต่อวิถีชีวิตในสังคมไทย	๓๔
๓.๒ หลักจริยธรรมของเทวดาต่อการดำรงชีวิตในสังคมไทย	๓๙
๓.๓ คุณค่าจริยธรรมของเทวดาต่อการพัฒนาชีวิตในสังคม	๔๖
บทที่ ๔ วิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อเทวดาที่มีต่อสังคมไทย	๕๙
๔.๑ อิทธิพลความเชื่อต่อสถานะของเทวดา	๕๙
๔.๒ จริยธรรมทางบทของเทวดา	๖๕
๔.๓ จริยธรรมตามคุณค่าของเทวดา	๗๕

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๘๑
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๑
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๙๐
บรรณานุกรม	๙๓
ประวัติผู้วิจัย	๙๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เทวดาหรือเทพถือว่่าเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งมีบทบาทต่าง ๆ มากมาย เห็นได้ชัดจากภายหลังที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาจบลงบรรดาเทพต่างชื่นชมยินดีพากันกล่าวแช่ซ้องสรรเสริญดังกระหึ่มก็ก้องไปทั่วโลกธาตุความว่่า

เทพในสวรรค์แช่ซ้องสรรเสริญกระจายข่าวว่่า นั้นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยมพระผู้มีพระภาคทรงประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หม่นกลับไม่ได้ เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลกด้วยประการฉะนี้ ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สั่นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏในโลก ล่วงเลยอานุภาพของเทพทั้งหลาย^๑

ความข้างต้นนี้เป็นที่ยืนยันว่่าเทวดามีจริงและมีบทบาทในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งก็ยังมีอีกมากมายของเทวดาที่สถิตอยู่ในธรรมชาติเกือบทุกชนิด กล่าวคือ เทวดาสถิตในน้ำเรียกว่าพระแม่คงคา เทวดาสถิตในฝนเรียกว่าพระวรุณเทพ เทวดาสถิตในลมเรียกว่าวายุเทพ เทวดาสถิตในดวงจันทร์เรียกว่าจันทร์เทพ เทวดาสถิตในดวงอาทิตย์เรียกว่าพระสุริยเทพ เทวดาสถิตที่ต้นไม้เรียกว่ารุกขเทพ เทวดาสถิตในภูเขาเรียกว่าสิขรเทพ เทวดาสถิตในเรือเรียกว่าฆรเทพ (เทวดาประจำบ้านเรือน) เทวดาสถิตประจำแผ่นดินเรียกว่าภูมิเทพ ซึ่งบรรดาเทวดาต่าง ๆ เหล่านี้ได้แสดงจริยธรรมแก่ธรรมชาติตามบทบาทของตนจนเกิดคุณค่าทางจริยธรรม มีผลเป็นอิทธิพลให้มนุษย์เห็นชอบกับจริยธรรมของเทวดาเหล่านี้ ทำให้มนุษย์แสดงเห็นคุณค่าของเทวดา เห็นบุญคุณของเทวดา และแสดงความกตัญญูต่อเทวดาในลักษณะต่าง ๆ มากมายตามที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทย

ในเบื้องต้นนี้ สามารถตอบใจย้ได้ว่่า เทวดามีที่มาอย่างไร ถ้าว่่าตามกำเนิดของเทพแล้ว จะเห็นได้จากคัมภีร์ขุททกนิกาย จุฬนันทเทศ ที่จำแนกเทวดาหรือเทพเป็น ๓ จำพวก คือ ๑. สมมติเทพ ๒. อุบัติเทพ ๓. วิสุทธิเทพ^๒ สมมติเทพ คือเทพโดยการสมมติ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร พระราชเทวี สมมติเทพนี้ว่่าโดยคุณธรรม จริยธรรมแล้วก็คือผู้ปฏิบัติดีทั้งเทพและมนุษย์ยกท่านไว้ในฐานะเทพเพราะท่านปฏิบัติในราชธรรม ๑๐ ประการ อุบัติเทพ คือเทพโดยกำเนิด ได้แก่เทพชั้นจตุมหาราช เทพชั้นดาวดึงส์ เทพชั้นยามา เทพชั้นดุสิต เทพชั้นนิมมานรดี และเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เทพผู้นับเนื่องในหมู่พรหม และเทพชั้นสูงกว่านั้น เป็นต้น และวิสุทธิเทพ คือเทพ

^๑ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๖.

^๒ ขุ.จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๙/๓๘๗.

โดยความบริสุทธิ์จากการปฏิบัติในธรรม ผู้บรรลุมรรคผลสมบูรณ์ ได้แก่ พระตถาคต พระอรหันต ชีนาสพ พระปัจเจกพุทธเจ้า

เมื่อกำหนดที่มาของเทวดาได้แล้ว ปัญหาว่า เทวดาที่สถิตในธรรมชาตินั้นเป็นเทวดา จำพวกไหน ตอบได้ว่า เป็นเทวดาจำพวกอุปติเทพ คือเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ซึ่งสถิตอยู่ ตามธรรมชาติ มีน้ำ ลม ไฟ แผ่นดิน อากาศ ต้นไม้ ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ซึ่งการสถิตของเทวดาหรือ เทพนั้นมีใช้สถิตอยู่เปล่า ๆ แต่จะมีจริยธรรมสำหรับธรรมชาตินั้น ๆ ด้วย ในส่วนสมมติเทพนั้น ท่าน สถิตในธรรมชาติไม่ได้ แต่มีส่วนสร้างธรรมชาติแก่มนุษย์ มีการผลิตฝนเทียม ทำการชลประทาน ปลุกพืชบำรุงดิน เรียกว่าทำราชสังคหวัตถุทั้ง ๔ ครบถ้วน ดังพระเจ้าแผ่นดินในแผ่นดินสยามทุก ๆ พระองค์ ส่วนวิสุทธิเทพนั้น สถิตอยู่ตามธรรมชาติไม่ได้เช่นเดียวกับสมมติเทพ แต่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างจริยธรรมให้แก่มนุษย์ ให้พระภิกษุสงฆ์เป็นมิตรกับธรรมชาติ เห็นความสำคัญกับธรรมชาติ รักษาธรรมชาติด้วยการบัญญัติวินัยสงฆ์แก่พระสงฆ์เกี่ยวกับดิน น้ำ ฝน ข้าวกล้า พืชต่าง ๆ ด้วย

ถ้าถามว่าเทวดามีลักษณะอย่างไร ถ้าว่าตามความหมายของเทวดาหรือเทพทั้ง ๓ แล้ว ย่อมรู้ลักษณะของเทวดาดีว่ามีลักษณะอย่างไร จากนั้น เพื่อประโยชน์แก่การจัดกลุ่มศึกษา จึงทำให้ จัดชนิดของเทวดาหรือกลุ่มของเทวดาที่เราคุ้นในปัจจุบัน ซึ่งจะเห็นความสำคัญของเทวดามากขึ้น ได้แก่ (๑) เทวดาชุมนุม (๒) เทวดาสาธการ (๓) เทวดาบนบานและบวงสรวง

กลุ่มเทวดาหรือเทพ ๓ กลุ่มนี้ มีคำอธิบายให้เห็นความสำคัญของเทวดาแต่ละประเภทได้ โดยย่อว่า เทวดากลุ่มชุมนุม คือ เทวดาที่ถูกอัญเชิญมาร่วมฟังเทศน์ มาร่วมพิธีทางศาสนา เช่น การ เจริญพุทธมนต์ของพระสงฆ์ในงานมงคล เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานฉลองยศตำแหน่งต่าง ๆ เมื่อทวยากรบศึกเสร็จแล้ว ก็จะอาราธนาพระปริตรให้พระสงฆ์เจริญพุทธมนต์จากนั้น พระสงฆ์รูป หนึ่งก็จะอัญเชิญเทวดา เรียกว่าชุมนุมเทวดา เริ่มต้นด้วยคำว่า ฆะริตะวา นะเมตตัง สะเมตตา....อัมมัส สะวะนะกาโลอะยัมภะทันตา ฯ

ความข้างต้นนี้ ถ้าถามว่า เทวดามีจริงหรือไม่ ต้องบอกว่ามีจริง ก็เพราะตามการอ้าง พระไตรปิฎกข้างต้นนั้น เป็นคำกล่าวในคัมภีร์พระไตรปิฎก และเป็นคำกล่าวที่สัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า ถามว่า เทวดามีรูปร่างลักษณะอย่างไร ตอบได้ว่า มีรูปร่างสวยงาม มีเครื่องอสังการ สวมชฎา ต่างจาก เทวดาของโลกตะวันตกที่ติดปีกบินได้

ความข้างต้นดังกล่าว เป็นการยืนยันถึงการมีอยู่ของเทวดาและบทบาทของเทวดาใน พระพุทธศาสนาที่ชื่นชมยินดีกับความสำเร็จในการเทศนาธรรมของพระพุทธเจ้า และบทบาทอื่น ๆ จากนี้ก็มีอีกมากมาย ทั้งแก่บุคคลผู้ประพตติ ปฏิบัติชอบ และต่อธรรมชาติอีกด้วย ซึ่งเห็นได้ชัดเจน จากการที่มีเทวดาธรรมชาติในชื่อต่าง ๆ กล่าวคือ เทวดาสถิตประจำน้ำ เรียกว่า พระแม่คงคา เทวดาสถิตประจำฝน เรียกว่า พระวรุณเทพ เทวดาสถิตประจำลม เรียกว่า วายุเทพ เทวดาสถิต ประจำดวงจันทร์เรียกว่าจันทรเทพ เทวดาสถิตประจำดวงอาทิตย์ เรียกว่า พระสุริยเทพ เทวดาสถิต ประจำต้นไม้ เรียกว่ารุกขเทวดาเทวดาสถิตประจำภูเขา เรียกว่า สีขรเทพ เทวดาสถิตประจำเรือน เรียกว่า ฆรเทพ (เทวดาประจำบ้านเรือน) เทวดาสถิตประจำแผ่นดิน เรียกว่าภูมิเทพ ซึ่งเทวดาเหล่านี้ จัดอยู่ในกลุ่มของเทวดาที่อยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชนั่นเอง

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงโลกของเทวดาว่า เทวโลก คือโลกของหมู่เทวดาในสวรรค์ เป็นภพที่มีอารมณ์เลิศ โลกที่มีแต่ความสุข แต่ยังคงเกี่ยวข้องกับกามอยู่ ได้แก่เทวดาที่สถิตอยู่ในภพ ภูมิชนิดกามาวจรภูมิ ๖ ชั้น คือ

๑. สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช(จตุโลกบาล)
๒. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
๓. สวรรค์ชั้นยามา
๔. สวรรค์ชั้นดุสิต
๕. สวรรค์ชั้นนิมมานรดี
๖. สวรรค์ชั้นปรนิมิตวสวัตตี^๓

เทวดาหรือเทพชั้นจาตุมหาราช มีทั้งที่อยู่ระดับพื้นดิน ที่เรียกว่าภุมมัญญเทพ เช่น รุกขเทพ ที่อยู่ในอากาศ ซึ่งเรียกว่า อากาศเทพ และสวรรค์ ๖ ชั้นข้างต้นนี้ แต่ละชั้นมีคุณลักษณะอย่างไร คุณลักษณะสวรรค์แต่ละชั้น ทำให้เราเข้าใจตามความหมายของชื่อชั้นสวรรค์ เพราะการตั้งชื่อสวรรค์แต่ละชั้น แสดงให้เห็นว่าตั้งชื่อตามคุณลักษณะที่เป็นที่มีในตัวเองอยู่แล้ว นอกจากนี้ ทำให้เราเข้าใจว่า เทพชั้นนั้น มิใช่จะสถิตอยู่แต่ตามธรรมชาติหรือมีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังสถิตอยู่ในโลกของเทพทั้งโลกด้วย จึงเรียกว่าเทวโลก

คัมภีร์ขุททกนิกาย มหานิทเทส ได้แสดงรายละเอียดของ‘เทวโลก’^๔ ซึ่งแสดงบทบาทในอำนาจปกครองในสวรรค์ว่า เทวโลก คือโลกของหมู่เทพในสวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง ๖ เป็นภพที่มีอารมณ์เลิศ โลกที่มีแต่ความสุข แต่ยังคงเกี่ยวข้องกับกามอยู่ ได้แก่ ๑. จาตุมหาราชิกา สวรรค์ที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ปกครองอยู่ กล่าวคือ ท้าวธตรฐ จอมคนธรรพ์ ครองทิศ ตะวันออกท้าววิรุฬหก จอมกุ่มภัณฑ์ ครองทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ จอมนาค ครองทิศ ตะวันตกท้าวกุเวรหรือเวสสวัณ จอมยักษ์ ครองทิศเหนือ ๒. ดาวดึงส์ แดนที่อยู่ แห่งเทพ ๓๓๓ องค์ มีท้าวสักกะเป็นจอมเทพ ๓. ยามา แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสุยามาเป็นจอมเทพ ๔. ดุสิตแดนที่อยู่แห่งเทพผู้เฝ้าอ้อมด้วยสิริสมบัติของตน มีท้าวสันดุสิตเป็นจอมเทพ ๕. นิมมานรดี แดนแห่งเทพผู้มีความยินดีในการนรมิต มีท้าวสุนิมิตเป็นจอมเทพ ๖. ปรนิมิตวสวัตตี แดน ที่อยู่แห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นนรมิตคือเสวยสมบัติที่เทพพวกอื่นนรมิตให้มีท้าววสวัตตีเป็นจอมเทพ

เมื่อมองถึงความเป็นมาและความสำคัญของเทวดาดังกล่าวมานี้ ผู้วิจัยเห็นว่า เรื่องเทวดาหรือเทพนี้มีคุณค่าที่เกิดจากการปฏิบัติในธรรมอย่างไร จะทำให้ผู้ศึกษาได้ความรู้ใหม่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นเรื่องที่จำเป็น ดังนั้น ในฐานะเป็นชาวพุทธที่ศึกษาเรียนรู้พระพุทธศาสนา ย่อมต้องเรียนรู้บริบทของพระพุทธศาสนา ประวัติศาสตร์ ชาดก เทวดานิยายต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาที่ตนนับถือด้วย ในการศึกษาเรียนรู้เรื่องเทวดานี้ ในระยะยาวแล้ว สมควรสร้างเป็นองค์ความรู้ที่เป็นระบบเพื่อเรียนรู้คุณค่า

บทบาท คุณธรรม จริยธรรมของเทวดา ต่อไป พระครูสิริรัตนานวัตร,รศ.ดร.ได้กล่าวในงานวิจัยของท่านเรื่อง คุณค่าทางจริยธรรมของเทพที่มีผลต่อการพัฒนาชีวิตในสังคมไทย ซึ่งเป็นงานวิจัยที่ดีเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมและเป็นงานที่ผู้วิจัยสนใจและชื่นชอบ

^๓ วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๓๖/๒๕.

^๔ ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗/๓๖.

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจทำวิจัยเรื่อง ศึกษาเทวดาในพระพุทธศาสนา ว่าความมีอยู่ของเทวดาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไรและบทบาทของเทวดาที่มีต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตเป็นอย่างไรและการประยุกต์หลักธรรมของเทวดาต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตเป็นอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ในการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความมีอยู่ของเทวดาในพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อหลักจริยธรรมของเทวดาในพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทย
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หรืออิทธิพลความเชื่อเรื่องเทวดาที่มีต่อสังคมไทย

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

๑.๓.๑ ขอบเขตเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย คือ

๑) ศึกษาความมีอยู่ของเทวดาในพระพุทธศาสนาโดยศึกษาตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาหลักฐานข้อมูลชั้นปฐมภูมิคือพระไตรปิฎกข้อมูลชั้นทุติยภูมิคืออรรถกถาฎีกาอนุฎีกาแนวอธิบายขยายความของนักวิชาการหนังสือตำราเอกสารและงานเขียนต่างๆที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้

- ๒) ศึกษาความมีอยู่ของเทวดาในพระพุทธศาสนาแยกตามภพภูมิ (สวรรค์ ๖ ชั้น)
- แยกตามอายุ- แยกตามการเกิด-ตาย- แยกตามภพ/ภูมิ- แยกตามชีวิต-กำเนิด- แยกตามอาหาร
 - แยกตามความสัมพันธ์กับมนุษย์

๓) ศึกษาบทบาทของเทวดาที่มีต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตแยกตามบทบาทของเทวดาที่มีต่อธรรมชาติ-ที่มีต่อพิธีกรรม- ที่มีต่อการพัฒนาชีวิต

๔) ศึกษาการประยุกต์หลักธรรมของเทวดาต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตแยกตาม - เทวดากับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ - เทวดากับวิถีชีวิตมนุษย์ - การปฏิบัติธรรมของเทวดามีผลต่อการพัฒนาชีวิต

๑.๓.๒ ขอบเขตแหล่งข้อมูล

- ๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา เอกสาร ตำราและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒) ข้อมูลจากผู้ทรงคุณวุฒิและกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เทวดาหรือเทพ หมายถึง อุบัติเทพ ผู้อยู่ในสวรรค์ ๖ ชั้น ได้แก่

๑. สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช(จตุโลกบาล)
๒. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
๓. สวรรค์ชั้นยามา
๔. สวรรค์ชั้นดุสิต
๕. สวรรค์ชั้นนิมมานรดี
๖. สวรรค์ชั้นปรนิมิตตสวรรค์^๕

^๕ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๖/๒๕.

อิทธิพลความเชื่อเทวดา หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ที่เทวดามีต่อพระพุทธศาสนา และธรรมชาติ มีส่วนให้เกิดบทเทศนาธรรมหรือพระสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก มีส่วนให้เกิดต้นบัญญัติวินัยสงฆ์ของพระพุทธเจ้า รวมถึงคุณความดีที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์

จริยธรรมของเทวดา หมายถึง บุญกิริยาวัตถุ ๓ วัตถุกิริยาวัตถุ ๑๐ สัมปทา ๕ เทวธรรม ๒ และวัตรบพ ๗

๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๕.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

พระธรรมปิฎก (ประยูรพุทธฺโต)^๖ กล่าวไว้ในหนังสือ พุทธวิธีการสอน ว่า พระพุทธศาสนาถือเทพในฐานะผู้ปฏิบัติธรรม ผู้ทรงธรรม แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้ปฏิเสธการดำรงอยู่ของเทพแต่อย่างใด เพราะพระพุทธศาสนายอมรับว่ามีสิ่งมีชีวิตมากมายในจักรวาลนี้ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตที่พิเศษกว่ามนุษย์ เช่น เทพ มาร พรหม ดังพระพุทธดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตนั้นได้ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้กับทั้งเทพ มาร พรหม ซึ่งหมู่มสัตว์กับทั้งสมณะพราหมณ์ พร้อมทั้งเทพและมนุษย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้แจ้งตาม จะเห็นได้ว่าทรงยอมรับว่ามีสิ่งมีชีวิตพิเศษอื่นนอกเหนือจากมนุษย์ แต่ตราบใดที่สิ่งมีชีวิตพิเศษเหล่านี้ยังไม่รู้แจ้งสัจธรรม ตราบนั้นก็ยังถือว่ายังต้องอาศัยพระอรหันต์คอยชี้แนวทางที่ถูกต้องให้ ด้วยเหตุนี้ เทพ มาร และพรหม จึงมาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอยู่เนื่อง ๆ และมีใช้เฉพาะเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น แม้เหล่าสาวกของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ก็ปรากฏว่ามีเทพ มาร และพรหมต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องเช่นกัน

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^๗ กล่าวไว้ในหนังสือปรากฏการณ์จิตตคามรามเทพ ๒๕๕๐ เมื่อเทพมาเยือนเมืองคอนว่าเป็นที่น่าเสียดายว่า ประเทศไทยได้ยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา มาช้านาน แต่ความเชื่อและการปฏิบัติต่อเทพของพุทธบริษัทชาวไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบัน มีความคลาดเคลื่อนออกไปจากหลักการเดิมที่พระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกได้ปฏิบัติมาเป็นอันมาก ดังมีการกราบไหว้บูชาและหวังพึ่งเทพหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์กันอย่างดาษดื่นในสังคมไทย ให้ข้อสังเกตไว้ว่า “กระแสจิตตคามฯ เป็นอาการหนึ่งของโรคที่สังคมไทยเป็นมานาน พระพรหม พระราหู พระพิฆเนศ คนไทยเอาทั้งนั้น ถ้าปล่อยก็คงแรงขึ้นเรื่อย ๆ ถึงจุดหนึ่งก็อาจเป็นสังคมหลักลอย ผู้คนเลื่อนลอย หาอะไรเป็นหลักยึดไม่ได้”

นิติ เอียวศรีวงศ์^๘ กล่าวไว้ในหนังสือ พระพุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย ว่า “คนจะดับร้อนด้วยการหาหลักธรรมของศาสนา จึงหันเข้าหาลัทธิพิธีต่าง ๆ ซึ่งถึงไม่ดับร้อนด้วยธรรมะก็ช่วยทำให้ทนกับความร้อนได้เก่งขึ้น เช่น เสียเงินซื้อรูปพระสุพรรณกัลยาแค่ ๓๐๐ แต่ก็เชื่อว่า จะถูกหวย ๔๐,๐๐๐ เป็นต้น” การมีความเข้าใจและปฏิบัติถูกต้องต่อเทพจึงมีผลต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาด้วย เช่นที่อินเดียพระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน แต่เพราะชาวพุทธไม่

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธวิธีในการสอน**, (พิมพ์ครั้งที่ ๖), (กรุงเทพมหานคร : บริษัท โอเอ็นจิการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘-๒๙.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ปรากฏการณ์จิตตคามรามเทพ ๒๕๕๐ เมื่อเทพมาเยือนเมืองคอน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๕๐), หน้า ๘๖.

^๘ นิติ เอียวศรีวงศ์, **พระพุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกลดคิมทอง ๒๕๔๓), หน้า ๑๘.

มันคงในหลักการ สุดท้ายพระพุทเธ้าก็กลายเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ผลที่สุดศาสนาพราหมณ์-ฮินดูก็ทำให้พระพุทเธ้าศาสนาหมดความสำคัญไป

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุตฺต)^๙ กล่าวไว้ในหนังสือ คนไทยหลงทางหรืออย่างไร เตือนว่า “ถ้าปฏิบัติผิดต่อเทพคือไล่พระพุทเธ้าศาสนาจากแผ่นดินไทย” ในขณะที่เดียวกันถ้า “ปฏิบัติถูกต้องเทพ พระพุทเธ้าศาสนาจะอยู่คู่ชาติไทย”

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ประยุตฺต)^{๑๐} กล่าวไว้ในหนังสือ พุทธธรรมอีก ความว่าโดยภาวะพื้นฐานเทพทุกประเภทตลอดถึงพรหมที่สูงสุดล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตายเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลายและส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายกับมนุษย์แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคลบ้างส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์แม้ว่าเมื่อเปรียบเทียบโดยเฉลี่ยตามลำดับฐานะเทพจะเป็นผู้มีคุณธรรมสูงกว่าแต่ก็อยู่ในระดับใกล้เคียงกันจนพุดรวมๆไปได้ว่าเป็นระดับสุคติด้วยกัน ดังนั้น เมื่อหันกลับไปทบทวนสถานะ บทบาทของเทพ ตลอดจนทำที่ที่พระพุทเธ้าและเหล่าพระอริยสาวกมีต่อมนุษย์จากคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยเฉพาะพระสุตตันตปิฎกแล้ว ทำให้คิดว่า เป็นแนวทางที่เหมาะสมและจำเป็นที่สุดเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้และเป็นแนวทางในการพิจารณาความรู้ความเข้าใจต่อเทพของชาวพุทเธ้าไทย

ธนิต อยู่โพธิ์^{๑๑} กล่าวไว้ในหนังสือ มารสวรรค์ชั้นปรนิมิตตวสวัตติแบ่งเป็น ๒ ฝ่ายนี้ตามที่กล่าวข้างต้นนี้ ก็เป็นตามที่อาจารย์ธนิต อยู่โพธิ์ ซึ่งเป็นนักปราชญ์ทางพระพุทเธ้าศาสนาท่านหนึ่งไม่เห็นด้วย โดยให้เหตุผลว่า

ข้าพเจ้าเห็นว่า เทพราชาผู้ปกครองกามเทวโลกชั้นที่ ๖ นั้นคือมาร ซึ่งมีชื่อย่อว่า วสวัตติมาร หรือมีชื่อเต็มว่า ปรนิมิตตวสวัตติมาร คงไม่เป็นดังกล่าวในอรรถกถามูลปริยายสูตรที่ว่า ในกามเทวโลกชั้นที่ ๖ มีเทพราชาผู้เป็นใหญ่ในเทพชั้นนี้ ส่วนมารเป็นเจ้าของอยู่ส่วนหนึ่ง บางที่ท่านพระอรรถกถาจารย์จะหลงชื่อไป คือ บางแห่งกล่าวถึงมารด้วยชื่อย่อคือ วสวัตติ บางแห่งก็กล่าวด้วยชื่อเต็มว่า ปรนิมิตตวสวัตติ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้าในที่ใดเป็นเรื่องกล่าวในทางดี และบังเอิญในที่นั้นกล่าวถึงด้วยชื่อย่อคือ วสวัตติ พระอรรถกถาจารย์ก็เลยเหมาเอาว่าในชั้นปรนิมิตตวสวัตติ มีเทพราชาชื่อ วสวัตติปกครองอยู่ ไม่ใช่มารเป็นใหญ่ แต่ที่ข้าพเจ้าเชื่อว่ามารเป็นใหญ่ในชั้นนี้ก็เพราะชื่อเต็มของมารก็ใช้ชื่อตามสวรรค์ชั้นนี้ ซึ่งเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นใหญ่อยู่ในตัว

๑.๕.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระครูวินัยธรสุเทพ อภิญจน^{๑๒} ศึกษาเรื่อง “เทพในพระพุทเธ้าศาสนาเถรวาท” จากการศึกษาพบว่า เทพกับมนุษย์เกี่ยวข้องกันด้วยหลักธรรมคืออกุศลแห่งกรรม มนุษย์ภูมิเป็นเกณฑ์หรือ

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ประยุตฺต), คนไทยหลงทางหรืออย่างไร, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม ๒๕๓๘), หน้า ๒๘.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ประยุตฺต). พุทธธรรม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

^{๑๑} ธนิต อยู่โพธิ์, มาร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพนายประเสริฐ อังกาบทิพย์ ณ เมรุวัดจักรวรรดิราชาวาส วันที่ ๒๙ เมษายน ๒๕๑๓), หน้า ๕๓.

เป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่จะชักนำหมู่สัตว์ไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ กัน แม้เทพก็คือผู้ที่เคยสร้างคุณความดีไว้ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์นั่นเอง ด้วยผลแห่งกรรมดีจึงได้ไปเสวยสุขในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ตามระดับของคุณธรรมที่ได้บำเพ็ญไว้ ส่วนประเด็นด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพนั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงแนวทางไว้ว่า มนุษย์ควรมีท่าทีต่อเทพด้วยการมีเมตตา มีไมตรีจิต อยู่ร่วมกันฉันมิตร และให้ความเคารพนับถือซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย และร่วมเวียนว่ายในสังสารวัฏ เนื่องจากมนุษย์กับเทพต่างก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดเช่นนี้ พระพุทธศาสนาจึงได้เน้นหลักกรรมสำหรับมนุษย์เพื่อให้บรรลุประโยชน์ทั้งหลาย ด้วยความไม่ประมาท ไม่ประพฤตินทางเสื่อมเสีย (อกุศล) และมุ่งบำเพ็ญบุญกุศลอันจะเป็นเหตุให้เกิดในภพภูมิที่ดี (สุคติภูมิ) ส่วนผู้ที่บำเพ็ญบุญกุศลจนถึงความสิ้นอาสวะกิเลสแล้วย่อมไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ส่วนผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุภาวะเช่นนี้ ยังเป็นปุถุชนก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ คือ อบายภูมิ มนุษย์ภูมิ และเทวภูมิ ตามอำนาจแห่งผลกรรมที่ตนได้ทำไว้

พระครูสิริรัตนานุวัตรและคณะ^{๑๓} ได้ศึกษาเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมของ ประเพณีสงกรานต์ จากการศึกษ พบว่า ธรรมบาลกุมาร เกิดจากการบนบานจากรุกขเทพประจำต้นไทร โดยพ่อแม่เป็นเศรษฐีซึ่งแต่งงานกันมานานแต่ไม่มีบุตร วันหนึ่งนักเลงสุราพูดเย้ยหยันเศรษฐีนี้ว่า เป็นคนรวยเปล่า ๆ แต่ไม่มีบุตร เดี่ยวตายไปจะต้องตกนรก ทำให้เศรษฐีคู่นี้ละอายใจ จึงทำพิธีมีข้าวตอก ดอกไม้ อาหาร คาวหวาน ไปบนบานกับรุกขเทพที่ต้นไทร ผลปรากฏว่าไม่นานภรรยาเศรษฐีก็ตั้งครรภ์ ถือกำเนิดมาชานานามว่า ธรรมบาลกุมาร โดยกุมารนี้เก่งอาจสามารถเป็นเลิศ รับคำทำตบปัญหา ๓ ราศีกับกบิลพรหมโดยมีศรัทธาเป็นเดิมพันผลปรากฏว่า ธรรมบาลตบปัญหานี้ได้ ทำให้กบิลพรหมต้องยอมตัดศรัทธาของตนตามคำสัญญา

พระครูสิริรัตนานุวัตรและคณะ^{๑๔} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบนบาน บวงสรวง : แนวคิด หลักการและอิทธิพลต่อสังคมไทย พบว่า การบนบาน บวงสรวงฯ นี้มีแนวโน้มไปในการเบียดสัตว์ ฆ่าสัตว์บูชายัญตามคติของความเชื่อของอินเดียโบราณเรียกยัญพิธี แต่พระพุทธเจ้าปรับเปลี่ยนแนวคิดใหม่เรียกว่า พลิกกรรม ๕ เป็นลักษณะการทำหน้าที่ทางสังคมที่ดี สงเคราะห์ซึ่งกันและกันหนึ่งในพลิกกรรม ๕ นั่นคือ เทวดาพลี คือทำบุญอุทิศให้เทพ มีกรณีตัวอย่างที่ทำพิธีบนบาน บวงสรวงแล้วได้ผลถือตำนานประกอบอยู่เทศกาลสงกรานต์ นั่นคือธรรมบาลกุมารที่รับทำตบปัญหา ๓ ราศีกับกบิลพรหมได้ชัยชนะ ถือกำเนิดจากการบนบานจากรุกขเทพประจำต้นไทรของเศรษฐี ๒ คู่ผู้เมีย จึงเกิดอิทธิพลแก่คนไทยทำพิธีบนบาน บวงสรวงฯ นอกจากขอบุตรแล้วยังขอโชคลาภอื่น ๆ กับพระพุทธชินราช และหลวงพ่หรือสิ่งเคารพอื่น ๆ ด้วย

พระครูสิริรัตนานุวัตรและคณะ^{๑๕} “คุณค่าทางจริยธรรมของเทพที่มีผลต่อการพัฒนาชีวิตในสังคมไทย” เทพหรือเทวดา ถือว่าเป็นสิ่งที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ซึ่งมีบทบาทต่าง ๆ

^{๑๒} พระครูวินัยธรสุเทพ อภิณฺจน, การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทพในพระพุทธศาสนาเถรวาท, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙, หน้า ๑๓๓-๑๓๔.

^{๑๓} พระครูสิริรัตนานุวัตร, ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมในประเพณีสงกรานต์, รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔, หน้า ๒-๓.

^{๑๔} พระครูสิริรัตนานุวัตร, การบนบาน บวงสรวง : แนวคิด หลักการและอิทธิพลต่อสังคมไทย, รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕, หน้า ๑๖๐.

^{๑๕} ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๖.

มากมาย เห็นได้ชัดจากภายหลังที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาจบลง บรรดาเทพต่างชื่นชมยินดีพากันกล่าวแซ่ซ้องสาธุการสรรเสริญตั้งกระทันหันก็ก้องไปทั่วโลกธาตุ ความว่า

...เทพในสวรรค์ แซ่ซ้องสรรเสริญกระจายข่าวว่า นั้นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้ เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลกด้วยประการฉะนี้ ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สั่นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏในโลก ล่วงเลยอาณาภาพของเทพทั้งหลาย...

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดแบบวิจัยไว้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ซึ่งวิธีดำเนินการวิจัยไว้ ดังนี้

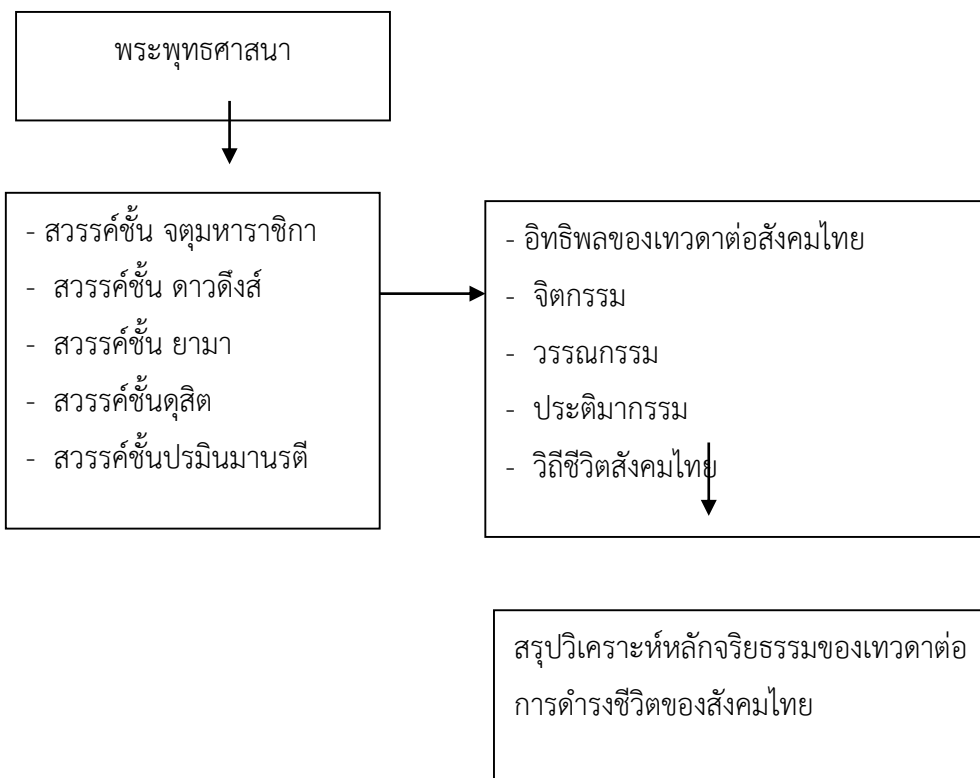
๑) ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ กล่าวคือ พระไตรปิฎกในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความมีอยู่ของเทวดาในพระพุทธศาสนาและบทบาทของเทวดาที่มีต่อธรรมชาติและวิถีชีวิตและการประยุกต์หลักธรรมของเทวดาต่อธรรมชาติและวิถีชีวิต

๒) ศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิ กล่าวคือ วรรณคดีพระไตรปิฎก ตำรา หนังสือ รายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓) จัดเก็บข้อมูลจากข้อมูลชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ

๔) การประยุกต์ข้อมูลแบบความเรียงโดยการเรียงเรียงจากข้อมูลและสรุป

๑.๗ กรอบแนวคิดการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบความมีอยู่ของเทวดาในพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทำให้ทราบบทบาทของเทวดาที่มีต่อธรรมชาติและวิถีชีวิต

๑.๘.๓ ทำให้ทราบการประยุกต์หลักธรรมของเทวดาต่อธรรมชาติและวิถีชีวิต

บทที่ ๒

ความมีอยู่ของเทวดาในพระพุทธศาสนา

การศึกษาในบทนี้ มีประเด็นที่ศึกษา คือ ความมีอยู่ของเทวดาในพระพุทธศาสนา ศึกษาในประเด็น คือ ๑ ความเชื่อเรื่อง ภพ ภูมิ ๒ เหตุปัจจัยให้เกิดภพ ภูมิ ๓ ความมีอยู่ของเทวดา ๔ สถานภาพของเทวดา ๕ หลักธรรม ๖ การปฏิบัติของเทวดา

๒.๑ ความเชื่อเรื่อง ภพ ภูมิ ตามหลักการของพระพุทธศาสนา

ความเชื่อ เรื่อง ภพ ภูมิ หมายถึง ความที่จะเป็นสิ่งที่จริงหรือเป็นเรื่องกล่าวเท็จ จะกล่าวคือ เรื่อง เท็จ – จริง อย่างไร ความเชื่อจึงมีความหมายอยู่หลายประการเช่น

๑. เชื่อเรื่อง พระพุทธ เรื่องพระธรรม
๒. เชื่อเรื่อง เหตุการณ์ธรรมชาติ
๓. เชื่อเรื่อง ผี สาง เทวดา

ในที่นี้จึง หาเนื้อความบทบาท และเหตุปัจจัยของการศึกษา ซึ่งได้อ้างเอาคัมภีร์ และเอกสารขึ้นมา คือ บทวิจัยที่ต้องการค้นคว้าและศึกษาให้สอดคล้องไปตามความเป็นจริงจึงกล่าวว่า “ความเชื่อ” เรื่อง ภพ ภูมิ ตามหลักพระพุทธศาสนา เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นข้อความเนื้อหาของคำว่า ศรัทธา คำว่า ปสาทะ คือ ความเลื่อมใส

๒.๒ เหตุปัจจัยให้เกิดใน ภพ-ภูมิ ตามหลักของพระพุทธศาสนา

ปัจจัยที่ว่ามานี้ คือ การที่มีหลักฐานของวิญญูของจิตใจของมนุษย์ หรือ ภพที่ว่า มนุษย์โลก “คำว่าจิต” เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของมนุษย์ ที่ว่าด้วย หลัก รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ จะว่าอินทรีย์ ก็ใช่ ซึ่งอาศัยเหตุปัจจัยให้มีการวนและเวียน วาย ตาย เกิด หรือ เกิด แก่ เจ็บ และตาย เพราะเป็นเหตุต่อเนื่องกัน กับคำว่า ไปสู่ ไปหา ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงให้รับทราบ รับรู้กันเอาไว้ว่า การเกิดของมนุษย์เรา “เปรียบเหมือนช่างผู้ปลูกเรือน”

การสร้าง

การสร้างนั้น ก็ต้องประกอบกับโครงสร้าง ซึ่งการนำมาประกอบให้เข้ากัน รวมกันจนรู้จนสามารถสำเร็จ นำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ เพื่อจะได้นำมาเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นปัจจัยของมนุษย์เรานั้น แม้แต่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นพระศาสดาเอกของเรา ท่านทรงเทศนาเที่ยวจาริกเสด็จดำเนินไปสอนทั้งมนุษย์และเทวดาหรือเทพ พระพุทธองค์ท่านมีธรรมเป็นสื่อ เป็นวิชาอาวุธ ตามที่เข้าใจ เพราะได้เกิด

พระสาวกขึ้นมากมาย โดยการทรงแสดงด้วย ศิลสมภาติและพระปัญญา คราวสุรทินสมัย อดีตซึ่งเรียกว่า พุทธกาล ถิ่นแดนพุทธ การกล่าวที่ว่ามาคือ การเกิดภพและภูมิ

ตามหลักพระพุทธศาสนา หลักที่พิจารณาด้วยเหตุปัจจัย การเชื่อการศรัทธา คือความเชื่อ เพราะเชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เข้าใจสิ่งที่เข้าใจ อย่างเช่นการเกิดคือการที่ต้องเอากำเนิดตามหลักโครงสร้าง จะประกอบด้วย ธาตุ คือ ธาตุ โน , น้ำ , ลม และไฟ จะแจ่งอีกว่า ธาตุ ๔ ธาตุ คือ

๑. ธาตุดิน
๒. ธาตุน้ำ
๓. ธาตุลม
๔. ธาตุไฟ

ภพ ภูมิ ของเทวดา และชั้น ในที่นี้เป็นที่จุติ อยู่อาศัยของเทวดา ตามที่เป็นระดับ เพราะเกิดตามผลบุญ ท่านให้สามารถไปจุติ เรียกว่า วิมาน หรือวิมานทองเป็นของที่ประเสริฐ เป็นแดนศักดิ์สิทธิ์ คือไปเกิดที่ “สวรรค์” ตามเนื้อหาว่า ๑๖ ชั้นฟ้า ๑๕ ชั้นดิน ส่วนของเทวดา ระดับชั้นพรหม และอรุปรหม ๔ ชั้นเทวโลก คือ อาณาจักรของเทวดา หรือเทพได้แก่สวรรค์ ๖ ชั้น ส่วนของมนุษย์ได้แก่ ภพ ภูมิของมนุษย์อยู่ชั้นชนิดกับสวรรค์ ๖ ชั้น เรียกว่า กามสุคติภูมิ ที่กว้างมาจึงแสดงถึงหลักฐานและความเชื่อเรื่อง ภพ ภูมิ ที่กล่าวมาตามพระพุทธศาสนา ได้จัดตามเนื้อหาความเป็นมา โดยหลักธรรมสามารถจัดตามพระพุทธพจน์ ของพระสูตร คือ หลัก อัมมะจักกัปปะวัตตะนสูตร มีดังนี้ สวรรค์ชั้นต่าง ๆ คือ ชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมานรดี

๒.๓ เทวดา: สถานะความมีอยู่ของเทวดาในพระพุทธศาสนา

บนพื้นพิภพนี้มีชื่อเรียกหลายอย่างบ้างก็ว่าจักรภพ บ้างก็ว่าจักรวาล บ้างก็โลก บ้างก็ว่าภพภูมิ ทำให้ทราบว่าการแยกตัวออกแต่ละชื่อนั้นก็ต่างกันไป ที่จะกล่าวนี้เป็นกรแยกชื่อตามพระพุทธศาสนาตามภพ/ภูมิ คือว่าภพ/ภูมินั้นมี ๓ ชั้น (เรียงจากสูงไปหาต่ำ) คือ พรหมโลก เป็นชั้นที่สูงที่สุด เป็นอาณาจักรของพรหมทั้งที่เป็นรูปพรหม ๑๖ชั้น และอรุปรหม ๔ ชั้น เทวโลก คืออาณาจักรของเทพ ได้แก่ สวรรค์ ๖ ชั้น ส่วนมนุษย์ ได้แก่ภพภูมิของมนุษย์อยู่ชั้นชนิดเดียวกับสวรรค์ ๖ ชั้น เรียกว่ากามสุคติภูมิ ในหัวข้อนี้จะได้แสดงหลักฐานความมีอยู่ของเทพต่อไป ดังนี้

๑) ความมีอยู่ของเทพแยกตามภพ (สวรรค์ ๖ ชั้น)

เทพหรือเทวดาหรือเทวะ คือชาวสวรรค์ทุกประเภท ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเรียกอาณาจักรของเทพนี้ว่าเทวโลก คือโลกของหมู่เทพในสวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิ เป็นภพภูมินี้ที่มีอารมณ์เลิศ เป็นโลกที่มีแต่ความสุข แต่ยังคงเกี่ยวข้องกับกามอยู่ มีตอนหนึ่งที่เหล่าเทพนี้กำลังแข่งชิงอาวุธสรรเสริญการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ได้แก่

- (๑) เทพชั้นจาตุมหาราช

- (๒) เทพชั้นดาวดึงส์
- (๓) เทพชั้นยามา
- (๔) เทพชั้นดุสิต
- (๕) เทพชั้นนิมมานรดี
- (๖) เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี^๑

เทพชั้นจาตุมหาราช มีทั้งที่อยู่ระดับพื้นดิน ที่เรียกว่าภุมมัญญเทพ เช่น รุกขเทพ ที่อยู่ในอากาศ ซึ่งเรียกว่า อากาศเทพ ซึ่งชั้นจาตุมหาราชนี้ เป็นสวรรค์ระดับชั้นจาตุมหาราช มีจำนวนท้าวจตุโลกบาลผู้ปกครองทิศของจักรวาลใน ๔ ทิศ เป็นชั้นของสวรรค์ที่ท้าวมหาราชหรือท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ปกครองในละทิศ กล่าวคือ

ท้าวธตรฐ	จอมคนธรรพ์	ปกครองทิศตะวันออก
ท้าววิรุฬหก	จอมกุมภภัณฑ์	ปกครองทิศใต้
ท้าววิรูปักษ์	จอมนาค	ปกครองทิศตะวันตก
ท้าวกุเวรหรือเวสสวัณ	จอมยักษ์	ปกครองทิศเหนือ ^๒

เทพชั้นดาวดึงส์ คือสวรรค์ระดับชั้นดาวดึงส์ มีจำนวนสหายเทพ ๓๓ ตนมีพระอินทร์หรือท้าวสักกะเป็นหัวหน้า ซึ่งชาติก่อนท้าวสักกะเกิดเป็นมฆมาณพพร้อมด้วยสหายอีก ๓๒ คน (รวมหัวหน้า) มีจิตอาสาบำเพ็ญสาธารณประโยชน์โดยไม่เห็นแก่เงินทองหรือชื่อเสียง แม้บางครั้งจะถูกกลั่นแกล้งจนแทบเอาชีวิตไม่รอด แต่สุดท้ายด้วยความหนักแน่นมั่นคงจึงยืนหยัดในความดีตลอดชีวิต เมื่อตายแล้วจึงได้บังเกิดเป็นเทพพร้อมกับเพื่อนที่ร่วมอุดมการณ์กันมาทั้ง ๓๒ คน บังเอิญว่าสวรรค์ที่ ๓๓ คนนี้ไปเกิด มีพวกอสูรอาศัยอยู่ก่อนแล้ว ท้าวสักกะจึงนัดแนะกับเพื่อน ๆ ว่าจะไม่ยอมดื่มสุราที่พวกอสูรนำมาเลี้ยงต้อนรับ ในขณะที่พวกอสูรดื่มจนเมามายไม่ได้สติ เทพทั้ง ๓๓ องค์จึงขับไล่อสูรออกจากสวรรค์ได้สำเร็จ และอยู่ครองสวรรค์ชั้นนี้นับแต่นั้นมา พวกอสูรพยายามจะแย่งชิงเอาสวรรค์คืนหลายครั้งแต่ก็พ่ายแพ้ประจำ ซึ่งสงครามระหว่างเทพกับอสูรนี้เป็นที่รู้จักกันว่า เทวาสุรสงคราม (เทवासุรสงคราม)

เทพชั้นยามา คือสวรรค์ระดับชั้นยามา แดนที่อยู่แห่งเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสุยามหรือสุยามเทพบุตร ผู้มีบุญญาธิการใหญ่เหนือกว่าเทพทุกองค์ในสวรรค์ชั้นนี้ เพราะได้บำเพ็ญความดีมากกว่าองค์อื่น ๆ ทำหน้าที่เป็นผู้ปกครอง

เทพชั้นดุสิต คือสวรรค์ระดับชั้นดุสิต ดินแดนแห่งเทพผู้เฝ้าอ้อมด้วยสิริสมบัติของตน มีท้าวสันดุสิตเป็นจอมเทพ ถือกันว่าเป็นที่อุปถัมภ์ของพระโพธิสัตว์ คือพระเวสสันดรในพระชาติสุดท้าย

^๑วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๖/๒๕.

^๒ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๓๖/๒๖๕.

ก่อนเป็นพระพุทเจ้า และเป็นที่อยู่บัตติของพุทธมารดา นับเป็นภพพิเศษกว่าสวรรค์ชั้นอื่น ๆ เนื่องจากเป็นที่สถิตของบรรดาพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเวสสันดรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาบังเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและออกบวชตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เคยเป็นหัวหน้าเทพในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ชื่อสันดุสิตเทพบุตรมาก่อน นอกจากพระนางเจ้าสิริมหาเมธาผู้เป็นพุทธมารดาเมื่อสวรรคตหลังจากประสูติเจ้าชายสิทธัตถะได้ ๗ วันก็ทรงบังเกิดเป็นเทพในสวรรค์ชั้นนี้ ดังพุทธคำรัสตรัสกับพระอานนท์ว่า “เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาของพระองค์สวรรคตไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต”

เทพชั้นนิมมานรดี คือสวรรค์ระดับชั้นนิมมานรดี ดินแดนที่อยู่แห่งเทพผู้ยินดีในการเนรมิต มีท้าวสุนิมมิตเป็นจอมเทพ ถือกันว่า เทพในชั้นนี้ ปรารถนาสิ่งใด ๆ ย่อมเนรมิตได้เอง ตามชื่อสวรรค์ เทพที่มีชื่อปรากฏในสวรรค์ชั้นนี้ ได้แก่ สุนิมมิตเทพบุตร ผู้เป็นใหญ่เหนือเทพทุกองค์ในสวรรค์ชั้นนี้ เพราะได้บำเพ็ญคุณความดีไว้มากกว่าเทพองค์อื่นๆ

เทพชั้นปรนิมิตตวสวัตติ คือสวรรค์ระดับชั้นปรนิมิตตวสวัตติ ดินแดนแห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติของผู้อื่นนิรมิตให้ คือ เสวยสมบัติที่เทพพวกอื่นนิรมิตให้ มีท้าววสวัตติเป็นจอมเทพ เทพที่มีชื่อปรากฏในสวรรค์ชั้น ได้แก่ วสวัตติเทพบุตร ถือว่าเป็นเทพกลุ่มที่อยู่ในระดับสูงที่สุดในสวรรค์ระดับกามาวจรทั้งหมด ตามความเข้าใจของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาบางท่าน เช่น พระพุทธโฆสะ พระญาณโกเศศ หรือสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช เห็นว่าสวรรค์ชั้นนี้แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ

ฝ่ายเทพ มีหัวหน้าชื่อว่าปรนิมิตตวสวัตติเทพบุตร ปกครองเฉพาะเหล่าเทพ

ฝ่ายมาร มีหัวหน้าชื่อว่าปรนิมิตตวสวัตติมารหรือเรียกสั้น ๆ ว่า วสวัตติมาร ปกครองเฉพาะมารทั้งหลาย

๒) ความมีอยู่ของเทพแยกตามอายุ

ตามที่กล่าวไว้แต่ต้นนั้นว่า สวรรค์ ๖ ระดับชั้นมีอายุดำรงอยู่อย่างไร เรื่องนี้ ว่าตามที่ปรากฏในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาตได้เปรียบเทียบอายุของเทพกับมนุษย์ อานิสงส์การรักษาอุโบสถศีลที่ได้อยู่ร่วมกับเทพในสวรรค์แต่ละชั้น และได้เปรียบเทียบความสุขในราชสมบัติกับความสุขอันเป็นทิพย์ ดังนี้

จำนวน ๕๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทพชั้นจาตุมหาราช ๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้น เป็น ๑ เดือน ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น ๑ ปี ๕๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้นเป็นประมาณอายุของเทพชั้นจาตุมหาราช ก็เรื่องนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ คือสตรีหรือบุรุษบางคนในโลกนี้รักษาอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ หลังจากตายแล้วพึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพชั้นจาตุมหาราช ข้อนี้เรากล่าวหมายถึงเรื่องนี้แล้ว ราชสมบัติของมนุษย์เมื่อนำไปเปรียบกับสุขที่เป็นทิพย์ถือว่าเป็นของเล็กน้อย

ข้อความในพระไตรปิฎกเรื่องอายุของเทพข้างต้นนี้ สรุปได้ตามตาราง ดังนี้

ภพสวรรค์	๑ วันและคืนในสวรรค์ / จำนวนปีมนุษย์
ชั้นจาตุมหาราช	๕๐
ชั้นดาวดึงส์	๑๐๐
ชั้นยามา	๒๐๐
ชั้นดุสิต	๔๐๐
ชั้นนิมมานรดี	๘๐๐
ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี	๑,๖๐๐

ตาราง : แสดงอายุของเทพในสวรรค์

ตามที่แสดงข้างต้นนี้ ทำให้เห็นว่า สวรรค์ ๖ ชั้น จะอยู่ในสภาวะหรือมีสภาพร่างกาย และทุกอย่างเป็นทิพย์ทั้งหมด (อากาศธาตุ) จะไม่มีรูปร่างที่จับต้องได้ด้วยกายหรือมองเห็นได้ด้วยตาเนื้อของมนุษย์ได้ เราจะรู้เห็นและสัมผัสได้โดยทางจิตเท่านั้นและจะต้องเป็นจิตที่ได้รับการฝึกฝนมาแล้วเป็นอย่างดีถึงขั้นที่เรียกว่าได้ "อภิญญาจิต" ภูมิของเทพเทพนั้นมีแต่เสวยและรับแต่ความสุข ความเกษมสำราญแต่เพียงอย่างเดียวไม่มีความทุกข์ยากลำบากอะไร เพราะอยากจะได้หรืออยากจะมีอะไรแค่ทำการนึกคิดเอาก็ได้สมประสงค์สมปรารถนาทุกอย่าง เทพก็มีการมณีมีความรู้สึกรัก โลภ โกรธ หลง มีครอบครัว มีพ่อแม่ มีลูกมีหลานเหมือนกับมนุษย์ทุกอย่าง เทพก็มีทุกข์เหมือนกัน มีตอนที่รู้ว่าบุญใกล้จะหมดแล้วจะต้องลงมาเกิดยังโลกมนุษย์และทุกข์มากๆ ถ้ามาเกิดยังโลกมนุษย์แล้วไม่ได้เกิดเป็นมนุษย์ เพราะการที่ได้มาเกิดเป็นมนุษย์นั้นสมารถทำตัวเอง ศึกษาหลักธรรมแล้วปฏิบัติฝึกจิตของตนเองให้หลุดพ้นเข้าสู่พระนิพพานได้ เทพเหล่านี้มาจากไหน ก็เป็นดวงจิตดวงวิญญาณที่มาจากมนุษย์ที่ตายแล้วและเป็นมนุษย์ที่มีทาน มีศีล มีภาวนา (ยังไม่สำเร็จฉฉฉ) และมีธรรม เพราะผลของบุญกุศลที่ได้ทำมานี้ จะส่งผลให้จิตของเขาไปเกิดเป็นเทพ จะไปเกิดที่ชั้นไหนสูงหรือไม่ จะไปเกิดกับครอบครัวกับพ่อแม่คูไหนบนสวรรค์นั้น ก็ขึ้นอยู่กับผลของบุญกุศลที่ได้กระทำไว้ตอนเป็นมนุษย์นั้นไปสมพงษ์หรือพอดีกับพ่อแม่ที่เป็นเทพคู่ไหนและบนสวรรค์ชั้นไหนอีกที

๓) ความมีอยู่ของเทพแยกตามการเกิด-ตาย

เรื่องของความตาย เป็นสิ่งที่ทุกชีวิตหลีกเลี่ยงไม่ได้จริงๆ ไม่ว่าจะเกิดดีหรือไม่ดี สุขดีหรือทุกข์ ก็ย่อมถึงความตายด้วยกันทั้งนั้น แต่ในครั้งนี้นำการตาย หรือจุดจบของเทพ ซึ่งเหตุที่ เทพจุดด้วยเหตุ ๔ ประการด้วยกัน คือ

๑. จูติเพราะสิ้นอายุ คืออายุในสวรรค์ชั้นนั้นที่กำหนดเท่าใด เช่น ๕๐ ปีทิพย์ ท่านก็อยู่ในสวรรค์ชั้นนั้นจนครบอายุแล้วจึงตาย ภาษาธรรมะเรียกการตายว่าจูติ ซึ่งหมายถึงการเคลื่อนจากภพ

๒. จูติเพราะสิ้นบุญ คือเทพบางองค์ทำบุญไว้น้อย เมื่อมาเกิดเป็นเทพ ก็เกิดอยู่ได้ไม่นาน คืออยู่ไม่ครบอายุขัยของเทพ ก็หมดบุญที่นำเกิด จึงต้องจูติคือตายลง เช่นขึ้นไปเกิดในสวรรค์ได้เพียง ๗ วันก็จูติเป็นต้น อย่างนี้เรียกว่า จูติเพราะหมดบุญ

๓. จูติเพราะอดอาหาร ที่ว่าอดอาหารนี้ไม่ใช่ว่าเทพไม่มีอาหารกิน ท่านมีอาหารทิพย์กิน แต่เมื่อได้รับความสุขอันเป็นทิพย์ ก็เพลิดเพลินยินดี เพราะเหตุที่ไม่เคยพบพานมาก่อน ก็หลงใหลยินดีจนลืมบริโภคอาหารทิพย์ เพียงลืมบริโภคอาหารครั้งเดียวเท่านั้นร่างกายก็ทนไม่ได้ ทั้งนี้เพราะไฟธาตุที่ย่อยอาหารของเทพมีกำลังเผาผลาญมาก เมื่อไม่มีอาหารให้อย่อย ก็เผาผลาญร่างกายให้ทำลายไป เทพนั้นจึงต้องจูติเพราะลืมบริโภคอาหาร

๔. เทพจูติเพราะโกรธ ความโกรธเผาผลาญใจเขาจนแตกสลายตายไป เทพนี้มักมีความริษยาแรงกล้า ทั้งนี้เพราะทนเห็นเทพองค์อื่น มียศ มีรัศมี มีสมบัติยิ่งกว่าตนไม่ได้เป็นต้น แต่การตายของเทพต่างกับมนุษย์ ตรงที่ตายแล้วไม่มีซากศพปรากฏแต่หายไปทั้งร่าง เพราะฉะนั้น เมื่อเทพจูติแม้เทพด้วยกันก็ไม่ทราบ

นิมิตแห่งเทพก่อนจะจูติมีลักษณะอาการต่าง ๆ ให้สังเกต ๕ ประการ คือ

๑. ดอกไม้ทิพย์อันเป็นเครื่องประดับเหี่ยวแห้ง
๒. ผ้าทรงเศร้าหมอง
๓. มีเหงื่อไหลออกจากรักแร้สองข้าง
๔. ทิพย์อาสน์ คือที่นั่งที่นอนเคยสบายกลับแข็งกระด้าง
๕. ร่างกายเศร้าหมอง รัศมีกายก็พลอยเศร้าหมองด้วย

ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มนุษย์นั้นมีเทพประจำตัว กล่าวคือว่า กำเนิดของเทพนั้น เมื่อหญิงชาย (พ่อ-แม่) ในโลกมนุษย์ได้ร่วมหลับนอนกัน เชื้ออสุจิของชาย (พ่อ) เข้าผสมไข่ของหญิงแล้ว มีดวงจิตของเทพองค์หนึ่งองค์ใดได้หมดบุญจากสวรรค์ลงมาผสม (ปฏิสนธิวิญญาน) มาร (เทพบุตรมาร) ก็ตามลงมาผสมด้วยอีก เพื่อขัดขวางการสร้างบุญบารมีของเทพตนนี้ พ่อแม่ พี่น้อง หรือเพื่อน ๆ ที่อยู่บนสวรรค์ด้วยกันอย่างใดอย่างหนึ่งก็ลงมาผสมด้วยหนึ่งดวงจิต เพื่อดูแลให้ความช่วยเหลือปกป้องเราทุกเรื่องจากการกลั่นแกล้งของพวกมาร ตามมาด้วยความรักและความเป็นห่วงตลอดช่วงอายุของการเกิดมาเป็นมนุษย์ของเรา เรียกเทพเหล่านี้ว่า " เทพประจำตัว " แต่พอถึงเวลาเข้าจริง ๆ แล้วเทพเหล่านี้กลับช่วยเหลืออะไรเราไม่ได้ เพราะมีพลังน้อยกว่าพวกมาร ก็ได้แต่ยืนดูเราห่าง ๆ ช่วยเหลืออะไรเราไม่ได้ เวลาเราตกทุกข์ได้ยากเกิดความลำบาก ถ้าหากเทพประจำตัวของใครเป็นผู้หญิง จิตใจและลักษณะอาการของมนุษย์คน ๆ นั้นก็จะออกไปลักษณะทางผู้หญิง ถ้าเป็นร่างของมนุษย์ผู้ชายก็จะเป็นกะเทย หมายถึงว่าถ้าเป็นร่างผู้ชายแล้วมีจิตอ่อนแอเมื่อ

มีภัยหรือประสบความลำบากก็จะเป็นร่างของผู้ชายที่มีจิตใจตั้งหญิง และถ้าหากเทพประจำตัวของใครเป็นผู้ชาย จิตใจและลักษณะอาการของมนุษย์คน ๆ นั้นก็จะออกไปลักษณะทางผู้ชาย หมายถึงว่า เธอเป็นผู้หญิงอยู่แล้ว แต่มีสภาพจิตหรือลักษณะอาการดังชาย ก็จะเป็นทอม การที่มนุษย์คนไหนเป็นทอมหรือกะเทยนั้น ก็มีสาเหตุมาจากผลของกรรมในอดีตชาติและมาจากเหล่าเทพที่ทำผิดกฎสวรรค์ด้วยเช่นกัน ท่านทราบหรือไม่ว่า เทพประจำตัวของท่านเป็นใคร ชื่ออะไร มาจากชั้นไหน? เกี่ยวข้องกับท่านอย่างไร มีผลและมีอิทธิพลต่อตัวของท่านอย่างไร ท่านควรที่จะปฏิบัติตนและแก้ไขอย่างไรบ้าง

๔) ความมีอยู่ของเทพแยกตามภพ/ภูมิ

ในทางพระพุทธศาสนานั้น แแบ่งภพ ^๓ ที่สิ่งมีชีวิตต่างๆ ในวัฏสงสารจะสามารถไปเกิดได้ตามผลกรรมของตนไว้ทั้งสิ้น ๓๑ ภูมิใหญ่ ๆ ซึ่งจะเรียงจากภูมิต่ำไปหาสูง ดังนี้

ภูมิที่ ๑ ชื่อกามาวจรภูมิ

กามาวจรภูมิ คือ ภพภูมิของชีวิตที่ยังข้องกับกามวัตถุ มีรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ซึ่งชั้นกามาวจรภูมินี้แบ่งเป็นภูมิใหญ่ ๒ ภูมิ แยกย่อยเป็นภูมิเล็กอีกได้ มี ๑๑ ชั้น คือ

ชั้นอบายภูมิ ได้แก่ ภูมิที่ปราศจากความเจริญ ๔ ชั้น คือ

ชั้น ๑ นรยะ หมายถึง นรก

ชั้น ๒ ตีรจฉานโยนิ หมายถึง กำเนิดตีรจฉาน

ชั้นที่ ๓ ปิตติวิสัย หมายถึง แดนเปรต

ชั้น ๔ อสุรกาย หมายถึง พวกอสูร

ชั้นกามสุคติภูมิ ได้แก่ กามาวจรภูมิที่เป็นสุคติ ซึ่งยังเกี่ยวข้องกับกาม มี ๗ ชั้น คือ

ชั้นที่ ๑ มนุษย์ หมายถึง ชาวมนุษย์

ชั้นที่ ๒ จาคุมหาราชิกา คือสวรรค์ชั้นที่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ปกครอง

ชั้นที่ ๓ ดาวดึงส์ คือแดนแห่งเทพ ๓๓ มีท้าวสักกะเป็นใหญ่

ชั้นที่ ๔ ยามา คือแดนแห่งเทพผู้ปราศจากความทุกข์

ชั้นที่ ๕ ดุสิต คือแดนแห่งเทพผู้เฝ้าอ้อมด้วยสิริสมบัติของตน

ชั้นที่ ๖ นิมมานรติ คือแดนแห่งเทพผู้ยินดีในการนรมิต

ชั้นที่ ๗ ปรนิมมิตวสวัตตี คือแดนแห่งเทพผู้ยินดีในสมบัติที่ผู้อื่นนรมิตให้

^๓ม.ม. (ไทย) ๑๒/๙๔/๘๙.

ภุมิที่ ๒ ชื่อรูปภุมิ

ชั้นรูปภุมิ ได้แก่ รูปาวจรภุมิ ชั้นที่ท่องเทียวอยู่ในรูป มี ๑๖ ชั้น คือ

ชั้นที่ ๑ พรหมปริสัชชาภุมิ คือบริษัทบริวารของมหาพรหม ในปฐมฌานภุมิ

ชั้นที่ ๒ พรหมปุโรหิตา คือปุโรหิตของมหาพรหม ในปฐมฌานภุมิ

ชั้นที่ ๓ มหาพรหมมา คือท้าวมหาพรหม ในปฐมฌานภุมิ

ชั้นที่ ๔ ปริตตตาภา คือเทพมีรัศมีน้อย ในทุติยฌานภุมิ

ชั้นที่ ๕ อัปปมาณาภา คือเทพมีรัศมีมีประมาณไม่ได้ ในทุติยฌานภุมิ

ชั้นที่ ๖ อากัสสรา คือเทพมีรัศมีสูงปลั่งชันไป ในทุติยฌานภุมิ

ชั้นที่ ๗ ปริตตสุภา คือเทพมีลำรัศมีงามน้อย ในตติยฌานภุมิ

ชั้นที่ ๘ อัปปมาณสุภา คือมีลำรัศมีงามประมาณไม่ได้ ในตติยฌานภุมิ

ชั้นที่ ๙ สุภิกินหา คือเทพมีลำรัศมีงามกระจ่างจ้า ในตติยฌานภุมิ

ชั้นที่ ๑๐ เวหัพปลา คือเทพมีผลไพบูลย์ ในจตุตถฌานภุมิ (ไม่ได้อยู่ในชั้นสุทธาวาส)

ชั้นที่ ๑๑ อสัณฺณิสัตว์หรืออสัณฺณิสัตว์ คือสัตว์ไม่มีสัญญา ในจตุตถฌานภุมิ (ไม่ได้อยู่ใน

ชั้นสุทธาวาส)

ชั้นที่ ๑๒ อวิหา คือเหล่าท่านผู้ไม่เสื่อมจากสมบัติของตน คงอยู่นาน ไม่ละไปเร็ว อยู่ใน

ชั้นสุทธาวาส ในจตุตถฌานภุมิ

ชั้นที่ ๑๓ อตปปา คือเหล่าท่านผู้ไม่ทำความเดือดร้อนแก่ใคร หรือไม่เดือดร้อนกับใครอยู่

ชั้นสุทธาวาส ในจตุตถฌานภุมิ

ชั้นที่ ๑๔ สุทัสสา คือเหล่าท่านผู้ตั้งงามน่าทัศนา อยู่ในชั้นสุทธาวาส ในจตุตถฌานภุมิ

ชั้นที่ ๑๕ สุทัสสี คือเหล่าท่านผู้มองเห็นชัดเจนดี อยู่ในชั้นสุทธาวาส ในจตุตถฌานภุมิ

ชั้นที่ ๑๖ อกนิญฺฐา คือเหล่าท่านผู้ไม่มีความด้อยหรือเล็กน้อยกว่าใคร อยู่ในชั้นสุทธาวาส

ในจตุตถฌานภุมิ

ภุมิที่ ๓ ชื่ออรูปภุมิ

ชั้น อรูปภุมิ เป็นชั้นที่เทียวอยู่ในชั้นอรูปพรหม เป็นระดับจิตที่ปรารถนาอรูปเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้อรูปฌานหรือผู้อยู่ในภพทั้ง ๔ ชั้นซึ่งอยู่พ้นฌานแล้ว คือ

ชั้นที่ ๑ อากาसानัญญาตณภุมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สุด

ชั้นที่ ๒ วิญญาณัญญาตณภุมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะมีวิญญาณไม่มีที่สุด

ชั้นที่ ๓ อากิญจัญญาตณภุมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะไม่มีอะไร

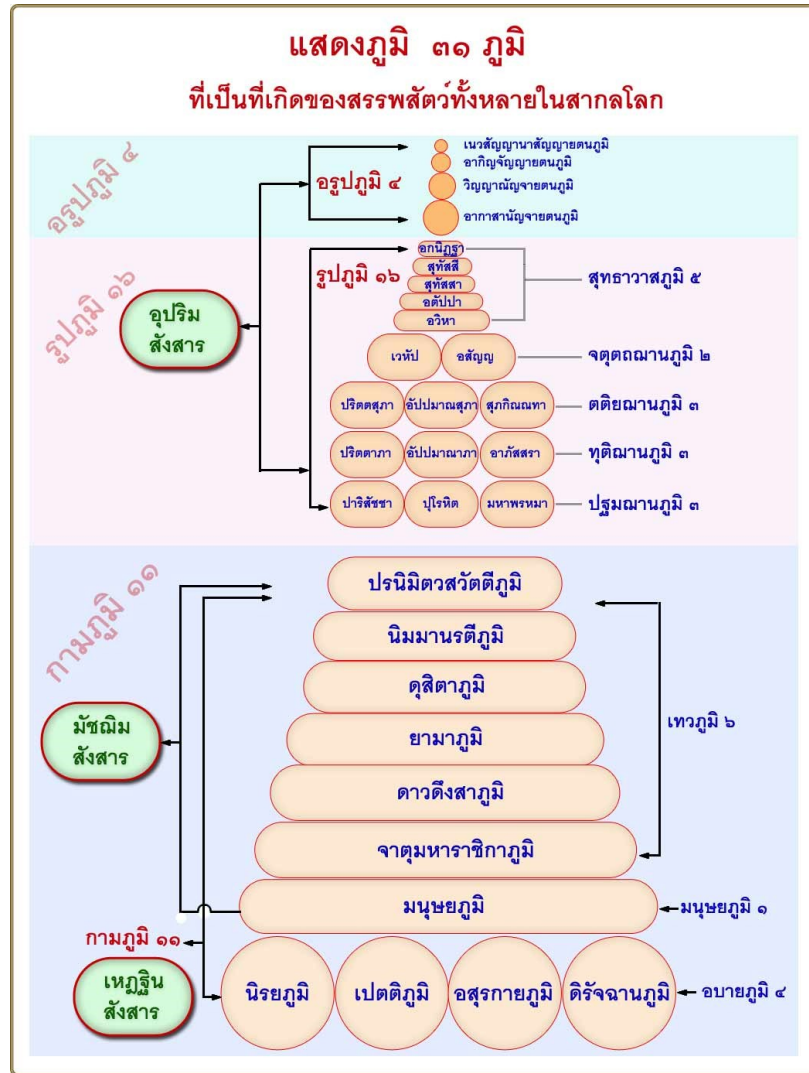
ชั้นที่ ๔ เนวสัณฺณูสาณาสัญญาตณภุมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะมีสัญญา ก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็

ไม่ใช่

ภพภูมิทั้ง ๓๑ ชั้นสามารถสรุปเป็นแผนผัง โดยเริ่มจากภพภูมิระดับสูงไปหาต่ำ ดังนี้

อรุณภูมิ ๔ ชั้น	๑. เหนวสัญญานาสนัญญาตนภูมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่		
	๒. อากิญจัญญาตนภูมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะไม่มีอะไร		
	๓. วิญญาณัญญาตนภูมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะมีวิญญาณไม่มีที่สุด		
	๔. อากาสนัญญาตนภูมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สุด		
รูปภูมิ ๑๖ ชั้น	จตุตถฌานภูมิ ๗ ชั้น	สุทธาวาสภูมิ ๕ ชั้น	๑. อภินิหารภูมิ
			๒. สหัสสีภูมิ
			๓. สุทัสสาภูมิ
			๔. อาตปปาภูมิ
			๕. อวิหาภูมิ
	ตติยฌานภูมิ ๓ ชั้น	เวทฬลาภูมิ	๑. เวทฬลาภูมิ
			๒. อสัณญสตัดภูมิ
			๓. สุภิกขินทกา
	ทุติยฌานภูมิ ๓ ชั้น	อัสปมาณสุภา	๔. อัสปมาณสุภา
			๕. ปริตตสุภา
			๖. อาภัสสรา
	ปฐมฌาน ๓ ชั้น	อัสปมาณภา	๗. อัสปมาณภา
			๘. ปริตตภา
๙. มหาพรหมาภูมิ			
๑๐. พรหมปุโรหิตาภูมิ			
กามภูมิ ๑๑ ชั้น	กามสุคติภูมิ ๗ ชั้น	สวรรค์ ๖ ชั้น	๑๑. พรหมปริสัชชาภูมิ
			ปรินิรมิตสวัตตี
			นิมมานรตี
			ดุสิต
			ยามา
			ดาวดึงส์
			จาตุมหาราชิกา
		มนุษย์ภูมิ	
	อบายภูมิ ๔ ชั้น	สัตว์ดิรัจฉาน	
		อสุรกาย	
		เปรต	
		นรกภูมิ	

แผนผัง : แสดงกามภพภูมิ

แผนผัง : แสดงภพภุมิ แบบที่ ๒

ภพภุมิทั้ง ๓๑ ชั้น สามารถสรุปเป็นแผนผังที่ชัดเจนอีกแบบหนึ่ง โดยเริ่มจากภพภุมิระดับสูงไปหาต่ำ ดังนี้ตารางที่ ๓ แผนผังแสดงภพภุมิ แบบที่ ๒

ข้อสังเกตเพิ่มเติม คือ ภุมิที่ ๑ นั้นมี ๒ ภุมิใหญ่ คือ อบายภุมิกับกามสุขติภุมิ จะเข้าใจได้ง่ายกว่า ลักษณะพิเศษในบางภพภุมินี้ กล่าวคืออบายภุมิ ซึ่งเป็นภุมิของนรก เปรต อสุรกาย ภพ/ภุมิที่หาความเจริญมิได้ ภพ/ภุมินี้ อริยบุคคลทุกประเภทจะไม่ไปเกิด เพราะท่านห่างไกลจากอบายภุมิแล้ว แต่สวรรค์ถึงนิพพานเป็นที่ไป สิ่งมีชีวิตในอบายภุมิจะบรรลุมรรคผลนิพพานไม่ได้

ในส่วนกามสุขติภุมิที่มีมนุษย์ภุมิกับสวรรค์นั้น กล่าวกันว่า เฉพาะเทพชั้นจาตุมหาราชิกามีทั้งที่อยู่ระดับพื้นดิน ที่เรียกว่าภุมมัญญูเทพ เช่น รุกขเทพ ที่อยู่ในอากาศ ซึ่งเรียกว่า อากาศเทพ ส่วนสวรรค์ชั้นดุสิตนั้นกล่าวกันว่า เป็นที่รวมของนักปราชญ์และผู้มีปัญญา รวมถึงพระโพธิสัตว์ด้วย ในส่วนมนุษย์ภุมินั้น บุคคลผู้ที่อยู่ชั้นภุมินี้มีโอกาสที่จะพัฒนาตนเองด้วยการปฏิบัติในจริยธรรมทุกระดับ บรรลุถึงความ เป็นอริยบุคคลระดับต่าง ๆ ได้ ต่างกับอบายภุมิที่พัฒนาไม่ได้

ภุมิที่ ๒ ชั้นรูปภุมิ เป็นที่เกิดของผู้ที่ได้รูปภามา ผู้ที่เกิดในอสัญญสัตตภุมิ จะมีเฉพาะรูปชั้นเท่านั้น ไม่มีนามชั้นอยู่เลย คือจะมีเฉพาะร่างกายไม่มีความรู้สึกใดๆ เลย เกิดในอริยาบถใด ก็จะมีอยู่อย่างนั้นตลอดชีวิต ไม่มีการเคลื่อนไหว เพราะก่อนตายในชาติก่อนได้จตุตถภามาแต่ไม่ยินดีในการมีความรู้สึก สุทธาวาสภุมิ เป็นที่เกิดของอนาคามีบุคคล (ปุถุชนและอริยบุคคลชั้นต่ำกว่านี้จะไปเกิดที่นี่ไม่ได้)

ภุมิที่ ๓ ชั้นอรุภุมิ เป็นที่เกิดของผู้ที่ได้อรุภามา ผู้ที่เกิดในอรุภุมิจะมีเฉพาะนามชั้น 4 คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญานชั้นเท่านั้น ไม่มีรูปชั้น คือไม่มีร่างกายอยู่เลย เพราะจิตไม่มีความยินดีในรูปทั้งหลาย

๕) ความมีอยู่ของเทพแยกตามชีวิต-กำเนิด

การเกิดเป็นเทพไม่ต้องผ่านครรรค์มารดา แต่จะเกิดกายเป็นเทพเลย เรียกว่า [โอปปาติกะ](#) มนุษย์จะเกิดเป็นเทพได้เมื่อจิตก่อนตายระลึกถึงความดีเล็กน้อยที่เคยทำไว้ในโลกมนุษย์ เกิดเป็นมหากุศลจิต 8 ดวง อันประกอบด้วย [hiri](#) และ [โอตตปปะ](#) การบริจาคทาน การฟังธรรม หรือการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เป็นต้น พระพุทธศาสนากล่าวถึงกำเนิดของชีวิตไว้ 4 ประการ คือ

๑. กำเนิดอันชยะ การเกิดในไข่ คือ เหล่าสัตว์ผู้เจาะทำลายเปลือกไข่แล้วเกิด

๒. กำเนิดชลาพุชะ การเกิดในครรรค์ คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในครรรค์

๓. กำเนิดสังเสทชะ การเกิดในถ้ำโคลหรือที่ขึ้นแฉะ คือ เหล่าสัตว์ผู้เกิดในปลาเน่า ชากศพเน่า ขนมอบูด น้ำคร่ำ หรือถ้ำโคล

๔. กำเนิดโอปปาติกะ การเกิดผุดขึ้น คือ เทพ สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก^๔

จะเห็นได้ว่า หนึ่งในสี่กำเนิดนี้ กำเนิดสุดท้าย คือกำเนิดโอปปาติกะ เป็นกำเนิดชนิดผุดขึ้น ซึ่งได้แก่เทพ แสดงว่า เทพไม่มีกายเนื้อ จึงไม่เจ็บไม่ไข้ มีรูปโฉมงดงามจนดูเหมือนกันไปหมด สามารถคงความหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย อดอยากได้อะไรก็เพียงนึกเอาเท่านั้น เช่นว่าอยากให้อิ่มก็ไม่ต้องทานอาหาร เพียงแต่นึกเอาก็อิ่มแล้ว เรียกว่า อิ่มทิพย์ ชาวพุทธถือว่า เทพบนสวรรค์เป็นภพภุมิที่เสวยสุขอย่างเดียว ไม่สามารถทำความดีได้มาก เนื่องจากไม่มีกายเนื้อ แต่สามารถติดตามผู้ที่ทำความดีอย่างสม่ำเสมอได้ เพื่ออนุโมทนาบุญ สามารถสวดมนต์และฟังธรรมได้ เมื่อเทพหมดบุญแล้วก็ต้องจุติไปเกิดในภพภุมิอื่นๆต่อไป ผู้ที่เป็นเทพถือว่าการเกิดในโลกมนุษย์ เป็นสุคติภุมิของตน เพราะมนุษย์มีกายเนื้อ สามารถทำความดีได้มาก ชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาเชื่อว่าเทพแต่งตัวด้วยเครื่องทรง ชุดคลุมสีขาว สวมหมวกยอดแหลม เหมือน [พระยา](#)

^๔ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑.

แรกนาขวัญ ในพิธีพืชมงคล จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ บ้างก็ใส่เครื่องทรงประดับประดาไปด้วยเพชรนิลจินดา มงกุฎยอดแหลม และสร้อยสังวาลย์ ซึ่งต่างจากเทพของอียิปโบราณจะมีปีกอาจจะบินได้หรือไม่ก็ได้ก็ได้

๖) ความมีอยู่ของเทพแยกตามอาหาร

ธรรมดาอาหารนั้น มีชื่อเรียกไปตามคุณสมบัติของชีวิต กล่าวคือ ถ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉานเช่น วัว ควาย เรียกอาหารของเขาว่าหญ้า อาหารมนุษย์เรียกว่าข้าวสุก แต่ถ้าเป็นอาหารของเทพ ชื่อว่า สุธาโภชนหรืออาหารทิพย์ มีรสอันโอชะ เป็นอาหารทางจิตเนรมิตของชีวิตที่ผุดเกิดเรียกได้ว่า ประสงค์เมื่อไรก็ได้รับเมื่อนั้น เป็นชาติเฉพาะเรื่องหนึ่งในพระไตรปิฎก ชื่อสุธาโภชนชาติก มีคุณสมบัติเลิศมากพิเศษกว่าอาหารของสิ่งมีชีวิตทั่วไป นอกจากกำจัดความหิวทางกายได้แล้ว ขนาดว่า “กำจัดบาปได้” ความว่า

“ก็อาหารทิพย์นั้นบุคคลผู้บริโภคแล้วย่อมกำจัดบาปธรรมได้ ๑๒ ประการ คือ
 ๑. ความหิว ๒. ความกระหาย ๓. ความไม่ยินดี ๔. ความกระวนกระวาย
 ๕. ความเหน็ดเหนื่อย ๖. ความโกรธ ๗. ความผูกโกรธ ๘. ความวิวาท
 ๙. ความส่อเสียด ๑๐. ความหนาว ๑๑. ความร้อน ๑๒. ความเกียจคร้าน
 นั่นคือว่า อาหารทิพย์นี้ รสยอดเยี่ยม”^๕

อังกุตรนิกาย ทสกนิบาต ได้ระบุอาหารของเทพไว้ ซึ่งคือว่ามี การปฏิบัติธรรม ประกอบกับอาหาร ตรงตามที่เคยกล่าวมาข้างต้นว่า เทพดำรงอยู่ได้ด้วยการปฏิบัติธรรม มีนั้น จะกลายเป็นเทพตกสวรรค์ ได้ ดังความว่า

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นสัมมาทิฐิ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทพ เลี้ยงอัตภาพในเทวโลกนั้น ดำรงอยู่ในเทวโลกนั้นด้วยอาหารของหมู่เทพ (สุธาโภชน,อาหารทิพย์) (ตรงกันข้ามนี้) บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นมิจฉาทิฐิ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิดในภูมิแห่งเปรต เลี้ยงอัตภาพอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้น ดำรงอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้นด้วยอาหารของเหล่าสัตว์ผู้เกิดในภูมิแห่งเปรต หรือเลี้ยงอัตภาพอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้น ดำรงอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้นด้วยปัตติทานมัยกุศลจากมนุษย์โลกนี้ที่มีมิตร อำมาตย์ หรือญาติสาโลหิตของตนอุทิศให้”^๖

^๕ พ.ชา. (ไทย) ๒๘/๒๒๙/๑๒๒.

^๖ อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๓๗/๓๒๖.

๗) ความมีอยู่ของเทพแยกตามความสัมพันธ์กับมนุษย์

มีเรื่องเล่าต่อกันมาหลายยุคหลายสมัยจากตำนานมุขปาฐะหรือจากนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาเรื่องนี้ ตามคติแต่โบราณว่า คติโบราณของเราที่ถือว่าพระศกดิ์สิทธิ์ อย่างหลวงพ่อบุญรอด พระแก้วมรกต ก็นึกไปว่าหลวงพ่อบุญรอดที่ท่านเป็นผู้บันดาลโน่นนี่ มันไม่ใช่ ที่ได้อะไรต่าง ๆ ตามที่ตนบนบาน อ้อนวอน ขอวิงวอนแล้วได้ผลนั้น จริง แล้วท่านไม่ได้บันดาลเอง หากว่ามีเทพผู้ใหญ่สนองเจตนารมณ์ให้ ท่านคอยคุ้มครองรักษา อย่างพระพุทธชินราช จะเห็นว่าสองข้างด้านซ้ายขวาของท่านจะมีเทพกับมารคอยคุ้มครองอารักขาอยู่ คือด้านซ้ายมีเทพชื่อท้าวเวสสุวรรณ นั่งถือไม้ตะบองเป็นอาวุธ ด้านขวา มียักษ์ชื่ออาฬวกยักษ์ ถือฝ้ายันต์โพกศีรษะเป็นอาวุธ

คติแต่โบราณมาในคัมภีร์ต่าง ๆ ว่า เวลามีการสร้างสถานที่สำคัญ หรือแม้แต่บ้านเรือนอาคารสถานที่ พวกเทพก็จะไปจับจองยึดครองสถานที่ที่เป็นเจ้าที่ เช่นที่ซุ้มประตูบ้านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งเป็นผู้มีศรัทธาในพุทธศาสนา และจะนิมนต์พระพุทธเจ้ากับพระสงฆ์ไปรับบาตรอยู่เนื่องนิตย์ พวกเทพซึ่งอยู่ที่ซุ้มประตูก็จะไม่พอใจ เพราะต้องลงมาแสดงความเคารพ เนื่องจากไม่สามารถจะอยู่ข้างบนได้ เพราะพระท่านเป็นผู้มีศีล ต้องแสดงความเคารพ เทพก็เลยคิดขัดเคือง ว่าตนลำบากเหลือเกิน เพราะพระเป็นสาเหตุทำอะไรอย่างไรจึงจะ让您ไม่ต้องมาอีก

ครั้งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐีแห่งเมืองสาวัตถีเริ่มยากจนลง เทพก็เลยได้โอกาส วันหนึ่งจึงไปปรากฏตัวแก่นาถบิณฑิกเศรษฐีแล้วก็พรรณาน่า ท่านเศรษฐีเป็นผู้มีศรัทธา ทำความดีช่วยเหลือผู้คน แต่เวลานี้ได้จนลงเพราะว่าสละทรัพย์มากเกินไปจนมาถวายบำรุงพระสงฆ์นี้เป็นเพราะพระพุทธศาสนา และก็บอกว่าพวกตนยินดีจะบอกขุมทรัพย์ให้ไปขุด เพื่อจะช่วยให้เศรษฐีร่ำรวยขึ้นมาอีกแต่เศรษฐีจะต้องไม่ทำบุญทำทานอีกต่อไป

แต่เนื่องจากว่า อนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้ที่มั่นคงในพระรัตนตรัย ทำความดี อุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา ทำทานแก่คนยากไร้ อนาถา ไรที่พึ่งพา เมื่อได้ยินเทพว่าอย่างนี้ ก็คิดว่าเทพชวนผิดทางเสียแล้ว จึงบอกไปว่า ข้าพเจ้าไม่เห็นด้วยที่ท่านมาพูด เช่นนี้ เพราะเป็นการชวนออกนอกกลุ่มนอกลู่นอกทาง เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าในฐานะเจ้าบ้าน ไม่อยากจะให้ท่านอยู่ในบ้านอีกต่อไป

ผลที่สุดแล้ว ถือเป็นสิทธิโดยชอบธรรมของเศรษฐีท่านที่ยอมหรือไม่ยอมทำตามคำแนะนำของเทพเหล่านั้น เพราะเศรษฐีเป็นเจ้าของบ้าน เจ้าบ้านมีสิทธิ์ เทพไม่สามารถอยู่ได้ถ้าเขาไม่ให้อยู่ ซึ่งเป็นคติมาแต่โบราณ ฝ่ายเทพเดือดร้อนเพราะไม่มีที่อยู่ จึงไปหาพระอินทร์ พระอินทร์ก็บอกว่าข้าพเจ้าก็ช่วยไม่ได้ แต่ว่าจะแนะนำอุปายให้ อย่างหนึ่ง ก็คือท่านก็ไปพูดกับเขา บอกว่าท่านเศรษฐีทำบุญ ทำกุศลช่วยเหลือผู้คน ทำสังคัมสงเคราะห์มากมาย เป็นสิ่งที่ดี เป็นประโยชน์มาก ข้าพเจ้าจะสนับสนุน จะบอกขุมทรัพย์ให้ ท่านจะได้มีเงินมาทำมาก ๆ เทพก็เลยมาพูดใหม่ เศรษฐีจึงยอมให้อยู่ต่อไป

๘) ความสัมพันธ์การอยู่ร่วมกับเทพ

เป็นที่ถือกันว่า **เทพ** คือผู้ที่เคยสร้างคุณความดีเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ มีอาหารเชื้อสุธาโภชน ขำระบาบได้ ทั้งเทพและมนุษย์จึงเกี่ยวข้องกันด้วยหลักธรรมคือหลักของกรรมที่จำแนกสัตว์ให้เป็นไปต่าง ๆ กัน คือ ทรามหรือประณิต โดยถือเอามนุษย์ภูมิเป็นเกณฑ์หรือเป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่ชักนำสัตว์ไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ สวรรค์ในฐานะเป็นอาณาจักรของเทพมีมากขึ้นด้วยกันตามระดับคุณธรรมของผู้บำเพ็ญคุณธรรม แต่เทพก็เป็นปฤชนเช่นเดียวกันกับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพในทางพฤติกรรมจึงเป็นไปในรูปแบบที่แตกต่างกัน เรื่องนี้ ตามการศึกษาวิเคราะห์ของเทพ ทราบว่า พระพุทธศาสนาได้ชี้แนวทางแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพ ด้วยการวางท่าที่แห่งเมตตา มิเมตรีจิต อยู่ร่วมกันฉันมิตร เคารพนับถือซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย และเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

๙) มนุษย์พัฒนาตนเข้าสู่เทพ

การพัฒนาการทางศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาของมนุษย์นั้น สามารถพัฒนาตนเข้าสู่สวรรค์ได้ด้วยการเน้นถึงหลักธรรมของมนุษย์ กล่าวคือธรรมที่ให้เป็นที่เทพ คือหิริความละอายแก่ใจ โอตตปเป มีความเกรงกลัวต่อบาป ดังนั้น ความสัมพันธ์จึงมีหลักว่า ธรรมเท่านั้นเป็นเครื่องวัดมนุษย์ และธรรมจะชักนำสรรพสัตว์ให้บรรลุประโยชน์ทั้งหลายด้วยความไม่ประมาท ด้วยการดำเนินชีวิตโดยมีสติเป็นเครื่องควบคุม ไม่พลั้งเผลอ ไม่ประพฤติในทางเสื่อม ประกอบคุณงามความดี และบำเพ็ญบุญกิริยาทั้งหลายซึ่งเป็นเหตุให้มนุษย์เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนั้น ภพภูมิจึงเกิดขึ้นด้วยการอาศัยกันและกันแห่งสภาวะธรรมทั้งหลาย สำหรับผู้ที่สิ้นอาสวกิเลสอยู่จบพรหมจรรย์แล้ว เป็นพระอรหันตชีณาสพ จึงไม่มีการเกิดอีกต่อไป ส่วนผู้ที่ไม่ได้บรรลุสภาวะเช่นนั้นถือว่าเป็นปฤชน จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏไม่มีที่สิ้นสุด

เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ถ้าพูดถึงสังคมไทยตามที่นิยมไว้ข้างต้นว่า เป็นสังคมพุทธปฏิบัติ ในจริยธรรมเบื้องต้นคือศีลห้า จริยธรรมชั้นกลางถือกุศลกรรมบถ และจริยธรรมชั้นคือมรรคแปด สังคมไทยจึงมีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาตลอดมา พร้อมกันนั้นก็มีความเชื่อเรื่องเทพตลอดถึงนรก สวรรค์ บาป บุญ คุณ โทษ ประโยชน์ และมีโช่ประโยชน์ จึงทำให้สังคมไทยมีวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง การผสมผสานระหว่างคติความเชื่อเรื่องเทพกับวัฒนธรรมจึงก่อให้เกิดความรู้เท่าทันโลก เหตุการณ์ของโลก และชีวิตตามความเป็นจริง เพราะคติความเชื่อเรื่องเทพได้ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงทางศีลธรรมระหว่างเทพกับมนุษย์ได้อย่างผสมผสานกลมกลืน เกิดชีวิตที่พัฒนาในทางจริยธรรมเนื่องมาจากเทพอีกมากมาย ซึ่งมีคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเป็นหลัก อันเป็นสาเหตุหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดพิธีกรรมที่ทรงคุณค่ายิ่งแก่สังคมไทยตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้

๑๐) เทวธรรม / ธรรมโลกบาล

มนุษย์กับเทพปฏิบัติธรรมข้อเดียวกัน ตามที่กล่าวข้างต้นนี้ ถือได้ว่าเป็นที่รับรู้กันทั่วไปในหมู่ชาวพุทธ คำว่า หิริ และโอตตปัปะนี้ มีชื่อหมวดธรรมว่า ธรรมเป็นโลกบาล^๗ แปลว่า ธรรมสำหรับคุ้มครองโลก คือมนุษย์และเทพปฏิบัติในธรรมข้อนี้ ถ้าเป็นโลกมนุษย์ เมื่อมนุษย์แต่ละคนปฏิบัติในธรรมข้อนี้ก็มิผลทำให้โลกสันติสุขได้ ทุกคนอยู่อย่างปลอดภัยไร้โรค บ้านเรือนไม่ต้องมีกลอนประตู สิ่งของไม่ต้องกลัวหาย ส่วนเทพนั้น เรียกธรรมนี้ว่า เทวธรรม คือธรรมสำหรับปฏิบัติให้เป็นเทพ ถ้าเทพไม่มีธรรมข้อนี้ก็จะเป็นเทพไม่ได้ เป็นผลให้ตกจากสวรรค์ได้ เรียกว่าเทพตกสวรรค์นั่นเอง

๑๑) รุกขเทพ / รุกขธรรม

เทพที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติก็ต้องปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกัน เรียกเทพประจำต้นไม้ เป็นเจ้าป่าเจ้าเขาว่า รุกขเทพ ซึ่งรุกขเทพนี้ก็ต้องปฏิบัติธรรม เรียกว่า รุกขธรรม วิธีปฏิบัติในธรรมรุกขธรรมนี้ไม่ยาก คือไม่ต้องใช้เวลาและต้องลงทุนลงแรงอะไรมาก เพียงแต่ชำระจิตใจให้ปราศจากความตระหนี่ ความโลภ ความโกรธ คือ เมื่อตนอาศัยต้นไม้ เป็นเจ้าป่าเจ้าเขาต้องสงเคราะห์มนุษย์ด้วย เวลามนุษย์หวังพึ่งฝากท้องฝากกับผลไม้จากต้นไม้ก็มีจิตเป็นธรรม ถ้าเทพไม่ปฏิบัติในรุกขธรรมแล้ว ก็จะทำให้ต้นไม้กลับชั่วโดยทางรากโคนของต้นไม้ขึ้นขึ้นฟ้า ส่วยปลายยอดนั้นปักลงดิน ดังตัวอย่างในพระไตรปิฎก เป็นปัญหาระหว่างเทพกับท้าวสักกะหรือพระอินทร์ของศาสนาพราหมณ์ ว่า

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เทพกับป่าอย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ชนิดที่ว่าป่า ต้นไม้ ผลไม้ ก็ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของเทพ ถ้าผิดเพี้ยนไปจะมีเหตุการณ์อันอัศจรรย์อย่างคาดไม่ถึงทีเดียว คือว่า ครั้งนั้น เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏฐะมีความคิดดังนี้ว่า

“ท่านผู้เจริญ น้าอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏหนอ คนช้วนนี้บริโภคผลของต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏฐะจนพอแก่ความต้องการแล้วหักกิ่งหักไป ทำอย่างไร ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏฐะจะไม่พังก่อผลต่อไป”

หลังจากนั้น ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏฐะไม่ได้ออกผลอีกต่อไป พระเจ้าโกรัพยะเสด็จเข้าไปหาท้าวสักกะจอมเทพถึงที่ประทับได้ทูลท้าวสักกะว่า

“ขอเดชะ ท่านผู้นิรุกษ์ พระองค์พึงทราบเถิดว่า ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏฐะไม่ออกผล” ที่นั่นท้าวสักกะจอมเทพทรงบันดาลให้มีลมฝนอย่างแรงพัดโคนต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูฏฐะล้มลง ทำให้มีรากขึ้นเบื้องบนด้วยฤทธิ์ ลำดับนั้น เทพผู้สิง

^๗พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

สถิตอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะเป็นทุกข์ เสียใจ ได้ยื่นร้องไห้หน้าตานองหน้า อยู่ ณ ที่สมควร ภายหลัง ท้าวสักกะจอมเทพเข้าไปหาเทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะถึงที่อยู่แล้วถามว่า “เทพ ทำไมหนอเธอจึงเป็นทุกข์ เสียใจ ยืนร้องไห้หน้าตานองหน้าอยู่ ณ ที่สมควร”

เทพนั้นทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เพราะลมฝนอย่างแรงพัดโคนที่อยู่ ของข้าพระองค์ล้มลง ทำให้มีรากขึ้นเบื้องบน พระเจ้าข้า”

“เทพ ก็เมื่อเธอดำรงอยู่ในรุกขธรรม (ธรรมที่เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้อิง ประพฤติ) แล้ว ลมฝนอย่างแรงได้พัดมาโคนที่อยู่ของเธอล้มลง ทำให้มีราก ขึ้นเบื้องบนได้อย่างไร”

เทพทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้อิง ดำรง อยู่ในรุกขธรรมเป็นอย่างไร”

“เทพ หมู่คนในโลกนี้ ผู้ต้องการรากย่อมนำรากของต้นไม้ไป ผู้ต้องการ เปลือกย่อมนำเปลือกไป ผู้ต้องการใบย่อมนำไป ผู้ต้องการดอกย่อมนำดอก ไป ผู้ต้องการผลย่อมนำผลไป แต่เทพไม่พึงดีใจหรือเสียใจเพราะการกระทำ นั้น ๆ เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้อิงดำรงอยู่ในรุกขธรรมเป็นอย่างนี้แล”

“ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ไม่ดำรงอยู่ในรุกขธรรมเป็นแน่ ลมฝน อย่างแรงจึงได้พัดโคนที่อยู่ของข้าพระองค์ให้ล้มลง ทำให้มีรากขึ้นเบื้องบน”

“เทพ ถ้าเธอพึงดำรงอยู่ในรุกขธรรม ที่อยู่ของเธอก็จะพึงมีเหมือนกาลก่อน”

“ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์จะดำรงอยู่ในรุกขธรรม ขอให้ที่อยู่ของข้า พระองค์จงมีเหมือนกาลก่อนเถิด”

ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมเทพได้ทรงบันดาลให้มีลมฝนอย่างแรงพัดต้นไทรใหญ่ ชื่อสุปติภูษะให้กลับตั้งขึ้นดังเดิมด้วยฤทธิ์ ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะได้มีเปลือกมี รากตั้งอยู่ดังเดิม ฉันทิ”

๒.๔ สถานภาพของเทวดาในพระพุทธศาสนา

ในที่นี้การวิจัย ซึ่งกำหนดเนื้อหาเรื่องเทวดา โดยเน้นสถานภาพของเทวดาในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา เนื่องจากเทวดาเป็นชาวสวรรค์ ล้วนแล้วแต่มีบุญญาธิการ มีอานุภาพ ท่านปฏิบัติ ธรรม ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงกำหนดเวลาเที่ยงคืนให้เป็นพุทธกิจ ดังที่กล่าวมา เพื่อตอบปัญหา ธรรมให้แก่เทวดา รวมเทศนาธรรมให้แก่เทวดา

เนื่องจากคำตอบว่าเทวดา เมื่อยังอยู่กำเนิดชีวิต หรือพระชนชีพอยู่ ก็ได้ปฏิบัติตน ตาม โอวาทปาติโมก เพราะการไม่ทำบาป กระทำแต่กุศลให้ถึงพร้อม เป็นต้น เมื่อละสังขารไป หรือ ตายจาก มนุษย์โลก จึงนำวิญญูณไปเอากำเนิดใหม่ คือ ได้สถานะเป็นถึงเทวดา มีหลายระดับชั้น

^๑อง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๕๔/๕๒๘.

ยิ่งกว่านั้น คือ เมื่อตอนที่ดำรงอยู่สมัยพุทธกาลนั้นได้เข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้า ได้ฟังพระธรรมของพระพุทธเจ้าจึงสามารถได้บรรลุ ได้ดวงตาเห็นธรรมตามความเป็นจริง ขอยกตัวอย่าง เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ พระยศะ และพระสาโลบุตร ได้ดวงตาเห็นธรรมได้บรรลุธรรมเร็วพลัน เป็นพระสาวก บวชโดย เอหิภิกขุ อุปสัมปทา คือ พระพุทธองค์ เพียงแต่ได้แสดงและทรงกล่าวคำด้วยตรัสให้รู้ว่า “ท่าน” จงเป็นภิกษุมาเกิด ธรรมอันเราตรัสไว้ดีแล้วคำว่าภิกษุหมายถึงผู้เสียสละและปฏิบัติเพื่อรู้ธรรม คือได้ออกจากเรื่องแล้ว ในที่นี้จึงหมายถึงเทวดาที่บรรลุธรรม มีบางส่วนที่ยังไม่ถึงพระอรหันต์ พระอรหันต์ ที่สามารถบรรลุธรรม จึงนำตนพ้นจากโลกมนุษย์ และพ้นจากวิญญูะสงสารสามารถถึงพระนิพพาน เทียงวัน เทศนาแก่สาวกเรียกประชุมสาวก กลางคืน ทรงตอบปัญหาธรรมให้แก่เทวดา^๙

สิ่งเหล่านี้ได้ปรากฏให้เห็นชัดเจนว่า การตรัสรู้ของพระพุทธองค์ จึงเป็นสิ่งประเสริฐ และลุ่มลึก คือแสดงถึง พระปัญญาคุณ พระกรุณาธิคุณ และพระวิสุทธิคุณ จึงสามารถพูดหรือกล่าวได้เสมอ ว่า ความมีอยู่ของเทวดาหรือเทพ กับพระพุทธศาสนานั้น มีมาตลอด ถ้าเป็นพระไตรปิฎกจึงประกาศจึงจารึกไว้เสมออย่างอ้างถึง พุทธวาทา พุทธปฏิโมกข์ พุทธวจน เป็นคำสอนล้วนเป็นสิ่งที่ควรกล่าวกับผู้อื่น การนำเข้ามาใส่ตัว

พุทธโอวาทที่พระพุทธองค์กล่าวคือ โอวาทปาติโมกขะคาถา ทรงตรัสว่า
 สัพพปาปัสสะ อกรรมัง
 กุสลัสสูปะสัมปทา
 สจิตตปริโยทปนัง
 เอตัง พุทธานสาสะนัง

หลักพระธรรมที่เป็นโอวาทนี้จึงทรงตรัสสอนทั้งเทวดา และมนุษย์ให้รู้ตาม พระธรรมคำสอน คือ โอวาทปาฏิโมกข์ นี้ตอนหนึ่งคือ “สัพพปาปัสสะ อกรรมัง” ซึ่งแปลว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านพึงยังประโยชน์ให้ถึงพร้อมทั้งประโยชน์ตนและประโยชน์ของผู้อื่น หมายถึง ช่วยเหลือเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เรามาเข้าใจอีกว่า พระภิกษุคือผู้ที่ช่วยเผยแผ่พระพุทธวจนะ คือ เผยแผ่ พระธรรมหรือพระสัจธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราให้ทั่ว ให้รุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นเสมอ

ฉะนั้น สถานภาพของเทวดาจึงอาศัยหลักธรรมและพระธรรมเป็นสรณะ เป็นเครื่องประครองอยู่ได้ เพราะการอยู่ในระดับชั้น ภพ - ภูมิ หรือสวรรค์นั้น ต้องประกอบด้วยคุณธรรมเสมอ

คำว่าสถานภาพ

สถานะ หรือระดับเทวดาก็ควรประกอบด้วยฐานะ คือระดับสวรรค์ ก็ต้องประกอบด้วยฐานะคือ ระดับสวรรค์ ก็ต้องประกอบด้วยชั้น หรือ วิมานชั้นของการอาศัยอยู่จะกล่าวถึงประเภท เพราะประเภทหรือเหล่าเทวดานั้นสำคัญ ได้แก่ เทวดา สมบัติ เทวดา อุบัติ เทวดา สูงศักดิ์ หรือ วิสุทธิเทวดา ระดับพระอรหันต์ เทวดาชั้นต่ำ เทวดาชั้นสูง เทวดาชั้นต่ำ หมายถึง การบำเพ็ญยังไม่

^๙ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘.

แก่กล้าเท่าไร ยังอยู่ตามระดับโลกิยะบ้าง โลกุตตระระบ้าง คือ นาค ครุฑ ยักษ์ คนธรรพ์ เป็น เทวดาผู้ถือพรตบูชาขนาด เป็นต้น

เทวดาชั้นสูง หมายถึง การบำเพ็ญ เพื่อหลุดพ้นสามารถได้สำเร็จ มรรค ผล นิพพาน บรรลุธรรม ชั้นกลางและชั้นสูง เช่น พระพรหม เป็นเทวดาพวกประพฤติพรตบูชาพระพรหม พระอินทร์ เป็นเทวดาของผู้ถือพรตบูชาพระอินทร์ เป็นต้น

ที่กล่าวมา คือ ระดับสถานภาพของเทวดาในเนื้อหาได้นำความสำคัญๆ เกี่ยวกับบทบาท และหลักพระธรรม อันเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้เป็นลำดับๆ จึงเป็นการศึกษา วิเคราะห์ตอนที่ว่าด้วยสถานภาพของเทวดาในพระพุทธศาสนา

๒.๕ หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดา

“คัมภีร์ฤคเวท” ซึ่งประมาณว่าเกิดขึ้นมาแล้วก่อน ๗๐๐ ปี ก่อนพุทธกาล เนื้อหาในคัมภีร์ ส่วนใหญ่เป็นบทสรรเสริญเทพเจ้า ซึ่งในยุคนี้มีเทพเจ้ามากมาย ตามคัมภีร์พระเวทนั้น มีชื่อเทพเจ้าที่อยู่ในฐานะให้คุณหรือโทษแก่มนุษย์อยู่มาก เทพเจ้าที่ให้คุณ ได้แก่ ดายุสเทพ อัคนีเทพสุริยเทพ อุษา เทพ วาตะเทพ และปฐวีเทพ เทพเจ้าที่ให้โทษ ได้แก่ วรตะเทพ รักษะเทพ วลาหกะเทพ เป็นต้น บทบาทหน้าที่ของเทพเจ้าของชาวอารยันนั้นมีความแตกต่างกัน มีเทพเจ้าบางองค์ทำหน้าที่รักษา ธรรมชาติเพียงอย่างเดียว และเทพเจ้าบางองค์ก็มีหน้าที่รับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์ซึ่ง สามารถแยกประเภทของได้ดังนี้

๑. เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนสวรรค์ ได้แก่ ทยาอุส มิตรระ อุษา สุริยระ วิษณุสวตระ ปุชัน อัศวิน วรณ (พินุณ) เทวีอุสา เทวีราตรี เป็นต้น ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

วรณ เป็นเทพสำคัญเคียงคู่พระอินทร์เป็นผู้ควบคุมให้ทุกสิ่งดำเนินไปตามกฎของจักรวาล เช่น ให้ท้องฟ้าและแผ่นดินอยู่แยกจากกัน ดวงอาทิตย์ฉายแสงในท้องฟ้าและโคจรไปตามวิถี ดวงจันทร์ ส่องสว่างในราตรี ดาวปรากฏให้เห็นในเวลากลางคืนและหายไปในเวลากลางวันแม่น้ำ ไหลลงสู่ทะเล แต่ทะเลไม่เต็มเป็นผู้ดูแลความเป็นไปในโลก ไม่มีความลับใดๆ จะรอดพ้นไปจากการล่วงรู้ของ พระองค์

อุษาเทวี เป็นธิดาของท้องฟ้า เกิดใหม่เป็นประจํา ทุกวันจึงเป็นสาวอยู่ตลอดเวลา และเป็น อมตะ ไม่มีวันร่วงโรย ปรากฏกายจุดเดิมทุกวัน ไม่เคยละเมิดกฎธรรมชาติหรือปวงเทพเจ้าเลยและจะเป็นเช่นนี้ต่อไปในอนาคตกาล การปรากฏของอุษาเทวีบ้นทอนชีวิตให้มวลสัตว์โลกให้สิ้นลง มีความใกล้ชิดกับสุรยะเพราะเป็นผู้เบิกทางให้สุรยะ

๒. เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนอากาศ ได้แก่ อินทระ ตรีตะ อา ปตยะ อปาม นปาด อหิ พุทธ นยะ อชาเอกปัด มาตริสวัน วายุและวาตะ พรชันยะ อาภัสระ รุททะ มาร์ต เป็นต้น ซึ่งมีดังต่อไปนี้

พระอินทร์ เป็นเทพสำคัญที่สุดในสมัยฤคเวท เดิมเป็นเทพแห่งพายุฝน มีหน้าที่ปราบพฤต ราสุรซึ่งเป็นอสูรแห่งความแห้งแล้งและความมืด ไข้ วัชระ หรือสายฟ้าสังหารพฤตราสุร หลังสังหาร แล้วสายน้ำ ก็หลั่งไหลมาและเกิดแสงสว่างบนโลกชาวอารยันจึงเป็นหนี้บุญคุณพระอินทร์มาก เพราะ ต้องอาศัยน้ำ ฝนจึงต้องสวดอ้อนวอนเอาใจเป็นพิเศษ

วายุ เป็นลูกของนางทิตี ซึ่งเคยเป็นศัตรูกับพระอินทร์ แต่เมื่อนางไปบำเพ็ญตบะพระ อินทร์ได้มาปรนนิบัติ นางจึงหายแค้น บอกว่าลูกที่เกิดมาจะให้เป็นมิตรกับพระอินทร์ แต่พระอินทร์ไม่ เชื่อคำ นางวันหนึ่ง นางทิตีหลับ โดยสลบเอาศีรษะไว้ทางทิศที่เคยเป็นปลายเท้าพระอินทร์จึงเข้าไปใน

กรรมของนาง ใช้วัชระตัดลูกในครรภ์ออกเป็น ๗ ส่วน กลายเป็นลมตะวันตก ๑ ลมตะวันตก ๑ ลมเหนือ ๑ ลมใต้ ๑ ลมใน เทวโลก ๑ ลมในพรหมโลก ๑ ลมในอากาศ ๑ เมื่อคลอดแล้ว นางก็มอบลูกทั้ง ๗ ให้เป็นบริวารพระอินทร์ วายุ ได้ชื่อว่าเป็นบริวารที่ซื่อสัตย์ของพระอินทร์ แกล้วกล้าเข้มแข็งในการรบ มีฟ้าแลบและฟ้าผ่าเป็นอาวุธ

๓. เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนพื้นดินหรือพื้นโลก ได้แก่ อัศนี พฤตัสบดี โสมะ ปฐวีคังคายม เป็นต้น อัศนี เป็นเทพสำคัญที่สุดบนพื้นดิน เป็นบุคลาธิษฐานของไฟที่ใช้ในพิธีบวงสรวง การเป็นไฟบนพื้นดิน ก็คือเกิดจากการที่ไม้แห้ง ๒ อันเสียดสีกัน เป็นเทพองค์เดียวที่ได้ชื่อว่า คฤหบดีหรือเจ้าบ้านและบางครั้งก็ถือว่าเป็นแขกของทุก ๆ บ้านมีแหล่งกำเนิดบนสวรรค์ ต่อมาอินทรีตัวหนึ่งนำมาให้พระอินทร์ แล้วนำมาวางพื้นดิน โสมาจึงได้ชื่อว่า “ราชาของพืชทั้งหลาย” และ “เป็นเจ้าแห่งป่า” น้ำโสมเป็นเครื่องดื่มที่ฤทธิ์แรง ทำให้ผู้ดื่มมีพลังกำลังพิเศษทำให้ผู้ดื่มมีชีวิตยืนยาวเป็นอมตะ เลยได้ชื่อว่า “อมฤต” โสมยังมีอำนาจเป็นยารักษาคนป่วย ทำให้ตาบอดเป็นตาดี ง่อยเปลี้ยก็เดินได้

อย่างไรก็ตาม ในคัมภีร์ฤคเวทได้ขยายความเพิ่มเติมภายหลังว่า เทพเจ้าที่มีมากมายแตกต่างกันนั้น เป็นเพียงรูปรูปราภหลายรูป แต่แท้จริงมีเพียงสิ่งเดียว และมีการเปลี่ยนแปลง การให้ความสำคัญแตกต่างกันตามยุคสมัยและกลุ่มสังคมของผู้นับถือต่อมาความเชื่อเกี่ยวกับเทวดาในศาสนาพราหมณ์ได้เปลี่ยนแปลงยกย่องเทพเจ้าที่สำคัญที่สุด ออกเป็น ๓ ประเภท ดังนี้

๑. พระพรหม เทพเจ้าผู้สร้าง

พระพรหมเป็นเทพผู้สร้างโลก ได้รับการยกย่องโดยพวกพราหมณ์ ให้มีฐานะเท่าเทียมกับพระวิษณุ และพระศิวะ ตำนานกล่าวว่าพระพรหมสร้างมนุษย์ จากอวัยวะของพระองค์ ซึ่งได้เกิดเป็นวรรณะต่างๆ ดังนี้ วรรณะพราหมณ์ เกิดจากเศียรของพระองค์ วรรณะกษัตริย์ เกิดจากบ่าของพระองค์ วรรณะแพศย์ เกิดจากส่วนท้องของพระองค์ วรรณะศูทร เกิดจากเท้าของพระองค์

บางตำรากล่าวถึงเริ่มแรกทรงเนรมิตมนุษย์มีขาข้างเดียว แต่ก็เห็นว่าเดินไม่สะดวกจึงสร้างมนุษย์มี ๓ ขา ดูเหมือนจะไม่พอพระทัยเพราะเกะกะเกินไปไม่สวยงาม จึงทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมาใหม่อีกครั้งให้มี ๒ ขา ที่ปรากฏจนทุกวันนี้

คังกรจารย์มีพรรณณะในเรื่องพรหมันหรือพระพรหมเทพเจ้าสูงสุดว่ามี ๒ ระดับ คือ

ก) พรหมันระดับสูง (ปรพรหม) ทรงเป็นนามธรรม ทรงเป็นสภาวะที่บริสุทธิ์ จึงทรงอยู่เหนือคุณสมบัติและคุณวิเศษทั้งหลาย จึงทรงเป็นนิรคุณพรหมัน ดังนั้นจึงไม่อาจพรรณนาถึงพระองค์ได้ เพราะการพรรณนาถึงพระองค์ก็เท่ากับไปจำกัดคุณลักษณะที่ไม่จำกัดของพระองค์ทั้งนี้เพราะภาษามนุษย์เป็นภาษาสมมติ ติดในสมมติ เข้าใจกันด้วยความสมมติ จึงไม่อาจพรรณนาถึงสิ่งที่อยู่เหนือสมมติได้ ดังนั้น พรหมันจึงไม่อาจพรรณนาได้ (อนิรวจนียะ) ไม่อาจกำหนดได้(อมาตรา) พระองค์ทรงมีสภาวะเป็นความจริงแท้ (สตย) ความรู้แท้ (ชาน) อันหาขอบเขตไม่ได้(อนนต) เป็นจิต (จิตต) เป็นชีวิต (ชีว) เป็นความดีงาม (สุนทร) และเป็นบรมสุข (อานนท) นิรคุณพรหมถึงแม้จะเป็นสภาวะที่บริสุทธิ์ อยู่เหนือคุณสมบัติและคุณวิเศษต่าง ๆ แต่ถึงกระนั้นพระองค์ก็เป็นรากฐาน เป็นบ่อเกิดของสิ่งต่าง ๆ และปรากฏการณ์ทั้งหลายในโลก

ข) พรหมันระดับต่ำ (อปรพรหม) ทรงเป็นรูปธรรม ทรงถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติและคุณวิเศษต่าง ๆ จึงเป็น สคุณพรหมัน ดังนั้นพระองค์จึงทรงสร้างโลก รักษาโลก และทำลายโลก อันเป็นที่มาของตรีมูรติในศาสนาฮินดู ทรงกำหนดชะตากรรมของคนและสัตว์ ดังที่เรียกว่า พรหมลิขิตทรง

เป็นเจ้าของแห่งกรรม และกวีศีลธรรม ทรงเป็นสัพพัญญู (Ommiscent) สรรพาทิภู (Omnipresent) และสรรพเดช (Omnipotent) ทรงสถิตอยู่ในที่ทุกแห่ง พระพรหมระดับนี้ท่านคังกราจารย์เรียกว่า พระศิวะหรือพระอิศวร การที่ได้พระนามว่าอิศวร ก็เพราะการสร้างโลกนั่นเอง

ดังนั้น การสร้างโลกและพระอิศวรจึงเป็นของคู่กัน ส่วนการสร้างโลกนี้ขึ้นมาบางตา ราก็ว่าเพื่อตอบแทนคนดี แต่บางตา ราวว่า พระศิวะไม่ได้ตั้งใจสร้างโลกนี้ขึ้นมา แต่เป็นผลพลอยได้จาก ความสนุกสนานของพระองค์ กล่าวคือ พระองค์ทรงเล่นอย่างสนุกสนานที่เรียกกันว่า ปางศิวนาฏราชแล้วโลกก็บังเกิดขึ้น คังกราจารย์มีความเห็นว่า พระพรหมทั้ง ๒ ระดับนี้เป็นองค์เดียวกัน โดย อปรพรหมเป็นส่วนหนึ่งของ พรพรหม จำลองมาจากปรพรหม ดังนั้นปรพรหมจึงเป็นพรหมองค์แท้ เป็นความจริงขั้นปรมัตต์ ส่วน อปรพรหมเป็นพรหมเทียม หรือพรหมสมมติ จริงในขั้นสมมติ แต่ไม่จริงในขั้นปรมัตต์

สรุปแล้ว ปรพรหมเป็นนามธรรมอยู่เหนือคุณสมบัติและคุณวิเศษต่าง ๆ อยู่เหนือโลก ผัสสะ และโลกปรากฏการณ์ เหนือกาลและเทศะ บริสุทธิผุดผ่อง เป็นโลกุตระ เป็นอมตะตลอดไปแต่ อปรพรหมทรงเป็นรูปธรรม ทรงพร้อมด้วยคุณสมบัติและคุณวิเศษทั้งปวง เช่น ทรงสร้างโลก รักษาโลก และทำลายโลก ทรงเป็นเจ้าของแห่งกรรม และกวีศีลธรรม ทรงเป็นสัพพัญญู (Ommiscent) สรรพาทิภู (Omnipresent) และสรรพเดช (Omnipotent) ทรงเป็นอมตะ ทรงสถิตอยู่ทั้งในโลกและนอกโลก ทรงจำลองมาจาก ปรพรหมจึงทรงเป็นสื่อกลางระหว่างโลกผัสสะและโลกโลกุตระ คังกราจารย์ถือว่า พรหมนั้นเท่านั้นที่จริงแท้ นอกจากพรหมนั้นแล้วก็ไม่มีสิ่งที่แท้จริง สิ่งที่แท้จริงมีเพียงอย่างเดียว โลกและสรรพสิ่งไม่ใช่สิ่งที่แท้จริง เป็นเพียงปรากฏการณ์ของพรหมนั้นด้วยอำนาจมายา ซึ่งเป็นอำนาจแฝงอยู่ในพรหมนั้น ทั้งนี้ก็เป็นไปตามหลักของพระเวทและอุปนิษิตที่บรรยายลักษณะของพรหมนั้นไว้ว่า “เป็นที่รวมแห่งความจริงแท้ทั้งปวง” จึงไม่มีสิ่งที่จริงอื่น ๆ อีก นอกจากพรหม อันเป็นหลักใหญ่ของปรัชญาอโหวตะ เวทานตะของคังกราจารย์ที่ว่า “ความจริงมีเพียงหนึ่งไม่มีสอง”

๒. พระวิษณุ คือ เทพเจ้าการรักษา

พระวิษณุ หรือเรียกอีกอย่างว่า พระนารายณ์เป็น ๑ ใน ๓ มหาเทพ มีหน้าที่คุ้มครองแลดูแลรักษาทั้ง ๓ โลกตามความเชื่อของชาวฮินดู จากคัมภีร์พราหมณ์ รูปร่างลักษณะมีพระวรกายจะมีสีที่เปลี่ยนไปตามยุค ฉลองพระองค์ดั่งกษัตริย์ มีมงกุฎทอง อาภรณ์สีเหลือง มี ๔ กร ถือ สังข์จักร ตรีศูคา แต่ที่จะพบเห็นได้บ่อยที่สุดคือถือ จักร สังข์ ศูคา ส่วนอีกกรจะถือ ดอกบัวบ้าง หรือไม่ถืออะไรเลยบ้าง

พระวิษณุ เทพผู้คุ้มครองโลก ความเชื่อของชาวฮินดูปัจจุบันพระองค์ คือเทพผู้ทำหน้าที่บริหารหรือผู้คุ้มครองโลกที่สำคัญ จากคัมภีร์พราหมณ์ คัมภีร์พราหมณ์ปุราณะกล่าวไว้ว่า

“พระปรเมศวร” (พระศิวะ) เป็นผู้สร้างพระวิษณุ เหตุมาจากทรงมีพระประสงค์จะสร้างสวรรค์และโลก ซึ่งถือว่าเป็นงานใหญ่นัก จึงได้ทรงต้องการผู้ช่วย โดยการนำ หัตถ์ซ้ายมาลูบหัตถ์ขวา จึงบังเกิดเป็นเทพชื่อ “พระวิษณุ” หรือ “พระนารายณ์” พระปรเมศวร ได้สอนศิลปะด้านต่าง ๆ ให้กับพระวิษณุ คัมภีร์มหาภารตะ เล่าไว้ถึงพระนารายณ์แต่เดิมคือฤาษีตนหนึ่ง ต่อมาได้รับการขอร้องจากเหล่าเทวดาให้ช่วยปราบอสูรที่สร้างความเดือดร้อน ฤาษีทั้งสองจึงได้รับปากช่วยเหลือโดยได้ออกรบกับอสูรจนได้รับชัยชนะ จึงได้รับความเคารพนับถือจากเหล่าเทวดา ยิ่งขึ้นกว่าแต่ก่อนจนภายหลัง

ฤาษีนารายณ์ได้ออกเดินทางไปป่า เพื่อบำเพ็ญตบแต่งหิมาลัยจนบรรลุผลเป็นพราหมณ์ (ผู้รู้แจ้งทุกสิ่งในโลก) และได้เป็นผู้นำ เหล่าพราหมณ์ในเวลาต่อมา จากการยกย่องบูชาตลอดที่ผ่านมามาจนเป็นที่รู้จักในนาม “พระวิษณุ(นารายณ์)” พระนามของพระวิษณุ พระนารายณ์

ชานจากความแตกต่างกันตามความเชื่อ พระนามตามฤทธิอำนาจ และตามเหตุการณ์ที่ต่างกันตาม กาล อาทิ อนันตตะ ไม่สิ้นสุด จตุรภูช มี ๔ กร มุราริ เป็นศัตรูแห่งมูระ นระ (นระระ) ผู้ชายนารายณ์ ผู้ที่เคลื่อนไปในน้ำ ปัญญาฤท พระผู้ทรงอาวุธทั้ง ๕ อย่าง ปี ตามพร ทรงเครื่องสี่เหลี่ยม ทโหมท มีเชือกพันเอาไว้รอบเอว กฤษณะ โควินทะ โคบาล ผู้เลี้ยงวัว ชลศายิน ผู้นอนเหนือน้ำ พระพิชฌุหรือผู้สงวน อนันตไศยน นอนบนอนันตนาคราช ลักษณะมีติ ผู้เป็นสามีของพระลักษมี วิชว์บวร ผู้คุ้มครองโลก สวয়ภู เกิดเอง เกศวะ มีผมอันงาม กิริติน ผู้ใส่มงกุฎ พระวิษณุ พระนารายณ์ ทรงประทับบนสวรรค์ เรียก ไวกุณฐ์ พาหะ คือครุฑ พระวรกายสีนิล ฉลองดั่งกษัตริย์ มีมงกุฎ อภรณ์สี่เหลี่ยม มี ๔ กร ถือ สังข์ จักร ตรี คทา บ้างก็กล่าวไว้ว่าทรงถือ ดอกบัว ลูกศร ดอกไม้ หรือเชือก บ่วงบาศ หรือสายฟ้า อาวุธประจำ ที่ใช้ คือ สังข์ จักร คทา ธนู และพระขรรค์ โดยปรกติ พระวิษณุ จะทรงประทับอยู่ที่เกษียรสมุทร โดยส่วนมากจะทรงบรรทมอยู่บนหลัง อนันตนาคราช โดยมีพระชายาคือพระลักษมีมหาเทวี คอยเฝ้าดูแลปรนนิบัติอยู่ข้างๆเสมอ พาหะของพระวิษณุคือ พญาครุฑ

๓. พระคิวั เทพเจ้าการทำลาย

พระอิศวร หรือ พระคิวั หรือชาวจีนเรียกว่า พระยกอ่องซ่งเต เป็นเทพตามความเชื่อของชาวฮินดู มีพาหะ คือ โคเผือก ชื่อว่า อุกุกราช พระอิศวรเป็นมหาเทพแห่งการทำลาย มีกายสีขาว แต่พระศอเป็นสีดำ เพราะเคยตีเมียพิช มีพระเนตรถึง ๓ ดวง ดวงที่ ๓ อยู่กลางพระนลาฏ ซึ่งตามปกติจะหลับอยู่ เนื่องจากพระเนตรดวงที่ ๓ นี้ มีอำนาจร้ายแรงมาก หากลืมขึ้นเมื่อใดจะเผาผลาญทุกอย่างให้มอดไหม้ ประทับอยู่

ณ เขาไกรลาส อันเป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล มีมเหสีคือพระแม่อุม่า รูปลักษณ์ของพระอิศวร โดยมากจะปรากฏให้เห็นเป็นชายผมยาว มีพระจันทร์เป็นปิ่นปักผม มีลูกประคำ หรือกะโหลกมนุษย์ เป็นสังวาล มีงูเห่าพันรอบพระศอ นุ่งห่มหนังเสืออันเป็นเครื่องนุ่งห่มของฤๅษี การบูชาพระอิศวรจะกระทำ ได้โดยการบูชาต่อศิวลึงค์อันเป็นสัญลักษณ์แทนตัวพระองค์นั่นเอง พระอิศวรมีทำร้ายราอันเป็นการร้ายราของเทพเจ้า เรียกว่า ปางนาฏราช เมื่อแปลงกายลงไปปราบฤๅษีที่ไม่ประพฤติตนอยู่ในเพศดาบส ซึ่งต่อมาชาวฮินดูได้ถือเอาทำร้ายรานี้เป็นต้นแบบของการร้ายราต่าง ๆ มาตราบจนปัจจุบัน

บทบาทความสำคัญ พระคิวัทรงเป็นมหาเทพผู้เป็นใหญ่ในจักรวาล พระองค์จะทรงประทานพรวิเศษให้แก่คนผู้หมั่นกระทำความดี และยึดมั่นในศีลธรรมเท่านั้น หากผู้ใดประพฤติเพื่ออุทิศถวายแก่พระองค์แล้วปรารถนาสิ่งพิเศษใด ๆ ก็ให้พรนั้น พระคิวัจะประทานสิ่งพิเศษให้ในไม่ช้า แต่เมื่อได้พรสมปรารถนาแล้ว วันหน้าหากกระทำผิดไปจากความดีงามคนผู้นั้นจะเกิดวิบัติในชีวิต พระคิวัเทพผู้จะกลายเป็นเทพผู้ทำลายทันที มีความเชื่อกันว่าพระคิวันั้นสามารถช่วยปิดเป่ารักษาเยียวอากาศเจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ ได้อย่างมหัศจรรย์นัก หากผู้ใดที่เจ็บป่วยหรือต้องการขอพรให้คนในครอบครัวหายเจ็บไข้ได้ป่วย หากบวงสรวงบูชาและขอพรจากพระคิวั ก็มักปรากฏว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นจะถูกปิดเป่าให้หายไปได้โดยสิ้นในเร็ววัน ผู้ที่มีความทุกข์ไม่ว่าจะเป็นในทางใด หากบวงสรวงบูชา ขอพรให้พ้นทุกข์ พระคิวัก็จะประทานพรให้ผู้นั้นได้พ้นจากห้วงแห่งความทุกข์ได้เช่นกัน

ดังนั้น สรุปได้ว่า ในศาสนาพราหมณ์ได้กล่าวถึงเทพเจ้าไว้หลายองค์มีมากมายประเภทของเทพส่วนมากจะเกี่ยวกับธรรมชาติ เช่น เกี่ยวกับดิน ฟ้า อากาศ เป็นเทพผู้สร้าง ผู้ทำลาย และผู้สร้าง เทวดาแต่ละองค์มีหน้าที่แตกต่างกันออกไปตามฤทธิ์เดชของเทวดานั้น

๒.๖ การจติของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนา

การจติของเทวดานั้น คือ การเคลื่อนที่จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง เทวดาทั้งหลายผู้สถิตเสวยสุขอยู่ ณ สรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ ย่อมต้องมีการจติหรือการตายไปจากสวรรค์เช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย การที่มนุษย์เราที่เกิดมาก็จำเป็นต้องตาย ไม่ว่าเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นใด ย่อมต้องมีการจติหรือการตายไปทั้งสิ้น ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ศึกษาการจติของเทวดาในทรรศนะของพระพุทธศาสนา ดังนี้

๑) การจติของเทวดาในปาฏิกสูตร

ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ได้กล่าวถึงสาเหตุของการจติของเหล่าเทวดาไว้ดังนี้

๑. ด้วยสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ หมายถึง เทวดาผู้มีบุญมาก ดำรงอยู่บนสวรรค์ครบตามเกณฑ์อายุของสวรรค์ชั้นนั้นๆได้แก่เทวดาองค์ใด เคยสร้างกามาวจรกุศลกรรมมาช้านาน ครั้นมาอุบัติเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์เทวโลก ด้วยเดชแห่งกุศลกรรมที่ตนทำ ไว้แต่หนหลัง ก็เสวยทิพย์สมบัติอยู่นานจนครบอายุทิพย์ในเทวโลกชั้นที่ตนอุบัติเกิดอยู่นั้น ครั้นหมดอายุทิพย์แล้วก็จติ การจติเช่นนี้เรียกว่าอายุขัย คือจติไปเพราะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ ดังข้อความในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรคกล่าวไว้ว่า

สมัยหนึ่ง เมื่อล่วงไปนานๆโลกนี้กลับเจริญขึ้น เมื่อโลกกาลังเจริญ
ขึ้นวิมานของพรหมปรากฏว่าว่างเปล่า เวลานั้น สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งผู้จติจากพรหม
โลกชั้นอากาศ เพราะสิ้นอายุหรือสิ้นบุญ มาเกิดที่วิมานพรหมอันว่างเปล่า
นึกคิดอะไรก็สำเร็จได้ตามปรารถนา มีปิติเป็นอาหาร มีรัศมีชานออกจาก
ร่างกาย เทียวสัญจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน

๒. ด้วยหลงลืมสติ หมายถึง เหล่าเทวดาที่หลงเพลิดเพลินกับความสนุกสนานหรือการละเล่นต่างๆ จนทำให้เป็นเหตุที่ทำให้เทวดาต้องจติจากชั้นนั้นๆดังข้อความในทีฆนิกายปาฏิกวรรค กล่าวไว้ว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย มีเทพเหล่าหนึ่งชื่อชิตทาบโทสิกะ เทพเหล่านั้นหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลา เมื่อหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานสรวลเสเฮฮาเกินเวลา เพราะความหลงลืมสติ จึงพากันจติจากชั้นนั้น

การจติของเทวดาในปาฏิกสูตรนั้นเกิดจากที่เทวดาในชั้นนั้นๆได้สั่งสมบุญจนได้มาเกิดเป็นเทวดาแต่เมื่อหมดบุญที่ได้กระทำ บา เพ็ญไว้แล้วก็ต้องไปจติยังสถานที่อื่นเป็นต้น

๒) การจติของเทวดาในปัญจบุพพนิมิตตสูตร

ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตกะได้กล่าวถึงเรื่องบุพพนิมิต ๕ ประการในเวลาทีเทวดาทั้งหลายจะจติจากสวรรค์ หรือในเทวโลกดังข้อความในปัญจบุพพนิมิตตสูตรได้กล่าวไว้ว่า ฤษีทั้งหลาย ในเวลาที่เทพบุตรจะจติจากหมู่เทพ ย่อมปรากฏบุพพนิมิต ๕ ประการ คือ

๑. ดอกไม้ที่ประดับเหยวแห่ง
๒. พัสตราภรณ์ที่สวมใส่หมองจางลง
๓. เหยื่อไหลออกจากรักแร้
๔. ผิวพรรณเศร้าหมองปรากฏที่กาย
๕. เทพบุตรนั้นจะหมดความยินดียินดีในทิพยสมบัติของตน

การจุติหรือการตายของเทวดานั้นเมื่อหมดบุญที่ได้สั่งสมไว้เมื่อหมดบุญตายไปแล้วลงสู่อบายภูมิ หรือหลงเพลินกินบุญเก่าจนหมดสิ้นก็จะมาเกิดเป็นมนุษย์ก็เป็นไม่ได้เพราะภูมิมนุษย์เป็นภูมิของผู้มีบุญบ้างบาปบ้างถ้าไม่มีบุญเหลืออยู่เลยก็ไม่มีเชื้อแห่งกรรมนำมาปฏิสนธิบังเกิดเป็นมนุษย์ได้ เทวดาที่เรารู้จักและเข้าใจว่าท่านเหล่านั้นมีอำนาจพิเศษต่าง ๆ ก็มีรากฐานมาจากมนุษย์คือผู้ที่สมัยเป็นมนุษย์หรือสัตว์ ได้ บำเพ็ญคุณงามความดีให้ท่าน ทำบุญ หรือรำลึกได้ในกุศลกรรมอยู่เสมอ เช่นเป็นสัตว์ดิรัจฉานก็สักแต่ว่าเป็นสัตว์เพราะเศษกรรม แต่นิสัยใจคอยังพอรำลึกถึงความดีบุญกุศลอยู่ได้บ้าง ไม่ว่าจะเป็นคนเชื่อชาติศาสนาไหนหรือสัตว์ประเภทใด เมื่อตายลงไปก็จะมาบังเกิดเป็นเทวดาทันทีด้วยพลังแห่งคุณงามความดีที่กระทำไว้ คุณงามความดีนั้นนั่นเองเป็นทิพย์

นิมิตความสุกสบายเปล็ดเพลินเจริญใจให้เทวดาเสวยทิพย์กามารมณ์อยู่ทุกเมื่อ เป็นสิ่งที่ได้แสดงให้เห็นว่าเพราะบุญกุศลคุณงามความดีนี้เองที่เป็นเหตุให้คนธรรมดาสามัญได้ไปเกิดเป็นเทวดาอยู่บนสวรรค์ ดังพุทธดำรัสว่า “สัตว์ทั้งปวงจักตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลบุญและบาป คือผู้ทำบาปจักไปนรก ส่วนผู้ทำบุญจักไปสวรรค์”

สรุปความได้ว่า การจุติของเทวดานั้น คือ การเคลื่อนจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งเทวดาทั้งหลายผู้สถิตเสวยสุขอยู่ ณ สรวงสวรรค์ทุกชั้นฟ้า ย่อมมีการจุติ คือต้องตายไปจากสวรรค์เทวโลกเช่นเดียวกับมนุษย์เราที่เกิดมาก็จำเป็นต้องตาย

บทที่ ๓

จริยธรรมของเทวดาที่มีต่อการพัฒนาชีวิตของสังคมไทย

การวิจัย บทนี้ผู้ศึกษากำหนดเนื้อหา เรื่อง จริยธรรมของเทวดาที่มีต่อสังคมไทย โดยเน้นหลักๆของจริยธรรม โดยเฉพาะความเป็นอยู่ตามธรรมของชาวพุทธ โดยนำหลักธรรมคำสอนมาตามแนวของพระพุทธศาสนา เพื่อให้เห็นชัดว่าเทวดาที่ปฏิบัติธรรมมีผลต่อคนไทยและสังคมไทย จึงถือเอาตามความศรัทธาตามแบบปฏิบัติอย่างไร จะปฏิบัติตนต่อเทวดาอย่างไร ตามแนวที่ได้กล่าวมาคือเอาหลักพระพุทธศาสนา คือ มีข้อ เนื้อหาโดยหลัก ดังนี้

- ๓.๑ ความสำคัญของเทวดาต่อวิถีชีวิตในสังคมไทย
- ๓.๒ หลักจริยธรรมของเทวดาต่อการดำรงชีวิตในสังคมไทย
- ๓.๓ หลักพรหมวิหารธรรมต่อการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในสังคมไทย
- ๓.๔ หลักไตรสิกขาต่อการพัฒนามนุษย์
- ๓.๕ หลักกุศลกรรมทบ ๑๐
- ๓.๖ หลักเทวธรรม

๓.๑ ความสำคัญของเทวดาต่อวิถีชีวิตในสังคมไทย

ก่อนที่จะกล่าวถึงจริยธรรมของเทวดา ใคร่ขอกล่าวถึงความเชื่อของคนไทยต่อเทวดา เพราะเทวดาอารักษ์ปกป้องรักษาหรือเทวดาที่ช่วยคุ้มครองอำนาจอวยชัยให้ โดยเกี่ยวกับวิถีชีวิตในสังคมไทยด้วย เพราะประกอบกับศรัทธาความเชื่อต่างๆ อันประกอบกับศรัทธาความเชื่อต่างๆ อันประกอบด้วยเหตุผลที่ทำให้มีคุณธรรม จริยธรรมของเหล่าเทวดาได้ปรากฏให้รู้ได้สำนึก จึงเป็นชีวิตที่มีความสุขความมั่นใจ ถ้ามีสิ่งหนึ่งใด ได้มาสัมผัส โดยคุ้มครองให้มุ่งมั่นต่อหลายสิ่งหลายอย่าง โดยคำว่าสังคมไทย ก็คือชนหมู่มากที่มีการอยู่ร่วมกัน มีวิถีชีวิตเหมือนกันมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่หาประโยชน์ด้วยกัน

โดยเฉพาะสังคมไทยจึงได้มีแนวที่เชื่อถือ คือ นอกจากตามแนวของพระพุทธศาสนาด้วย จึงมีจิตใจที่โน้มแน่นาวให้เชื่อในเรื่องเทพ เทวดาอย่างมาก เพราะเทวดานั้น คือ วิญญาณหรือดวงวิญญาณของมนุษย์เรา เมื่อทำคุณงามความดี ที่มีการประพฤติ ปฏิบัติตามหลักพระธรรมคำสอน ที่เป็นสัจธรรมเป็นอันมาก คือประกอบด้วย บำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์ เรื่องหรือวัตถุที่นำมาสร้างบุญของเทวดา มีวิธีปฏิบัติ ได้แก่

๑. ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน
๒. สීමัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล
๓. ภวานมัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavana

ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ คือการให้ด้วยวัตถุสิ่งของ เมื่อพระพุทธเจ้าสมัยเป็นพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นพระเวสสันดร ได้บำเพ็ญทานชนิดที่ใครทำได้ยาก ๑๐ อย่างๆ ละ ๓ ระดับชั้น คือ ชั้น

ทานบารมีธรรมดา ขึ้นยิ่งขึ้นไปเรียกว่า อุปบารมี และชั้นสูงสุด ชนิดที่ใคร ๆ ทำไม่ได้ เรียกว่า ปรมัตถบารมี นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า หลักธรรมสำคัญ กล่าวคือ บารมี ๑๐ สังคหวัตถุ ๔ ทศพิธราชธรรม จะเริ่มต้นด้วยทาน

ศีลมัยบุญกิริยาวัตถุ คือการรักษาศีล เพื่อชำระพฤติกรรมทางกาย มีการไม่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ชำระพฤติกรรมทางวาจา มีการไม่พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพื่อเจ้อ การประพฤติดีทางกาย เรียกกายสุจริต การประพฤติดีทางวาจา เรียกว่าวจีสุจริต เป็นที่ทราบกันว่าพระพุทธศาสนาได้เน้นเรื่องไตรสิกขา ซึ่งหนึ่งในนั้น คือศีล และศีลนั้นมีความสำคัญมาก เพราะถือเป็นรากฐานต่อธรรมอื่น ๆ ต่อมา ตามที่นักปราชญ์ศาสนาชาวญี่ปุ่นกล่าวว่า “ถ้าปราศจากศีลเสียแล้วก็จะไม่มีสมาธิ ถ้าไม่มีสมาธิก็ไม่มีปัญญา”^๑

ภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ คือการอบรม พัฒนาชีวิต เป็นคำที่ตรงกับคำว่า ฉันทะ ความพึงพอใจที่จะทำ วิริยะ ความขยัน เพียรในการทำ หากเป็นการปฏิบัติธรรมก็เป็นการปฏิบัติต่อเนื่อง สม่ำเสมอ ทำงานเป็นนิสัย มิฉะนั้น จะกลายเป็นว่าทำตามอารมณ์ ซึ่งจัดเป็นจลศรัทธาที่หวั่นไหว คลอนแคลนง่าย เป็นศรัทธาที่ไม่มั่นคง มักตื่นข่าว นับถือศาสนาเกาะติดที่ตัวบุคคล

ข้อสำคัญเรื่องศีล คือหลักการทางศีลธรรม (The moral tenet) ในทางพระพุทธศาสนา นั้นถือว่าเป็นหลักการปฏิบัติที่เป็นสายกลาง (The Middle Path) ซึ่งทางสายกลางนี้เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดทางศาสนา คือพระนิพพาน^๒ ทางปฏิบัตินี้จะควบคุมด้วยมาตรฐาน ศีลธรรม จริยธรรม พระพุทธศาสนา ถือว่า ศีลธรรม เป็นคำประมวลหลักจริยธรรมทั้งหมด และคำว่า ศีลธรรมมาคู่กับคำว่าศาสนา ศีลธรรมและศาสนาเป็นองค์ธรรมทั้งศีลธรรมและศาสนาเข้าไว้ด้วยกัน เช่นหลักธรรมชื่อว่าอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธเจ้าค้นพบจะสร้างความสัมพันธ์อย่างที่สุดระหว่าง ศีลธรรมและศาสนา เรารู้โดยชัดแจ้งว่าอริยมรรค ๘ ประการถูกจัดเข้าในสิกขา ๓ หนึ่งในนั้น คือระบบจริยธรรม ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ จัดลงในศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดลงในสมาธิ และสัมมาทิฐิ จัดลงในปัญญา ความจริงแล้ว ศีลธรรมและศาสนานี้สามารถใช้แทนกันได้เนื่องจากว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งศีลธรรม ศีลธรรมและศาสนาจึงสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ได้ตามที่ นักการศึกษาท่านหนึ่งกล่าวว่า ศีลธรรมจะสัมพันธ์กับการรู้แจ้งในความจริงทางอภิปริชญาและรู้ความจริงในชีวิตตนเอง

ด้วย ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของจริยธรรมจึงหมายถึงถึงความพร้อมทางศีลธรรมและปัญญาของแต่ละคน ทางสายกลางและนิพพานต่างก็เป็นเหตุและผลต่อกัน คือว่าทางสายกลางเป็นตัวแทนหลักธรรมทางจริยศาสตร์ และเป็นวิธีไปสู่ความรู้แจ้งซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดตามที่สารานุกรม

^๑ Janjira Takakusu, *The Essentials of Buddhist Philosophy*, (New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation, edition ๒, ๑๙๗๕), p. ๑๐.

^๒ Phra Rajavaramuni, *Thai Buddhism in the Buddhist World*, (Bangkok: Mahachula Buddhist University, ๓rd reprint, ๑๙๘๕), p.๗.

เอนไซโคพีเดียเกี่ยวกับศีลธรรมและศาสนาระบุไว้ว่า “ศีลธรรมคือรากฐาน ที่เข้าถึงปัญญาผู้แจ้งสัง
 ธรรมที่ลึกซึ้ง ดังนั้น ศีลธรรมเป็นส่วนหนึ่งที่สมบูรณ์ของศาสนา”^๓

สามารถกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นระบบจริยธรรมที่ครอบคลุมพฤติกรรมของ
 มนุษย์ทั้งหมดรวมถึงจิตวิทยาขั้นเลิศที่ศึกษา เป็นหลักของจริยธรรม เป็นระบบความคิดที่บริสุทธิ์
 หลักธรรมพื้นฐานอยู่ที่ความบริสุทธิ์ในตนเองของมนุษย์ เพราะถือว่าการพัฒนาทางจิตจะมีขึ้น
 ไม่ได้ถ้าไม่เอาชีวิตเข้าสู่กระบวนการเสาะแสวงให้จิตบริสุทธิ์และมีฐานแห่งกรุณาเสียก่อน ซึ่งผู้วิจัยมักเข้าใจ
 คำว่า ศีล ๕ คือหลักประกันชีวิต ที่ครอบคลุมชีวิตได้ทั้งหมด กล่าวคือ

ศีล ๕ ข้อ ๑ ถือว่าเป็นหลักประกันชีวิต

ศีล ๕ ข้อ ๒ ถือว่าเป็นหลักประกันทรัพย์สมบัติ เป็นปัจจัยที่มนุษย์ต้องมีและต้องใช้

ศีล ๕ ข้อ ๓ ถือว่าเป็นหลักประกันความมั่นคงในครอบครัว ที่สามภรรยาต้องปฏิบัติต่อ
 กันด้วยการไม่ประพฤตินอกใจ ซึ่งการประพฤตินอกใจนี้เป็นปัญหาอันดับแรกแห่งการหย่าร้าง

ศีล ๕ ข้อ ๔ ถือว่าเป็นหลักประกันความน่าเชื่อถือ จากการไม่พูดเท็จ มีแต่สัจจาจา

ศีล ๕ ข้อ ๕ ถือว่าเป็นหลักประกันความไม่ประมาท มีสติ

บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ถือเป็นปัจจัยให้ได้กำเนิดเทพอย่างหนึ่ง เป็นการเพิ่มการ
 ปฏิบัติจากบุญกิริยาวัตถุ ๓ ข้างต้น เป็นเช่นเดียวกับบารมี ๑๐ ที่มีถึง ๓ ระดับ เป็นบารมี ๓๐ บุญ
 กิริยาวัตถุดังกล่าว มีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

๑. ทานมัย คือการทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
๒. สีลมัย คือการทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี
๓. ภวานามัย คือการทำบุญด้วยการเจริญภาวนาคือฝึกอบรมจิตใจ
๔. อปจายนมัย คือการทำบุญด้วยการประพฤดิอ่อนน้อม
๕. เวยยาวัจจมัย คือการทำบุญด้วยการชวนชววยรับใช้
๖. ปัตติทานมัย คือการทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น
๗. ปัตตานุโมทนา มัย คือการทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
๘. ัมมัสสวนมัย คือการทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้
๙. ัมมเทศนามัย คือการทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้
๑๐. ทิฏฐุชุกัมม คือการทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง^๔

บุญกิริยาวัตถุนี้ ทำให้บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานอย่างยิ่ง
 ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลอย่างยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจาก
 ตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทพชั้นดุสิต ภิกษุทั้งหลาย เทพประจำสวรรค์ ๖ ชั้น ทำบุญกิริยาวัตถุ
 ที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทพชั้นของตนได้
 โดยฐานะ ๑๐ ประการ คืออายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์

^๓ Encyclopaedia of Religion and Ethics. Vol.๕, ed. By Jame Hasting, p.
 ๔๔๘.

^๔ ส.ม.(ไทย) ๑๙/๕๐/๔๔.

อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์

สัมปทา ๕ คือความเห็นพร้อม ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งเทพปฏิบัติ โดยมีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

๑. สีสสัมปทา
๒. ฉันทสัมปทา
๓. อุตตสัมปทา
๔. ทิฏฐีสัมปทา
๕. อัปมาทสัมปทา^๕

สีสสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศีล หมายถึงปาริสุทธิศีล ๔ ประกอบด้วย ๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล คือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งในสิกขาบททั้งหลาย ๒) อินทริยสังวรศีล คือความสำรวมในอินทริย ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริยทั้งหก ๓) อาชีวะสุทธิศีล คือ ความสำรวมแห่งอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบด้วยอนเสนา มีหลอกลวงเขาเลี้ยงซีฟเป็นต้น ๔) ปัจจัยสันนิสิต คือ ศีลที่เกี่ยวกับปัจจัยสี่ ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยตัณหา ฉันท สัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยฉันทะ ในที่นี้หมายถึงคือความพอใจ คือความต้องการที่จะทำความดี ขอบเขตของอุตตสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยตน ในที่นี้หมายถึงความเป็นผู้มีจิตสมบูรณ์ ทิฏฐีสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยทิว ในที่นี้หมายถึงความถึงพร้อมด้วยญาณ อัปมาทสัมปทา คือ ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ในที่นี้หมายถึงความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท อันเป็นเหตุให้บรรลุธรรม

เทวดามีคุณค่าต่อสังคม ทำให้สังคมยึดถือเป็นแบบอย่างได้ จะเห็นได้ว่ากิจกรรมทุกอย่างเริ่มต้นด้วยพิธีการบวงสรวง ดวงวิญญาณ บอกกล่าวถึงเทวดาอารักษ์ การบทธนที่มีอิทธิพลซึ่งฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทย นั่นคือเทศกาลประจำปี ของไทยคือเทศกาลสงกรานต์ ปัญหาว่าประเด็นใดของสงกรานต์ที่เป็นผู้เกี่ยวกับเทพ นั่นคือ เทพธรรมาบาลกุมาร ก็เป็นผลมาจากการบทธนจากรุกขเทวดาต้นไทร รับทนายปัญหา ๓ ราศีกัณฑ์ท้าวทิลพรหมด้วยเศียรเป็นเดิมพัน ผลปรากฏว่า เทพธรรมาบาลกุมารตอบได้ ทำให้ท้าวทิลพรหมต้องยอมตัดเศียรของตนตามสัญญา เมื่อเศียรของท้าวทิลพรหมที่ตัดแล้วธิดาของท้าวทิลพรหมนำไปบรรจุไว้ที่ถ้ำคันทน์ธูลี เขาไกรลาส

ธิดาของท้าวทิลพรหมนั้นมีทั้งหมด ๗ คน ตรงกับจำนวนวันของสัปดาห์ โดยธิดาเหล่านี้เมื่อครบรอบปีระหว่างวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายน ทุกปีจะผลัดวาระกันนำศีรษะของท้าวทิลพรหมผู้เป็นบิดาจากถ้ำคันทน์ธูลี ที่ภูเขาสุเมรุหรือภูเขาไกรลาสมนาดำหัว นำเวียนรอบเขาพระสุเมรุเป็นเวลา ๖๐ นาทีแล้วบรรจุที่เดิม นางสงกรานต์ของปีใดจะเป็นคนใดนั้นขึ้นอยู่กับว่าปีใดวันสงกรานต์วันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน ตรงกันวันอะไร ถ้าปีใดวันสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ นางสงกรานต์จะนามว่า **ทุงษะเทวี** แต่งองค์ทัดดอกทับทิม เครื่องประดับบัพมราข (ทับทิม) ภัคษาหารอุทุมพร (ผลมะเดื่อ) มือขวาถือจักร มือซ้ายถือสังข์ พาหนะคือครุฑ **วันจันทร์** เป็นวาระของธิดาชื่อ โคราคเทวี แต่งองค์ทัด

^๕อง.ทสก.๓/๑๗๗/๓๗๗.

ดอกปีบ เครื่องประดับมุกดา ภัทษาหารเตละ (น้ำมัน) มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือไม้เท้า พาหนะคือพยัคฆ์ (เสือ) **วันอังคาร** เป็นวาระของธิดาชื่อ **รากษสเทวี** แต่งองค์หัด

ดอกบัวหลวง เครื่องประดับแก้วโมรา ภัทษาหารโลหิต มือขวาถือตรีศูล (หลาวสามง่าม) มือซ้ายถือธนูพาหนะคือวราหะ (หมี) **วันพุธ** เป็นวาระของธิดาชื่อ **มณฑาทเทวี** แต่งองค์หัดดอกจำปา เครื่องประดับไพฑูรย์ ภัทษาหารนมเนย มือขวาถือเข็มหรือเหล็กแหลม มือซ้ายถือไม้เท้า พาหนะคือคัทรภา (ลา) **วันพฤหัสบดี** เป็นวาระของธิดาชื่อ **กิริณีเทวี** แต่งองค์หัดดอกมณฑา เครื่องประดับมรกตภัทษาหารถั่งงา มือขวาถือขอ มือซ้ายถือปิ่น พาหนะคือคชสาร (ช้าง) **วันศุกร์** เป็นวาระของธิดาชื่อ **กัทิมาทเทวี** แต่งองค์หัดดอกจกกลณี เครื่องประดับบุษราคัม ภัทษาหารกล้วยน้ำว้า อาวุธ มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือพิณ พาหนะคือมหิงส์ (ควาย) **วันเสาร์** เป็นวาระของธิดาชื่อ **มโหทรเทวี** แต่งองค์หัดดอกสามหาว เครื่องประดับนิลรัตน ภัทษาหารเนื้อทราย มือขวาถือจักร มือซ้ายถือตรีศูล พาหนะคือ มยุรา (นกยูง)^๖ ด้วยความเป็นมาของธิดาทั้ง ๗ จึงเป็นที่มาของนางสงกรานต์ประจำปีในเทศกาลสงกรานต์ของไทย

ประเด็นหนึ่งที่ทิ้งคือ ทำให้เราทราบว่า อิทธิพลของของการขนานต่อเทวดามีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาก ผ่านเทศกาลต่าง ๆ ตัวอย่างเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งมีประวัติความเป็นมาจากการขนานบาล จึงเป็นที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติของสังคมไทยถึงปัจจุบัน มีดังนี้

- มีพิธีรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ในเทศกาลสงกรานต์
- มีพิธีปล่อยนกปล่อยปลาจนวันสงกรานต์ถือเป็นวันประมงแห่งชาติของไทย
- มีการก่อเจดีย์ทรายในวัดเพื่อทดแทนที่ตนเหยียบดินวัดติดเท้าไป
- มีวันผู้สูงอายุ โดยรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ และขอพรจากท่าน
- มีวันครอบครัวหรือวันพบญาติ โดยมีวันนั้นลูกหลานญาติพี่น้องอยู่แดนไกลก็จะมารวมกันในบ้านพ่อแม่

- ได้แบบจำลองเมรุเผาศพ (คือเมรุเผาศพนี้ได้แบบมาจากภูเขาพระสุเมรุที่บรรจจุศีระระของท้าวทศพรหม)

- มีวันแห่งเทศกาลออกแสดงของผีตาโชนที่คอยหลอกหลอกผู้คนที่กำลังเล่นสนุกสนานจนเกินไป จนลืมเจ็บลืมปวด อันเป็นการไม่ระวังยังคิดมีการสาदन้า เล่นสี้ ต้มสุรามินเมาไร้สติ ในเทศกาลสงกรานต์ แล้วผีตาโชนนี้ถือว่าเป็นปีศาจมารร้ายซัดจั้งหะ คนที่สนุกสนานจนลืมเจ็บลืมตายนั้น ในทัศนะทางธรรมถือว่าเป็นปรีศนาธรรมที่คอยเตือนสติของคนเหล่านั้นนั่นเอง

การขนาน บวงสรวงนี้ มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างไร ดังที่เห็นในภาพในภาคผนวกของงานวิจัยนี้ จะบอกได้ ไม่ใช่แต่สังคมชาวบ้านเท่านั้น แม้แต่พระสงฆ์จะทำพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศลจะทำพิธีปลุกเสก ยกเสาเอก เป็นต้น ก็ยังทำพิธีขนาน บวงสรวงด้วย

^๖ กุลวินิจฉัย, เทศกาลประเพณีไทย ๑๒ เดือน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖,

๓.๒ หลักจริยธรรมของเทวดาต่อการดำรงชีวิตในสังคมไทย

คำว่า จริยธรรมของเทพ คือการที่เทพปฏิบัติในจริยธรรมของตน มีผลดีต่อบุคคล ต่อสัตว์ ต่อพระพุทธศาสนาและธรรมชาติ ปัญหาว่าจริยธรรมอะไรที่เหล่าเทพนั้นปฏิบัติ สามารถกล่าวได้ว่า จริยธรรมของเทพนี้มีหลายประการ จะมีผลปรากฏออกมาตามกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและธรรมชาติ โดยแยกเป็นหลักจริยธรรมต่าง ๆ พร้อมวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

- ๑) บุญกิริยาวัตร ๓
- ๒) บุญกิริยาวัตร ๑๐
- ๓) สัมปทา ๕
- ๔) เทวธรรม ๒
- ๕) วัตรบท ๗

บุญกิริยาวัตร ๓ คือ การบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์ เรื่องหรือวัตรที่นำมาสร้างบุญของเทพ มีวิธีการปฏิบัติ ได้แก่

- (๑) ทานมัยบุญกิริยาวัตร บุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยทาน
- (๒) สีลมัยบุญกิริยาวัตร บุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยศีล
- (๓) ภาวนามัยบุญกิริยาวัตร บุญกิริยาวัตรที่สำเร็จด้วยภาวนา

ทานมัยบุญกิริยาวัตร คือการให้ด้วยวัตถุสิ่งของ เมื่อพระพุทธเจ้าสมัยเป็นพระโพธิสัตว์เสวยชาติเป็นพระเวสสันดร ได้บำเพ็ญทานชนิดที่ใครทำได้ยาก ๑๐ อย่าง ๆ ละ ๓ ระดับชั้น คือชั้นทานบารมีธรรมดา ชั้นยิ่งขึ้นไปเรียกว่า อุปบารมี และชั้นสูงสุด ชนิดที่ใคร ๆ ทำไม่ได้ เรียกว่าปรมัตถบารมี นอกจากนี้จะเห็นได้ว่า หลักธรรมสำคัญ กล่าวคือ บารมี ๑๐ สังคหวัตร ๔ ทศพิธราชธรรม จะเริ่มต้นด้วยทาน

สีลมัยบุญกิริยาวัตร คือการรักษาศีล เพื่อชำระพฤติกรรมทางกาย มีการไม่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม ชำระพฤติกรรมทางวาจา มีการไม่พูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ การประพฤติดีทางกาย เรียกกายสุจริต การประพฤติดีทางวาจา เรียกวาจสุจริต เป็นที่ทราบกันว่าพระพุทธศาสนาได้เน้นเรื่องไตรสิกขา ซึ่งหนึ่งในนั้น คือศีล และศีลนั้นมีความสำคัญมาก เพราะถือเป็นรากฐานต่อธรรมอื่น ๆ ต่อมา ตามที่นักปราชญ์ศาสนาชาวญี่ปุ่นกล่าวว่า “ถ้าปราศจากศีลเสียแล้วก็จะไม่มีสมาธิ ถ้าไม่มีสมาธิก็ไม่มีปัญญา”^๗

ภาวนามัยบุญกิริยาวัตร คือการอบรม พัฒนาชีวิต เป็นคำที่ตรงกับคำว่า ฉันทะ ความพึงพอใจที่จะทำ วิริยะ ความขยัน เพียรในการทำ หากเป็นการปฏิบัติธรรมก็เป็นกรปฏิบัติต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทำจนเป็นนิสัย มิฉะนั้น จะกลายเป็นว่าทำตามอารมณ์ ซึ่งจัดเป็นจลศรัทธา ที่หวั่นไหวคลอนแคลนง่าย เป็นศรัทธาที่ไม่มั่นคง มักตื่นข่าว นับถือศาสนาเกาะติดที่ตัวบุคคล

^๗ Janjiro Takakusu, *The Essentials of Buddhist Philosophy*, (New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation, edition 2, 1975), p. 10.

ข้อสำคัญเรื่องศีล คือหลักการทางศีลธรรม (The moral tenet) ในทางพระพุทธศาสนา นั้นถือว่าเป็นหลักการปฏิบัติที่เป็นสายกลาง (The Middle Path) ซึ่งทางสายกลางนี้เป็นแนวปฏิบัติเพื่อให้เข้าถึงเป้าหมายสูงสุดทางศาสนา คือพระนิพพาน^๔ ทางปฏิบัตินี้จะควบคุมด้วยมาตรฐานศีลธรรม จริยธรรม พระพุทธศาสนา ถือว่า ศีลธรรม เป็นคำประมวลหลักจริยธรรมทั้งหมด และคำว่าศีลธรรม มาคู่กับคำว่าศาสนา ศีลธรรมและศาสนาเป็นองค์ธรรมทั้งศีลธรรมและศาสนาเข้าไว้ด้วยกัน เช่น หลักธรรมชื่อว่าอริยสัจ ๔ ที่พระพุทธเจ้าค้นพบจะสร้างความสัมพันธ์อย่างที่สุดระหว่างศีลธรรมและศาสนา เรารู้โดยชัดแจ้งว่าอริยมรรค ๘ ประการถูกจัดเข้าในสิกขา ๓ หนึ่งในนั้นคือระบบจริยธรรม ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ จัดลงในศีล สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ จัดลงในสมาธิ และ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ จัดลงในปัญญา

ความจริงแล้ว ศีลธรรมและศาสนานี้สามารถ interchangeable ได้เนื่องจากว่าพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาแห่งศีลธรรม ศีลธรรมและศาสนาจึงสัมพันธ์กันอย่างแยกกันไม่ได้ ตามที่นักการศาสนาท่านหนึ่งกล่าวว่า ศีลธรรมจะสัมพันธ์กับการรู้แจ้งในความจริงทางอภิปรัชญาและรู้ความจริงในชีวิตตนเองด้วย ดังนั้น เป้าหมายสูงสุดของจริยธรรมจึงหมายถึงความพร้อมทางศีลธรรมและปัญญาของแต่ละคน ทางสายกลางและนิพพานต่างก็เป็นเหตุและผลต่อกัน คือว่าทางสายกลางเป็นตัวแทนหลักธรรมทางจริยศาสตร์ และเป็นวิธีไปสู่ความรู้แจ้งซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด ตามที่สารานุกรมเอนไซโคพีเดียเกี่ยวกับศีลธรรมและศาสนาระบุไว้ว่า “ศีลธรรมคือรากฐาน ที่เข้าถึงปัญญา รู้แจ้ง สัจธรรมที่ลึกซึ้ง ดังนั้น ศีลธรรมเป็นส่วนหนึ่งที่สมบูรณ์ของศาสนา”^๕

สามารถกล่าวได้ว่า พระพุทธศาสนาเป็นระบบจริยธรรมที่ครอบคลุมพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งหมดรวมถึงจิตวิทยาขั้นเลิศที่ศึกษา เป็นหลักของจริยธรรม เป็นระบบความคิดที่บริสุทธิ์ หลักธรรมพื้นฐานอยู่ที่ความบริสุทธิ์ในตนเองของมนุษย์ เพราะถือว่าการพัฒนาทางจิตจะมีขึ้นไม่ได้ถ้าไม่เอาชีวิตเข้าสู่กระบวนการสะสางให้จิตบริสุทธิ์และมีฐานแห่งกรุณาเสียก่อน ซึ่งผู้วิจัยมักเข้าใจ คำว่า ศีล ๕ คือหลักประกันชีวิต ที่ครอบคลุมชีวิตได้ทั้งหมด กล่าวคือ

ศีล ๕ ข้อ ๑ ข้อ ถือว่าเป็นหลักประกันชีวิต

ศีล ๕ ข้อ ๒ ถือว่าเป็นหลักประกันทรัพย์สินสมบัติ เป็นปัจจัยที่มนุษย์ต้องมีและต้องใช้

ศีล ๕ ข้อ ๓ ถือว่าเป็นหลักประกันความมั่นคงในครอบครัว ที่สามภรรยาต้องปฏิบัติต่อกันด้วยการไม่ประพฤตินอกใจ ซึ่งการประพฤตินอกใจนี้เป็นปัญหาอันดับแรกแห่งการหย่าร้าง

ศีล ๕ ข้อ ๔ ถือว่าเป็นหลักประกันความน่าเชื่อถือ จากการไม่พูดเท็จ มีแต่สัจวาจา

ศีล ๕ ข้อ ๕ ถือว่าเป็นหลักประกันความไม่ประมาท มีสติ

๒) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ถือเป็นปัจจัยให้ได้กำเนิดเทพอย่างหนึ่ง เป็นการเพิ่มการปฏิบัติจากบุญกิริยาวัตถุ ๓ ข้างต้น เป็นเช่นเดียวกับบารมี ๑๐ ที่มีถึง ๓ ระดับ เป็นบารมี ๓๐ บุญกิริยาวัตถุดังกล่าว มีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

(๑) ทานมัย คือ การทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ

(๒) สีลมัย คือ การทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี

(๓) ภาวนามัย คือการทำบุญด้วยการเจริญภาวนาคือฝึกอบรมจิตใจ

^๔ Phra Rajavaramuni, *Thai Buddhism in the Buddhist World*, (Bangkok: Mahachula Buddhist University, 3rd reprint, 1985), p. 7.

^๕ Encyclopaedia of Religion and Ethics. Vol.5, ed. by Jame Hasting, p. 448.

- (๔) อปจายนมัย คือการทำบุญด้วยการประพดีอ่อนนุ่ม
 (๕) เวยยาวัจจมัย คือการทำบุญด้วยการชวนชววยรับใช้
 (๖) ปัตติทานมัย คือการทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น
 (๗) ปัตตานุโมทนามัย คือการทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
 (๘) ฌัมมัสสวนมัย คือการทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้
 (๙) ฌัมมเทศนามมัย คือการทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้
 (๑๐) ทิฏฐุชุกัมม คือการทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง^{๑๐}

บุญกิริยาวัตถุนี้ ทำให้บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานอย่างยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลอย่างยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วย ภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทพชั้นดุสิต ภิกษุทั้งหลาย เทพประจำสวรรค์ ๖ ชั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทพชั้นของตนได้โดยฐานะ ๑๐ ประการ คืออายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่เป็นทิพย์ โภจณูปะที่เป็นทิพย์

๓) สัมปทา ๕ คือความเห็นพร้อม ความพร้อมพร้อมสมบูรณ์แห่งองค์ประกอบต่าง ๆ ซึ่งเทพปฏิบัติ โดยมีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

- (๑) สีสัมปทา
 (๒) ฉันทสัมปทา
 (๓) อตตสัมปทา
 (๔) ทิฏฐีสัมปทา
 (๕) อปมัทสัมปทา^{๑๑}

สีลสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศีล หมายถึงปารีสุทธิศีล ๔ ประกอบด้วย ๑) ปาฏิโมกขสังวรศีล คือความสำรวมในพระปาฏิโมกข์ เว้นจากข้อห้าม ทำตามข้ออนุญาต ประพฤติเคร่งในสิกขาบททั้งหลาย ๒) อินทริยสังวรศีล คือความสำรวมในอินทริย ระวังไม่ให้บาปอกุศลธรรมครอบงำเมื่อรับรู้อารมณ์ด้วยอินทริยทั้งหก ๓) อาชีวะปารีสุทธิศีล คือความสำรวมแห่งอาชีวะ เลี้ยงชีวิตโดยทางที่ชอบ ไม่ประกอบด้วยอเนสนา มีหลอกลวงเขาเลี้ยงชีพเป็นต้น ๔) ปัจจยัสสันนิศีล คือศีลที่เกี่ยวกับปัจจยัส ให้เป็นไปตามความหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น ไม่บริโภคด้วยตัณหา ฉันทสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยฉันทะ ในที่นี้หมายถึงคือความพอใจ คือความต้องการที่จะทำความดี ชอบเขตของอตตสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยตน ในที่นี้หมายถึงถึงความเป็นผู้มีจิตสมบูรณ์ ทิฏฐีสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยทิฐิ ในที่นี้หมายถึงถึงพร้อมด้วยญาณ อปมัทสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท ในที่นี้หมายถึงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท อันเป็นเหตุให้บรรลุนิพพาน

เทวธรรม ๒ เรื่องเทวธรรมมาในเทวธัมมชาดก ว่าด้วยธรรมของเทพ ในเรื่องนี้มีคำกล่าวของพระโพธิสัตว์ที่ว่า “บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในสุกกธรรม (กุศลธรรม) เป็น

^{๑๐} ๐ง.ทสก. ๓/๑๗๗/๓๗๗. (อ.)

^{๑๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๐/๔๔.

ผู้สงบระงับ เป็นคนดีงาม ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๑๒} คำว่าหิริ ความละอายแก่ใจ โอตตปปะ ความเกรงกลัว เป็นการละอายและเกรงกลัวต่อทุกจริต ต่อบาปอกุศล ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง จึงเป็นที่น่าทึ่งว่า ธรรม ๒ ข้อนี้สามารถคุ้มครองโลกได้ทั้งโลก ทำให้โลกสงบระงับ คือมีสันติภาพภายนอกภายในชีวิต

จริยธรรมในเรื่องหิริและโอตตปปะนี้ เป็นจริยธรรมที่สามารถควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจาและใจได้ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง คือว่า มนุษย์จะไม่ทำความชั่วในที่ลับ เพราะเกรงว่า เทพให้เทวาทะเห็นและรังเกียจ โดยเข้าใจอำนาจของเทพว่า เทพนั้นรังเกียจมนุษย์ที่ทำชั่ว แล้วยังกันคุณความดีที่จะพึงมีพึงได้อีก เรียกว่า เขาผู้นั้นยอมเสื่อมไป หมดความเคารพที่นับถือ หมดความงดงามในตัวเอง ไร้สง่าราศี ย่อมไม่เป็นที่รักที่ชื่นชอบแก่ใคร ๆ เป็นดั่งสนิมที่กัดกินเหล็กจนถึงที่สุดแล้ว ทำให้เหล็กนั้น หมดสภาพไปไป ใช้การไม่ได้ ซึ่งต่างจากกฎหมาย ถ้าคนทำผิดกฎหมาย เมื่อไม่มีใครเห็นก็เอาผิดคนนั้นไม่ได้ และคนนั้นก็ไม่ได้ไปโดยปริยาย แต่ความผิดทางธรรม ทางจริยธรรมนี้จะติดตัวไปตลอด ดั่งเงาตามตัว จึงไม่น่าเกินเชื่อว่าเพียงธรรม ๒ ข้อนี้คุ้มครองโลกได้

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต เรื่องทุตติยอปริหานสูตร ว่าด้วยอปริหานิยธรรม เป็นธรรมของเทพโดยแท้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลาย ว่า เทพตนหนึ่งมีวรรณงงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างทั่วพระเชตะวัน เข้ามามาหาเราถึงที่อยู่ ไหว้แล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กล่าวกับเราดังนี้ว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๖ ประการนั้น คือ ๑. เคารพในพระศาสดา ๒. เคารพในพระธรรม ๓. เคารพในพระสงฆ์ ๔. เคารพในสิกขา ๕. เคารพในหิริ (ความอายบาป) และ ๖. เคารพในโอตตปปะ (ความกลัวบาป) ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๖ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุทั้งหลาย เทพนั้นครั้งได้กล่าวดังนี้แล้ว จึงไหว้เราทำประทักษิณแล้วหายไป”^{๑๓}

จากข้อความในพระไตรปิฎกข้างต้นนี้ สรุปได้ ภิกษุมีความเคารพในธรรม ๖ ประการนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ควรเสื่อม อยู่ใกล้นิพพานทีเดียว แสดงให้เห็นว่า การถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะ (ข้อ ๕ และ ๖) นี้ เป็นจริยธรรมนำสู่นิพพานประการหนึ่งด้วย

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต เรื่องหิริโอตตปปะสูตร หมวมตมหารวรรค ว่าด้วยผลแห่งหิริและโอตตปปะ พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อหิริและโอตตปปะไม่มี อินทริยสังวรของบุคคลผู้มีหิริและโอตตปปะวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้วภิกษุทั้งหลาย เมื่อหิริและโอตตปปะมีอยู่ อินทริยสังวรของบุคคลผู้มีหิริและโอตตปปะสมบูรณ์ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์.....”^{๑๔}

ในการปฏิบัติสมาธิ การทำให้จิตนิ่ง จนถึงระดับสูงสุด มีจิตเป็นอารมณ์เดียวได้ ก็ต้องอาศัยศีลฉันท ตามข้อความข้างต้นนี้ หมายถึงว่า อินทริยสังวร (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) จะมีได้ก็ต้อง

^{๑๒} ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

^{๑๓} อัง.ฉกก. (ไทย) ๒๒/๓๓/๔๘๐.

^{๑๔} อัง.สตุตท. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๓๑.

อาศัยหิริและโอตตปปะด้วย เรียกว่ามีเหตุสมบูรณ์แล้ว เมื่อเหตุสมบูรณ์ ผลก็จะสมบูรณ์ต่อมา ตามชื่อของสูตรนี้ ฉะนั้น

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต เรื่องสติสัมปชัญญะสูตร ว่าด้วยผลแห่งสติสัมปชัญญะ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายเรื่องสติสัมปชัญญะว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อสติสัมปชัญญะไม่มี หิริและโอตตปปะของบุคคลผู้มีสติสัมปชัญญะวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้ว เมื่อหิริและโอตตปปะไม่มี อินทริยสังวรของบุคคลผู้มีหิริและโอตตปปะวิบัติ ชื่อว่ามีเหตุถูกขจัดแล้วภิกษุทั้งหลาย เมื่อสติสัมปชัญญะมี หิริและโอตตปปะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ เมื่อหิริและโอตตปปะมี อินทริยสังวรของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตปปะ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์”^{๑๕}

คัมภีร์ขุททกนิกาย อิติวุตตกะ เรื่องสุกกธัมมสูตร ว่าด้วยธรรมฝ่ายขาว พระผู้มีพระภาคตรัสเรื่องเกี่ยวกับการแบ่งแยกระหว่างมนุษย์กับสัตว์ ว่า สุกกธรรม ๒ หิริและโอตตปปะย่อมคุ้มครองโลก ถ้าสุกกธรรม ๒ ประการนี้ไม่คุ้มครองโลก ในมนุษย์โลกนี้ก็จะไม่ปรากฏ (ไม่ปรากฏความเคารพยำเกรงต่อกัน) ให้รู้ว่าหญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้ำ หญิงนี้เป็นป่า หญิงนี้เป็นภรรยาของอาจารย์ หรือหญิงนี้เป็นภรรยาของครู มนุษย์โลกก็จะประพฤตีสื่อสอนกันไปหมด เหมือนอย่างพวกแพะ แกะ ไก่ สุกร สุนัข และสุนัขจิ้งจอก ฉะนั้น ก็เพราะเหตุที่สุกกธรรม ๒ ประการนี้ยังคุ้มครองโลกอยู่

จึงยังปรากฏ (ความเคารพยำเกรงต่อกัน) ให้รู้ว่า หญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้ำ หญิงนี้เป็นป่า หญิงนี้เป็นภรรยาของอาจารย์ หรือหญิงนี้เป็นภรรยาของครู พระผู้มีพระภาคได้ตรัสผลแห่งสุกกธรรมนี้ จึงตรัสคาถาประพันธ์นี้ ว่า “หากสัตว์เหล่าใดไม่มีหิริโอตตปปะในกาลทุกเมื่อสัตว์เหล่านั้นก็ชื่อว่าปราศจาก สุกกธรรม เป็นผู้เข้าถึงชาติและมรณะส่วนสัตว์เหล่าใดเข้าไปตั้งหิริและโอตตปปะไว้โดยชอบ สัตว์เหล่านั้น(ย่อม)มีพรหมจรรย์งอกงาม สงบ มีภพใหม่สิ้นไปแล้ว”^{๑๖}

พุทธพจน์ข้างต้นนี้ เป็นเรื่องของเทพที่ปฏิบัติธรรมในหิริและโอตตปปะ ก่อให้เกิดผลดีที่สำคัญต่อสังคมเพียงไรนั้น คิดดูว่า การปฏิบัติเป็นสมณะ การปฏิบัติพรหมจรรย์ถึงอกงาม เกิดความสงบ ไม่กลับมาเป็นทุกข์อีก (มีภพใหม่สิ้นแล้ว) เมื่อสุกกธรรมนี้ยังปรากฏอยู่ จึงรู้ว่าหญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้ำ หญิงนี้เป็นป่า หญิงนี้เป็นภรรยาของอาจารย์ หรือหญิงนี้เป็นภรรยาของครู ถ้าไม่มีสุกกธรรมนี้แล้ว มนุษย์โลกก็จะประพฤตีสื่อสอนกันไปหมด เหมือนอย่างพวกแพะ แกะ ไก่ สุกร สุนัข และสุนัขจิ้งจอก ตรงตามที่ทิโตปะเทศ ๒๕ แสดงถึงจริยธรรมเป็นเส้นแบ่งสถานภาพของมนุษย์กับสัตว์ว่า

อาหารนันทา ทยเมถุนจ
 สามณญเมตมปสุภี นรานัน
 ธมโม ทิ เตส อธิโก วิเสโส
 ธมเมน หินา ปสุภี สมานา

^{๑๕} อง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๘๑/๔๐๕.

^{๑๖} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๙๐.

แปลว่า การกิน การนอน การกลัวภัย และการสืบพันธุ์ ทั้งสี่อย่างนี้มีเสมอกันในมนุษย์ และสัตว์เดรัจฉาน ธรรมเท่านั้น ที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์เดรัจฉาน เมื่อปราศจากธรรมแล้ว มนุษย์ก็เสมอกับสัตว์เดรัจฉาน^{๑๗}

เหตุบัญญัติวินัย ๑๐ ประการของพระพุทธเจ้าข้อหนึ่งคือ “เพื่อข่มบุคคลผู้เก๋อยาก”^{๑๘} ซึ่งความหมายคำว่าเก๋อยากนี้ หมายถึงอายไม่เป็น ไม่เกรงกลัวต่อความผิดที่จะเกิดขึ้น เป็นความหมายเดียวกับคำว่า ไม่มีหิริและโอตตปะปะ เมื่ออายไม่เป็นก็สื่อให้เห็นถึงว่าไม่มีธรรม ไม่มีวินัย ทำอะไรได้ตามที่คิด เมื่อกลัวไม่เป็น ก็ไม่เกรงว่า สังคมจะตำหนิติเตียนอย่างไร จะเกิดปัญหาสังคมในระยะยาวอย่างไร จิตสำนึกต่อสังคมของผู้คนไม่มี อย่างนี้สังคมจะน่าอยู่อย่างไร

วัตรบท ๗) ได้แก่ ข้อที่ถือปฏิบัติประจำของท้าวสักกะจอมเทพ มีชาติกอยู่ว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสถึงเรื่องท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อนได้สมათานวัตรบท ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะสมათานวัตรบท ๗ ประการจึงได้เป็นท้าวสักกะวัตรบท ๗ ประการ มีวิธีการปฏิบัติ ดังนี้

- (๑) เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต
- (๒) เราพึงประพตืออ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต
- (๓) เราพึงพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต
- (๔) เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต
- (๕) เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคนั้นเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิตย์ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต
- (๖) เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต
- (๗) เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธเพียงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที^{๑๙}

สัตตบุรุษ คือคนดี เพราะรู้และปฏิบัติตามวัตรบทได้ทั้ง ๗ ข้อ มีธัมมัญญุตตา เป็นต้น ก็แสดงว่าวัตรบทนี้ เป็นเกณฑ์ตัดสินความเป็นสัตตบุรุษนั้นได้อย่างหนึ่ง เพราะวัตรบทนี้เป็นเครื่องวัดได้อย่างดี ตามที่พระภาคผู้สูงสุดศาสดา ได้ตรัสคาถาประพันธ์ว่า

^{๑๗} พระราชวรมณี (ประยูร ธมมจิตโต), **อนุทินธรรมะ : ธรรมสำหรับ ๓๖๕ วัน**, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙.

^{๑๘} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๘.

^{๑๙} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๗/๓๗๕.

“เทพชั้นดาวดึงส์กล่าวถึงนรชน (ปฏิบัติในวัตรบพ) ผู้เลี้ยงมารดาและบิดา มี ปกติประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล เจริญแต่คำอ่อนหวาน สมานมิตร ละคำส่อเสียด ประกอบในอุบายกำจัดความตระหนี่ มีวาจาสัตย์ ครอบงำความ โกรธได้นั้นแล้ว เป็นสัตบุรุษ”^{๒๐}

การเป็นพระราชชา เข้าถึงสวรรค การเป็นพระอินทร์ พระพรหมเข้าถึงทิพยสถานได้ก็ด้วยการปฏิบัติธรรม ถ้าคลาดธรรมแล้วก็แสดงว่าถึงไม่ได้ และตกอยู่ในฐานะผู้ประมาท ดังที่พระโพธิสัตว์ กราบทูลพระเจ้าแผ่นดินว่า

“ขอเดชะพระมหाराชผู้เป็นกษัตริย์ ขอพระองค์โปรดทรงประพฤดิธรรม เพราะธรรมที่บุคคลประพฤดิแล้วนำความสุขมาให้ ครั้นทรงประพฤดิธรรมในโลก นี้แล้ว จักเสด็จสู่สวรรค ขอเดชะพระมหाराช ขอพระองค์โปรดทรงประพฤดิ ธรรมเถิด เพราะเทพพร้อมทั้งพระอินทร์และพระพรหม ถึงทิพยสถานได้ด้วย ธรรมที่ตนประพฤดิดีแล้ว ขอเดชะ ขอพระองค์อย่าทรงประมาทธรรมเลย”^{๒๑}

สมัยหนึ่ง ท้าวสักกะถามปัญหาภิสมณะพราหมณ์ ซึ่งพราหมณ์ตอบไม่ได้ กลับย้อนถามท้าวสักกะถึงสถานะเป็นจอมเทพจากการแสดงวัตรบพมีผลให้เป็นพระโสดาบัน ว่า

“ท้าวสักกะเข้าไปหาสมณะพราหมณ์ โดยเข้าใจว่า ‘เป็นผู้อยู่ป่า อยู่ในเสนาสนะ อันสงัด แล้วถามปัญหาเหล่านี้ ท่านเหล่านั้น เมื่อถูกถามก็ตอบไม่ได้กลับย้อนถาม ข้าพระองค์ว่า ‘ท่านชื่ออะไร’ เมื่อถูกย้อนถาม ข้าพระองค์จึงตอบว่า ‘เราชื่อท้าวสักกะจอมเทพ’ ท่านเหล่านั้นก็ยังถามต่อไปอีกว่า ‘ท่านทำกรรมอะไรจึงถึงฐานะ อันนี้เล่า’ ตอบว่า ข้าพระองค์แสดงธรรม (วัตรบพ) ตามที่ได้ฟังที่ได้เรียนมา พราหมณ์เหล่านั้นมีใจยินดี.....ยอมเป็นสาวกของข้าพระองค์ (ท้าวสักกะ) ส่วนข้าพระองค์ไม่ยอมเป็นสาวกของพราหมณ์เหล่านั้น แต่ (บัดนี้) ข้าพระองค์ เป็นสาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นพระโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอน ที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า”^{๒๒}

การปฏิบัติของเทพข้างต้นนี้ จะเห็นว่าท้าวสักกะมิใช่แต่จะประพฤดิในเทว ธรรมเท่านั้น หากแต่ว่าแม้แต่แสดงเทวธรรมตามที่ได้ยินได้ฟังมาก็มีความเป็นท้าวสักกะได้ ซึ่งพราหมณ์ปฏิบัติ ธรรมตามป่าเขา มีกายใจสงบระงับดีแล้วยังต้องถามท้าวสักกะว่ามาจากไหน เป็นท้าวสักกะได้อย่างไร จริยธรรมอะไรทำให้เป็นท้าวสักกะได้ และท้าวสักกะก็มีปิติใจที่จะเป็นสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะมีความหวังที่จะได้สำเร็จพระสัมโพธิในวันข้างหน้า

สรุปว่า จริยธรรมของเทพ ได้บุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สัมปทา ๕ เทวธรรม ๒ และวัตรบพ ๗ ประการ จริยธรรมหลัก ๆ เรื่องเทวธรรม ๒ นี้มีพลังอำนาจเหนือกฎเกณฑ์การ ควบคุมประชาชน คือสามารถควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ได้ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง แม้ไม่มีใครเห็นการทำผิดของตนก็ตาม ความผิดนั้นก็ยังผิดอยู่ ติดตัวตลอดไป ส่วนกฎเกณฑ์การควบคุมประชาชนนั้น

^{๒๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๘/๓๗๗.

^{๒๑} ข.ช. (ไทย) ๒๗/๔๗-๘/๖๐๑.

^{๒๒} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๖๗/๒๙๕.

สามารถควบคุมได้เฉพาะในที่แจ้ง กล่าวคือมีผู้คนพบเห็น จับได้ ไล่ทัน เท่านั้นจึงจะเอาผิดคนทำผิดนั้นได้

๓.๓ คุณค่าจริยธรรมของเทวดาต่อการพัฒนาชีวิตในสังคมไทย

มาถึงหัวข้อนี้ มุ่งเน้นอธิบายคำว่า การพัฒนาชีวิตที่มีผลจากการปฏิบัติในจริยธรรมของเทพ คำนี้ตามที่นิยามไว้ หมายถึง การได้พัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพมีบุญกิริยาวัตถุ เป็นมีวัตรเป็นที่สุดตามที่กล่าวแล้ว การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพที่สัมพันธ์กับบรรพชาและพระพุทธรูปศาสนา คำว่า สังคมไทย หมายถึง พุทธศาสนิกชนและผู้ถือพิธีกรรมตามประเพณีของสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนา การศึกษาหัวข้อนี้ มุ่งเน้นกล่าวถึงคุณค่าทางจริยธรรมของเทพที่มีผลต่อการพัฒนาชีวิตของสังคมไทย โดยแยกเป็น ๒ ประการตามที่กล่าวต้นของบทนี้ ดังนี้

- ๑) การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพ
- ๒) การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพที่สัมพันธ์กับบรรพชาและพระพุทธรูปศาสนา
- ๓) การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพ

การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๓ เป็นการปฏิบัติในทาน มีการให้ ซึ่งมีการให้ระดับธรรมดา เป็นทานบารมี การให้ระดับที่สูงขึ้นไป คือให้ในสิ่งที่คนอื่นให้ได้ยาก เช่น อวัยวะในร่างกาย ดับ ไส เป็นต้น เป็นทานอุปบารมี การระดับสูงสุด คือการให้ที่ยิ่งใหญ่ ชนิดที่คนอื่นทำไม่ได้เด็ดขาด เช่นชีวิต สมบัติในกองคลัง สมบัติประจำชาติ คือถ้าให้แล้วจะทำให้ตนเองอยู่ไม่ได้ แต่ก็ยอมให้ เป็นทานปรมาตบารมี การปฏิบัติในศีล คือการรักษาศีลให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ โดยมีความเชื่อในศีลว่า ศีลจะนำพาไปสู่สุคติ ศีลจะพาให้พบโชคสมบัติ ศีลจะนำพาให้ไปสู่การดับทุกข์ และเป็น การปฏิบัติในภาวนา คือการอบรม การพัฒนาชีวิตทางกาย ทางวาจา และใจ เป็นการจัดให้มีให้ได้ให้เป็นอยู่เสมอในเรื่องบุญกิริยาวัตถุทั้ง ๓ นี้

การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพด้วยบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ คือเป็นการปฏิบัติในทานมัย คือการทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ สีส้มัย คือ การทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี ภาวนามัย คือการทำบุญด้วยการเจริญภาวนาคือฝึกอบรมจิตใจ อปจายนมัย คือการทำบุญด้วยการ ประพฤติอ่อนน้อม เวยยาวัจจมัย คือการทำบุญด้วยการชวนชวรายรับใช้ ปัตติตานมัย คือการทำบุญ ด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น ปัตตานุโมทานมัย คือการทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น ธรรมัสสวนมัย คือการทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้ ธรรมเทศนามัย คือการทำบุญด้วยการ สั่งสอนธรรมให้ความรู้ ทิฏฐุชุกัมม คือการทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพด้วยสัมปทา ๕ เป็นการทำให้ถึงด้วยศีลเรียกว่า การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพด้วยสัมปทา ๕ เป็นการทำให้ถึงด้วยศีลเรียกว่า สีสัมปทา ให้ถึงพร้อมด้วยฉันทะความพึงพอใจในสิ่งที่ถูกต้อง เป็นธรรม ไม่ประมาท เรียกว่าฉันทะ สัมปทา ให้ถึงพร้อมด้วยตน หมายถึงมีการตนสมบูรณ์ด้วยสติสัมปชัญญะ เรียกว่า อัตตสัมปทา ให้ถึงพร้อมด้วยทิวติ ความคิดเห็นที่ถูกต้อง เป็นสัมมาทิฐิ ซึ่งเห็นถูกต้องในอริยสัจ ๔ เห็นในไตรลักษณ์ เห็นในกรรม เห็นในขันธ ๕ เห็นในมรรค ๘ เรียกว่า ทิฐิสัมปทา และให้ถึงพร้อมด้วยสติสัมปชัญญะ รักษาศีล ทำบุญ ให้ทาน ปฏิบัติธรรม เจริญเจริญสมาธิภาวนาอยู่เสมอ เรียกว่า อัปมาทสัมปทา

การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพเรียกว่าเทวธรรม ๒ จริยธรรมของเทพกำหนดเอาเทวธรรมหรือสุกกธรรมหรือธรรมโลกบาล กล่าวคือหิริ ความละอายแก่ใจ และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต การพัฒนาชีวิตอีกบทหนึ่งเรียกว่าวัตรบท ๗ ประการ มีบำรุงเลี้ยงมารดาบิดา

ตลอดชีวิตเป็นต้น มีการการไม่โกรธเป็นที่สุด ส่วนที่แยกย่อยออกไปจากธรรมสำหรับปฏิบัติของเทพ ๒ หลักนี้ ก็มีปรากฏในชาดก แต่มักจะเรียกรวม ๆ ว่า ธรรม ซึ่งหมายถึงความดี ความถูกต้อง ความ เป็นธรรมต่อทุกคน เป็นเรื่องที่ยิ่งประสงค์ของทุกชีวิตก็ว่าได้

เทวธรรม คือธรรมสำหรับปฏิบัติของเทพ ถ้ามนุษย์ปฏิบัติครบถ้วนอย่างเทพได้แล้วก็เป็น ดั่งเทพ เทวธรรมนี้สำคัญ เพราะมนุษย์โลก เมื่อไม่มีหิริ โอตตปัปะ ก็จะประพฤตีสื่อสนกันไปหมด เหมือนอย่างพวกแพะ แกะ ไก่ สุกร สุนัข และสุนัขจิ้งจอก ถ้าเหตุที่สุกกรรม ๒ ประการนี้ยังค้ำครอง โลกอยู่ ก็ยังปรากฏ (ความเคารพยำเกรงต่อกัน) ให้รู้ว่า หญิงนี้เป็นมารดา หญิงนี้เป็นน้ำ หญิงนี้เป็น ป่า หญิงนี้เป็นภรรยาของอาจารย์ หรือหญิงนี้เป็นภรรยาของครู ด้วยหลักธรรมข้อนี้สามารถแก้ปัญหา ศีล ๕ ข้อกาเมสุมิจาจารได้ ดังความสำคัญของหิริและโอตตปัปะว่า

“หากสัตว์เหล่าใดไม่มีหิริโอตตปัปะในกาลทุกเมื่อสัตว์เหล่านั้นก็ชื่อว่าปราศจาก สุกกธรรมเป็นผู้เข้าถึงชาติและมรณะส่วนสัตว์เหล่าใดเข้าไปตั้งหิริและโอตตปัปะ ไว้โดยชอบสัตว์เหล่านั้น (ย่อม) มีพรหมจรรย์องงาม สงบ สิ้นทุกข์ ไม่มีภพใหม่อีกแล้ว”^{๒๓}

วัตรบท ๗ ประการที่สำคัญอีกข้อหนึ่ง หากใครปฏิบัติได้แล้ว เขาก็เป็นดังเทพ การพัฒนา ชีวิตตามจริยธรรมของเทพด้วยวัตรบท ๗ ประการ ตามที่กล่าวโดยสังเขปข้างต้น มาถึงตรงนี้ ใครที่ จะขยายความ เพื่อแสดงให้เห็นว่า ธรรมสำหรับปฏิบัติของเทพนั้นประกอบด้วยอะไรบ้าง มาถึงส่วน นี้จะอธิบายให้เห็นว่า จะพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพให้ได้ผล เกิดคุณค่าชีวิตเราอย่างไร กล่าวคือ

วัตรบทที่ ๑: เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ข้อนี้ การเลี้ยงมารดาบิดา ถือเป็น มงคลข้อหนึ่งในมงคล ๓๘ ประการ ว่าด้วยมาตาปิตุอุปัฏฐาก คือเมื่อมารดาบิดาเลี้ยงมาแล้ว หน้าที่ และจิตสำนึกของลูกก็เลี้ยงท่านตอบ ไม่ต้องรอเมื่อยามชรา การเลี้ยงมารดาบิดานั้นมีอานิสงส์มาก เปรียบได้กับนับถือพระพรหม และพระพุทธเจ้าถือมารดาบิดาว่าเป็นพรหมของลูก คำที่เป็นโวพจน์กัน นี้ คือคำว่าบุรพเทพ บุรพาจารย์ อาหุโนยบุคคล ก็เป็นข้อเปรียบเทียบของมารดาบิดาทั้งนั้น

ขุททกนิกาย อิติวุตตะกะ เรื่องสพรหมกสูตร ว่าด้วยมารดาบิดาเป็นพรหมของบุตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสะกัษุทั้งหลายว่า บุตรของสกุลใดบุชามารดาบิดาภายในเรือนตน สกุล นั้นชื่อว่ามีพรหม (พรหมวิหาร ๔) ชื่อว่ามีบุรพเทพ (อาจารย์คนแรก) ชื่อว่ามีบุรพาจารย์ ชื่อว่ามี อาหุโนยบุคคล (ควรแก่การตอบแทน) เพราะมารดาบิดาเป็นผู้มีอุปการะมาก บำรุงเลี้ยง แสดง โลกนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสเนื้อความดังกล่าวโดยมีสวรรค์เป็นที่รองรับในการปฏิบัติสูตรนี้ ความ ว่า

“มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ประชา ท่านเรียกว่าพรหม บุรพเทพ บุรพาจารย์ และอาหุโนยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล บัณฑิตพึงนมัสการและ สักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอน การอบกลิ่น การอาบน้ำ และการล้างเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้น บัณฑิตจึงสรรเสริญเขาในโลก นี้เอง เขาตายไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์”^{๒๔}

^{๒๓}ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๙๐.

^{๒๔}ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๖/๔๘๖.

คำว่า things that are not things อันตราย คือว่า เมื่อศึกษาดำเนินการจนกระทั่งแล้ว จะทราบดำเนิน การจนกระทั่ง มีพรหม ๒ องค์ คือกบิลพรหมกับธรรมบาลกุมาร โดยกบิลพรหมเป็นพรหมผู้ทรงวิद्याคุณ มีชื่อเสียง ไม่มีใครไม่รู้จักท่าน จึงทำทนายปัญหา ๓ ราศีกับธรรมบาลหนุ่ม ๆ ยิ่งเด็กแต่เก่งกล้า สามารถพูดได้หลายภาษาแม้ภาษานกก็พูดได้ ฟังได้

เมื่อธรรมบาลหนุ่มตอบปัญหา ๓ ราศีได้ ทำให้กบิลพรหมแพ้ปัญหา ๓ ราศีกับธรรมบาล กุมาร ต้องยอมตัดศีรษะของตนบูชาความรู้ เมื่อตัดแล้วก็มีปัญหาตามมาว่า ศีรษะของกบิลพรหมที่ตัด แล้วจะนำไปทิ้งที่ไหนไม่ได้เลย ถ้าทิ้งในน้ำ จะทำให้น้ำแห้ง ถ้าทิ้งบนบก จะทำให้ไฟไหม้ ถ้าทิ้งใน อากาศ จะทำให้ฝนแห้ง แล้วจะให้ทำอย่างไร ข้อนี้เป็นปริศนาธรรม ไม่ได้หมายความว่า ศีรษะของ กบิลพรหมนี้เสียดจัญไรอะไรหรือ หากแต่ว่า หมายถึง จะต้องไม่ตกอยู่ในลักษณะของคำว่าทิ้งไป แต่ต้องยกไว้ในที่สูง นำขึ้นไว้ในฐานะที่บูชาสักการะ เป็นสื่อสอนว่า ลูก ๆ ต้องเคารพพ่อแม่ใน พระพุทธศาสนาถือว่า “พรหมาติ มาตาปิโตร พ่อแม่เป็นพรหมของลูก”^{๒๕} เมื่อกบิลพรหมตัดศีรษะ แล้วก็มอบให้ธิดาคนโตชื่อทุงชะเทวี นำไปบรรจุไว้ ณ มณฑลปลั๊กันธูลี ภูเขาพระสุเมรุ บางคนเรียกว่า เขาไกรลาส (ศูนย์กลางจักรวาล หรือสะดือจักรวาล) อันแสดงถึงเคารพสูงสุด เมื่อครบรอบปีใหม่ที่ ถือกันว่าเป็นวันสงกรานต์ ธิดาทั้ง ๗ คนนี้จะผลัดวาระกันแต่ละปีนำศีรษะของบิดาลงมาสร้งน้ำ เวียน รอบเขาพระสุเมรุแล้วนำเข้าเก็บที่เดิม ทำอยู่ในรอบ ๗ ปี เมื่อครบ ๗ ปีแล้วจึงเริ่มต้นคนแรกใหม่ การที่ธิดาปฏิบัติเช่นนี้แสดงให้เห็นถึงความกตัญญูต่อบิดา เป็นการปฏิบัติธรรมของเทพของ พรหมนั่นเอง ในปี พ.ศ. ๒๕๕๖ นี้ วันสงกรานต์ตรงกับวันเสาร์ ก็เป็นหน้าที่ของนางโมหิธรเทวี รับ หน้าที่เป็นนางสงกรานต์นำศีรษะของกบิลพรหมลงมาสร้งน้ำ แล้วเวียนรอบเขาพระสุเมรุ ครบ ๖๐ นาทีแล้วนำเก็บไว้ตามเดิม

การที่คนมีจิตสำนึกเป็นหน้าที่แล้ว ย่อมเกิดประโยชน์คือได้ปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณี ของตน ได้ปฏิบัติตามธรรม มีจริยธรรม ย่อมเกิดความสุขในชีวิต ไม่เป็นที่รังเกียจของสังคม บุคคลที่ เนรคุณผู้บังเกิดเกล้า นั้น ถือว่าเป็นบุคคลคบไม่ได้ เพราะผู้บังเกิดเกล้ายังเนรคุณแล้ว คนอื่นเช่น เพื่อนอื่นญาติมิตรจะต้องทำกับเขาได้

วัตรบทที่ ๒: เราพึงประพฤดิอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ข้อนี้ เป็นการแสดงความเคารพ ให้ความสำคัญ มีความเกรงใจ ไม่ล่วงละเมิดด้วยกาย วาจา หรือแม้ใจ ซึ่งต่างจากการไม่ เคารพ ไม่เกรงใจ ก็ย่อมต่อว่า ด่าทอ ลงมือ หรือคิดอาฆาตพยาบาท สังเกตว่า ครอบครัวใดมีธรรม มีความรัก เมตตา กรุณาต่อกัน จะห่วงหาอาทรกัน ช่วยเหลือกันในยามตั้งตัวดำรงชีพ ครอบครัวนั้น จะมีสุขภาพกาย ใจดี ทำบุญทุกโอกาส เข้าวัดฟังเทศน์ฟังธรรมตามปกติชีวิต ซึ่งต่างจากครอบครัว ที่ไม่รักกัน คิดเอาเปรียบกันตลอด จะไม่มีโอกาสทำบุญ เพราะสุขภาพจิตไม่ดี มีแต่ปัญหารุมเร้า จึง บอกบุญไม่รับ

วินัยปิฎก จุลวรรค ได้แสดงการอ่อนน้อมถ่อมตนในการทำก่อน-หลัง ทำนองว่าคนมา ภายหลังต้องเคารพต่อผู้มาก่อน หรือทำไว้ก่อนนั้น ตัวอย่างนกกกระทาบบอกถึงกับช้างว่า เพื่อน ทั้งหลาย ที่ไหนมีต้นไทรใหญ่ เรากินผลของต้นไทรนั้นแล้วถ่ายมูลไว้ที่นี่ ไทรต้นนี้เกิดจากผล ของต้นไทรนั้น ดังนั้นเราจึงเป็นผู้ใหญ่โดยชาติกำเนิด จากนั้น ถึงกับช้างพลายได้กล่าวกับนก กระทาบนี้ว่า เพื่อนบรรดาเราทั้งหลาย ท่านคือผู้ใหญ่กว่าโดยชาติกำเนิด เราทั้ง ๒ จะสักการะ เคารพนับถือ บูชา และเชื่อฟังท่าน ลำดับนั้น นกกระทาบได้ให้ลิงกับช้างสมทานศีล ๕ ทั้ง

^{๒๕} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

ตนเอง ก็รักษาศีล ๕ สหายทั้ง ๓ นั้นต่างเคารพยำเกรง ดำเนินชีวิตอยู่อย่างเสมอภาคกันหลังจากสิ้นชีวิตได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ภิกษุทั้งหลาย ข้อปฏิบัตินี้ เรียกว่าตัตติริยพรมจรรย์ จะเห็นว่าสัตว์ดิรัจฉานพวกนั้นยังมีความเคารพยำเกรง ดำเนินชีวิตอยู่อย่างเสมอภาคกัน ดังนั้น ภิกษุทั้งหลาย การที่พวกเธอเป็นผู้บวชแล้ว ในธรรมวินัยที่เรากล่าวดีแล้ว มีความเคารพมีความยำเกรงกันและกัน ดำเนินชีวิตอยู่อย่างเสมอภาคกันจะพึงงดงามในธรรมวินัยนี้ ดังพุทธพจน์ว่า “นรชนเหล่าใดฉลาดในธรรม ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตนต่อบุคคลผู้เจริญทั้งหลายนรชนเหล่านั้นเป็นผู้ได้รับการสรรเสริญในปัจจุบัน และมีสุคติภพในเบื้องหน้า”^{๒๖}

ความอ่อนน้อมสามารถระงับดับอธิกรณ์ได้เร็ว ถ้าไม่อ่อนน้อม ยังหัวดีอ แข็งกระด้าง เพราะทวิภูฏมานะ ย่อมเป็นป่อเกิดอธิกรณ์เนื่อง ๆ ตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับพระภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ ต้องอาบัติเป็นบางครั้ง ไม่มีอาบัติมาก เธอถูกภิกษุทั้งหลายตักเตือนอยู่ ก็ยังฝ่าฝืนประพฤตินอกกลุ่มนอกรทาง นำถ้อยคำภายนอกมากลบเกลื่อน แสดงความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่อ่อนน้อมให้ปรากฏ ไม่ประพฤติชอบ ไม่หวาดกลัว ไม่ยอมถอนตนออก ไม่กล่าวว่า ‘ข้าพเจ้าจะทำตามความพอใจของสงฆ์’ เพราะเหตุที่ภิกษุเป็นผู้ว่ายากนั้นเป็นการชอบที่ท่านผู้มีอายุทั้งหลายจะพิจารณาโทษของภิกษุนี้ โดยมีให้อธิกรณ์ระงับไปโดยเร็ว”^{๒๗}

คัมภีร์อังคตตรนิกาย ทุกนิบาต เรื่องเทวทูตสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติกายทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยกาย) วจีทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยวาจา) และมโนทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยใจ) หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกติวินิบาต นรก นายนิรยบาล จับแขนเขาไปแสดงต่อพญายมว่า “ขอเดชะ คนผู้นี้ไม่เกื้อกูลมารดา ไม่เกื้อกูลบิดา ไม่เกื้อกูลสมณะ ไม่เกื้อกูลพรหมณ์ และไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในสกุล ขอพระองค์จงลงโทษแก่คนผู้นี้เถิด”^{๒๘}

คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท เรื่องอายุวัฒนกุมาร พระผู้มีพระภาคตรัสพระศาสดาแก่อายุวัฒนกุมารและอุบาสก ๕๐๐ คน ถึงเรื่องการยืนยันว่าอายุจะสั้นหรือยืนยาว วรรณะจะผ่องใสจะมีสุขภาพสบายใจและมีผลกำลังดีหรือไม่ อยู่ที่ความอ่อนน้อมที่ว่า “ธรรม ๔ ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ย่อมเจริญแก่ผู้กราบไหว้ ผู้อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่เป็นนิตย์”^{๒๙}

คัมภีร์ขุททกนิกาย เปตวัตถุ เรื่องชนปาลเสฏฐิเปตวัตถุ ยืนยันธรรมที่จะนำตนไปสู่สวรรค์ คือ “ขอท่านทั้งหลายจงเกื้อกูลมารดา จงเกื้อกูลบิดา ประพฤติอ่อนน้อมต่อท่านผู้ใหญ่ในสกุล เป็นผู้เกื้อกูลสมณะ เกื้อกูลพรหมณ์ ด้วยการปฏิบัติอย่างนี้ ท่านทั้งหลายจักไปสู่สวรรค์”^{๓๐} ยังยืนยันอีกว่า “นรชนเหล่าใดฉลาดในธรรม (ความประพฤติยำเกรงต่อบุคคลผู้เจริญ) ประพฤติอ่อนน้อม

^{๒๖}วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๑๑/๑๒๕.

^{๒๗}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๔๓/๑๕๙.

^{๒๘}อง.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๓๖/๑๙๑.

^{๒๙}ข.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๙/๖๔.

^{๓๐}ข.เปต. (ไทย) ๒๖/๒๔๕/๒๐๖.

ถ่อมตนต่อบุคคลผู้เจริญทั้งหลาย นรชนเหล่านั้นเป็นผู้ได้รับการสรรเสริญในปัจจุบันและมีสุคติภพในเบื้องหน้า”^{๓๑}

วัตรบทที่ ๓: เราพึงพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ข้อนี้เป็นการแสดงออกทางวาจา ซึ่ง ๒ ข้อแรกนั้นเป็นจะแสดงออกทางกาย การพูดหรือปากนั้นถือว่าเป็นเอกนำทางสู่ชีวิตอันก้าวหน้า คือ จะดีก็เพราะปาก จะปากอึดก็เพราะปาก สุนทรภู่ ถือว่าปากเป็นเอก เลขเป็นโท หนังสือเป็นตรี ตรงกันข้ามนี้ ถ้าปากไม่ดีคือปากเสีย โดยพูดจาไม่ไพเราะ เสียดสี เพื่อเจ้า เหน็บแนมทำให้คนอื่นไม่พอใจเสียแล้ว ย่อมเป็นเสียดแก่ตัว เป็นที่รังเกียจแก่คนอื่นโดยไม่ต้องลงทุนอะไรเลย สุภาสิตโบราณเปรียบเปรยกับปลาหมอกว่า ปลาหมอกตายเพราะปาก เพราะเป็นปากเป็นพิษ นั่นเอง

คัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก กล่าวปัญหาธรรมกัณระหว่างเศรษฐีโพธิสัตว์กับสิริเทพธิดา ถึงเรื่องเสน่ห์จับใจหญิง โดยสิริเทพธิดากล่าวว่า

“ชายใดไม่มักโกรธ เป็นกัลยาณมิตร เสียสละ สมบูรณ์ด้วยศีล ไม่โอ้อวด ชื่อตรง สงเคราะห์ มีวาจาไพเราะอ่อนหวาน ถึงจะเป็นใหญ่ก็ถ่อมตน ดิฉันจะเป็นหญิงมีสิริอันไพบุลย์ในชายนั้น เหมือนคลื่นที่ปรากฏแก่ผู้มองดูท้องทะเล”^{๓๒}

วัตรบทที่ ๔: เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ข้อนี้ เป็นการแสดงการพูดที่ส่อเสียดถือเป็นองค์แห่งวจีทุจริตองค์หนึ่ง ย่อมไม่เป็นที่พึงพอใจแก่คนที่ถูกพูดจาส่อเสียด เป็นการเจ็บที่ใจเพราะพูดเหน็บ เจ็บอื่นแม้จะเป็นหมิ่นเป็นแสบก็ทนได้ไหว โทษการพูดส่อเสียดนี้ เป็นเสียดจัญไรแก่ตนเองอย่างหนึ่ง สร้างความรังเกียจให้กันอย่างยากที่จะลบให้หายได้ ดังกระจกแตกร้าย

คัมภีร์ขุททกนิกาย ชาตก เรื่องปณฺธรทนาคราชชาตก เป็นการโต้ตอบกันระหว่างปณฺธรทนาคราชกับอเจลกภิกษุ โดยปณฺธรทนาคราชตำหนิอเจลกภิกษุ ว่าท่านมักประทุษร้ายมิตรส่อเสียดครั้นตำหนิแล้วเมื่อจะสาป (สำเร็จผล) นาคราชกล่าวว่า

“ธรรมดาบรรพชิตผู้พิจารณาเห็นโลกนี้และโลกหน้า ย่อมจะไม่มีความคิดว่า สิ่งนี้เป็นที่รักของเรา หรือสิ่งนี้ไม่เป็นที่รักของเรา ก็ท่านเป็นผู้ไม่สำรวม แต่ประพฤติกว้างขวางโลกนี้ด้วยเพศแห่งผู้มีความสำรวมด้วยดี ท่านมิใช่พระอริยะ แต่ทำเหมือนพระอริยะ มิใช่คนสำรวม แต่ทำเหมือนคนสำรวม มีชาติต่ำทราม หาใช่ผู้ประเสริฐไม่ได้ ประพฤติชั่วช้าลามกเป็นอันมาก เจ้าคนผู้มีนินสัยประทุษร้าย เจ้าเป็นคนประทุษร้ายมิตรผู้ที่ไม่ประทุษร้าย ทั้งเป็น คนพูดจาส่อเสียด ด้วยการกล่าวคำสัตย์นี้ ขอศีระของเจ้าจงแตก ๗ เสียง”^{๓๓}

ข้อสังเกต วัตรบทข้อ ๓-๔ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการพูดหรือเกี่ยวกับปากซึ่งหมายถึงการพูด โดยจริยธรรมการพูดคือพูดดี พูดไม่ดี พูดไพเราะ ไม่ไพเราะ หากพูดดี แน่นอนจะมีคุณต่อตนเอง แต่ถ้าพูดชั่วแล้วบรรลยทั้งแก่ตนเองและคนอื่น ดังบทคติธรรมคำกลอนสอนใจให้เตือนตนเองที่ว่า

ปากเป็นเอกเลขเป็นโทโบราณว่า

หนังสือเป็นตรีมิวิชาไม่เสียหลาย

ถึงรู้มากไม่มีปากลำบากตาย

^{๓๑}ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๓๗/๑๖.

^{๓๒}ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๕๓/๒๓๗.

^{๓๓}ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๙๓-๕/๕๘๓.

มีอุบายใช้ไม่เป็นเห็นป่วยการ

ถึงรู้ดีมีวิชาปัญญามาก

ไม่รู้จักใช้ปากให้จัดจ้าน

เหมือนเต่าฝิ่งนั่งชื่อฮือรำคาญ

วิชาชาญมากเปล่าไม่เข้าที่

ถึงบางพูดพูดดีเป็นศรีศักดิ์

มีคนรักสรรถ้อยอรร้อยจิต

หากพูดชั่วตัวตายทำลายมิตร

จะชอบผิดในมนุษย์เพราะพูดจา^{๓๔}

วัตรบทที่ ๕: เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาค เป็นประจำ มีมือขุมเป็นนิตย์ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ข้อนี้ รวมมาลงในคำว่า ให้ทาน บริจาคะ คือว่าทานคือการให้ ถ้าให้แก่สมณะ พระสงฆ์ เรียกว่าทำบุญ ถ้าให้แก่คนยากจน ผู้ประสบเหตุ อุบัติภัย หรือบุคคลทั่วไปเรียกว่าให้ทาน ทั้งทาน และบริจาค เป็นหนึ่งราชธรรม ๑๐ บริจาคะคือการเสียสละความสุขเพื่อช่วยเหลือคนที่ต้องการให้ ช่วย เป็นการปฏิบัติขณะที่ตนมีความสุข นอนเป็นสุข นั่งเป็นสุข กินเป็นสุข บังเอิญว่ามีผู้ต้องการ ความช่วยเหลือ ก็สละความสุขนั้นไปช่วยเขาได้

คัมภีร์ที่หมินกาย ปาฐกถรรค เรื่องสิงคาลกสูตร เป็นการรับประกันการได้ยศของบุคคลไว้ จากการปฏิบัติตามวัตรบทข้อนี้ว่า “คนชอบสงเคราะห์ ชอบสร้างไมตรี รู้เรื่องที่เขาบอก ปราศจากความตระหนี่ เป็นผู้ชอบแนะนำ ชี้แจงแสดงเหตุผล เช่นนั้น ย่อมได้ยศ”^{๓๕} เรื่อง ทาน (การให้) เป็นสังคหข้อที่ ๑ มีคุณสมบัติจะช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลีมสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปไว้ได้ฉะนั้น ถ้าไม่มีสังคหธรรมเหล่านี้ มารดาหรือบิดาก็ไม่พึงได้การนับถือ หรือการบูชาเพราะบุตรเป็นเหตุแต่เพราะ บัณฑิตเล็งเห็นความสำคัญของสังคหธรรมเหล่านี้ ฉะนั้น บัณฑิตเหล่านี้จึงถึงความยิ่งใหญ่และเป็นผู้ นำสรรเสริญ”

คุณค่าที่ได้รู้จากปฏิปทาของเทพที่จะนำเป็นแม่แบบแห่งจริยธรรมตามเทพจะเห็นจากความตอนี่ไปว่า สิงคาลกะ คหบดีบุตร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระภาชิตของพระผู้มีพระภาคชัดเจนไพเราะยิ่งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระภาชิตของพระผู้มีพระภาคชัดเจนไพเราะยิ่งนัก พระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมแจ่มแจ้งโดยประการต่าง ๆ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่ผู้หลงทาง หรือตาม ประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า ‘คนมีตาดีจักเห็นรูปได้’ ข้าพระองค์นี่ขอถึงพระผู้มีพระภาคพร้อมทั้งพระ ธรรมและพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ ตั้งแต่วັນนี้เป็นต้นไปจนตลอดชีวิต”^{๓๖}

^{๓๔}พระมหาทวี ฐานวโร, พุทธวิธีเทศนาแบบต่าง ๆ, (พิษณุโลก:โพกัสมาสเตอร์ปริ้นต์, ๒๕๔๙, หน้า ๔๕-๖.

^{๓๕}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๓/๒๑๗.

^{๓๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๔/๒๑๘.

วัตรบทที่ ๖: เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ข้อนี้ เป็นข้อที่หนึ่งขมวราธรรม ๔ เป็นหนึ่งในศีล ๕ ในข้องดเว้นจากมุสาวาท การพูดคำสัตย์นี้มีอานิสงส์มาก มีผลมาก ขึ้นดับทุกข์ได้ทีเดียว ดังความ ว่า

“ผู้ที่ฝึกตนดีแล้ว มีความประพฤติดีงาม ตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล พูดคำสัตย์ มีใจประกอบด้วยhiri จะเกิดในหมู่มนุษย์ชาติใด ๆ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คนจัณชาล และคนเทชยะก็ตาม ก็ละความเกิดและความตายได้ มีพรหมจรรย์บริบูรณ์ ปลงภาระได้แล้ว ไม่ประกอบด้วยกิเลส ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีอาสวะ รู้จบธรรมทุกอย่าง ดับสนิทเพราะไม่ถ่มมั่น ในเขตที่ปราศจากฐลีเช่นนั้นแล ทักขินาย่อมมีผลมาก”^{๓๗}

วัตรบทที่ ๗: เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธพึงเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที ข้อนี้ เป็นหนึ่งในราชธรรม ๑๐ ข้อที่ ๙ คืออภิกงัง ไม่โกรธ วิธีฆ่าความโกรธนี้ง่ายมาก คือไม่โกรธ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “พึงชนะความโกรธด้วยความไม่โกรธ” ซึ่งมีวิธีเดียวเท่านั้นที่จะเอาชนะความโกรธให้หายขาดได้ คือไม่โกรธ ไม่สามารถจะแก้ได้ด้วยเงินตรา วัตถุสิ่งของใด ๆ ได้ เรียกว่าซื้อความโกรธไม่ได้

คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท เรื่องโรหิณีชัตตยิกัญญา- เจ้าหญิงโรหิณี พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่เจ้าหญิงโรหิณีเพื่อแก้ปัญหาความทุกข์ที่รุมเร้าคนนั้นเพราะติดอยู่ในนามรูปว่า “บุคคลควรละความโกรธ สละมานะ ก้าวล่วงสังโยชน์ได้หมดทุกอย่าง ความทุกข์ย่อมไม่รุมเร้าคนนั้นผู้ไม่ติดอยู่ในนามรูป ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล”^{๓๘}

คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท เรื่องอุตตราอุปาสิกา พระผู้มีพระภาคทรงชมเชยนางอุตตราที่อดกลั้นความโกรธต่อนางสิริมาที่เอาชนะความโกรธได้ ว่า “บุคคลพึงชนะคนโกรธด้วยความไม่โกรธ พึงชนะคนไม่ดีด้วยความดี พึงชนะคนตระหนี่ด้วยการให้ พึงชนะคนพูดเหลวไหลด้วยคำสัตย์”^{๓๙}

คัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท เรื่องมหาโมคคัลลานเถรปัญหา พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้แก่พระมหาโมคคัลลานเถรเรื่องการอานิสงส์ไปสู่เทวโลกได้ ว่า “บุคคลควรพูดคำจริง ไม่ควรโกรธ แม้เขาขอเพียงเล็กน้อยก็ควรให้ด้วยเหตุ ๓ อย่างนี้ (อย่างใดอย่างหนึ่ง) บุคคลพึงไปเทวโลกได้”^{๔๐}

การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพที่สัมพันธ์กับธรรมชาติและพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยกำหนดเอาธรรมชาติหลัก ๆ ที่เทพสถิตและมีบทบาทกับธรรมชาตินั้น ๆ ทำให้มีผลเกิดจริยธรรม เช่นปฐมบัญญัติวินัยสงฆ์ และประชาชนถือปฏิบัติเป็นจริยธรรมในฐานะประเพณีอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลมาถึงปัจจุบันมากมาย ซึ่งธรรมชาติหลัก ๆ ในหัวข้อนี้ ดังนี้

- (๑) จริยธรรมของเทพกับป่า
- (๒) จริยธรรมของเทพจากกับนภากาศ
- (๓) จริยธรรมของเทพกับข้าว

^{๓๗} อ.ปญจ. (ไทย) ๒๓/๑๗๙/๓๐๓.

^{๓๘} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๑/๑๐๑.

^{๓๙} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๓/๑๐๒.

^{๔๐} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๒๔/๑๐๒.

- (๔) จริยธรรมของเทพกับน้ำ
- (๕) จริยธรรมของเทพกับฝน
- (๖) จริยธรรมของเทพกับธรรมชาติอื่น ๆ
- (๑) จริยธรรมของเทพกับป่า

เทพต่าง ๆ บรรดามี เทพชนิดประจำป่าไม้ เรียกว่า รุกขเทพ ดังปรากฏในภัททสาธกชาดกแห่งที่ฌนิกาย มหาวรรคว่าด้วย เทพประจำต้นรังหนุ่ม (ภัททะ+สาละ+รุกขะ) เป็นบทสนทนาสำคัญระหว่างพระราชากับภัททสาธกเทพ ว่า

“.....พระราชตรัสว่า เหมือนราชบุรุษตัดมือ ตัดเท้า ตัดหู และตัดจมูกก่อน ต่อมาภายหลัง จึงตัดศีรษะของโจรที่ยังเป็นอยู่ การตายนั้นพึงเป็นทุกขั ภัททสาละผู้เจ้าป่า การถูกตัดเป็นท่อน ๆ เป็นสุขหรือ เพราะเหตุไร เพราะอาศัยอะไร ท่านจึงปรารถนาการถูกตัดเป็นท่อน ๆ, ภัททสาธกเทพตอบว่า ก็ข้าพระองค์อาศัยเหตุอันใดซึ่งเป็นเหตุอันประกอบด้วย ธรรม จึงปรารถนาการถูกตัดเป็นท่อน ๆ ขอเดชะพระมหาราช ขอพระองค์ทรง สดับเหตุอันนั้นของข้าพระองค์ พวกญาติของข้าพระองค์เจริญเติบโตอย่างมีความสุข เกิดในที่อับลม ช้าง ๆ ข้าพระองค์ ข้าพระองค์พึงเบียดเบียนพวกญาติแม่เหล่านั้น ชื่อว่าได้ก่อความไม่สุขสบายให้แก่ผู้อื่น,

ในที่สุด เมื่อพระราชาทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า ภัททสาละผู้เจ้าป่า ท่านได้คิดสิ่งที่ควรคิด ปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลแก่หมู่ญาติ สหายเอ๋ย เราให้อภัยแก่ท่าน”^{๔๑}

ความข้างต้นนี้ พระราชาตรัสย้อนถามเทพ (สับประยอก) ถึงการตัดอวัยวะ ตัดร่างเป็นท่อน ๆ แล้ว จะเป็นสุขได้ แล้วถ้าประหารโดยวิธีอื่นจากนี้แล้วเป็นทุกข์กระนั้นหรือ เทพทูลตอบว่า ถ้าข้าพระองค์ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว ทำไม่ถึงปรารถนาถูกตัดเป็นท่อน ๆ เล่า การที่จะได้ชื่อเป็นทุกข์นั้นควรจะมาจากการที่ข้าพระองค์เบียดเบียนหมู่ญาติต่างหาก ผลที่สุดแล้ว พระราชาจำต้องยอมภัททสาธกรุกขเทพ (เจ้าป่า) เพราะธรรมของเทพที่หวังเกื้อกูลแก่หมู่ญาติ อภัยให้แก่หมู่ญาติ

ดังนั้น การอภัยนี้เองที่ถือเป็นคุณค่าทางจริยธรรมของเทพ การให้อภัย จะทำให้คนกลับรักและสามัคคีกัน มิฉะนั้น ถ้าไม่มีการให้อภัย ไม่คิดที่จะลืมความหลัง จะหาความสามัคคีได้ยากลำบากยิ่ง ความพราดพลังย่อมทั่วทุกตัวตน

มาถึงตรงนี้ ทำให้เรารู้ต่อไปว่า มีเทพสถิตอยู่ไปไม้ สันนิษฐานว่า จะอยู่ในชนิดรุกขเทพ ซึ่งเทพประจำไปไม้ก็ยังไม่มีชื่อเรียกจากภาษาบาลี ต่อมาปัญหาว่า เมื่อมีเทพประจำไปไม้แล้ว มนุษย์จะปฏิบัติตนอย่างไรต่อเทพนี้ ดังนั้น ต่อไปนี้จะแสดงข้อมูลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เป็นบทสนทนายระหว่างพราหมณ์โพธิสัตว์กับเทพกวาดโคนต้นไม้ ดังนี้

“.....รุกขเทพโพธิสัตว์ถามพราหมณ์ผู้มากกว่าโคนต้นไม้ว่า พราหมณ์ ท่านก็รู้อยู่ว่า ไม้ใบต้นนี้ไม่มีจิตใจ ไม่ได้ยินเสียง และไม่มีความรู้สึก เพราะเหตุไร ท่านจึงไม่ลืม เพียรพยายามถามอยู่เป็นนิตย์ถึงการนอนเป็นสุข, พราหมณ์ได้ฟังดังนั้น จึงกล่าวตอบว่า ต้นไม้ใหญ่ปรากฏได้ในที่ไกล ตั้งอยู่ในภูมิประเทศที่ราบเรียบ เป็นที่สถิตของเทพยดา เพราะเหตุนี้ ข้าพเจ้าจึงนอนน้อมไม้

^{๔๑}ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๓-๒๔/๓๗๖-๗.

ใบต้นนี้ และเทพยดาผู้สถิตอยู่ในไม้ใบต้นนี้ เพราะเหตุแห่งทรัพย์,
 รุกขเทพโพธิสัตว์เลื่อมใสต่อพราหมณ์ จึงกล่าวว่า พราหมณ์ ข้าพเจ้านั้นฟังถึง
 ความเป็นผู้รู้อุปการคุณที่ท่านทำแล้ว จักตอบแทนท่าน ตามอานุภาพของตน ก็การ
 ที่ท่านมาในสำนักของสัตว์บุรุษทั้งหลาย แล้วทำการชวนชวนจะพึงไร้ผลได้
 อย่างไร,

พราหมณ์ กล่าวตอบว่า ไม้เลียบต้นใดขึ้นอยู่เบื้องหน้าต้นมะพลับ เขาล้อมรั้วไว้
 แล้ว เป็นที่บูชากันมาก่อน เป็นต้นไม้ใหญ่ ชุมทรัพย์ฝังไว้ที่โคนต้นไม้เลียบนั้น
 ไม่มีเจ้าของ มีอยู่ ท่านจงไปขุดเอาชุมทรัพย์นั้นเถิด”^{๔๒}

ความข้างต้นนี้ แสดงให้เห็นว่า พราหมณ์นอนเป็นสุขเพราะอาศัยต้นไม้ พราหมณ์ก็รู้
 ว่า ต้นไม้มีเทพยดาสถิตอยู่ จึงนอบน้อมต้นไม้ รุกขเทพยินดีกับพราหมณ์ สรรเสริญพราหมณ์ว่า ท่าน
 มาสู่สำนักสัตว์บุรุษ จะได้รับผลแห่งการมานี้แน่นอน แล้วพราหมณ์ก็บอกเป็นนัยว่า ชุมทรัพย์ฝังไว้ที่
 โคนต้นไม้ ไปขุดเอาได้เลย คำว่าทรัพย์ในที่นี้อาจไม่ใช่ทรัพย์ที่เป็นวัตถุธรรมหากแต่เป็นนามธรรมคือ
 ความสุขนั่นเอง ซึ่งความสุขนี้ถือเป็นเป้าหมายของทุกชีวิตที่ต้องการ

คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสกั เรื่องจูงธัมมสมาทานสูตรแห่ง ได้กล่าวถึงเทพชนิด
 อารามเทพ หมายถึงเทพผู้สถิตอยู่ในสวนไม้ดอกและไม้ผล วนเทพ หมายถึงเทพผู้สถิตอยู่ในป่าอันธ
 วันและป่าสุกควัน เป็นต้น รุกขเทพ หมายถึงเทพผู้สถิตอยู่ที่ต้นสะเดา เป็นต้น ซึ่งรักษาไว้อย่างดี ได้
 กล่าวในท้องเรื่องการสมาทานธรรมที่มีสุขในปัจจุบัน แต่มีทุกข์เป็นวิบากในอนาคตในเรื่องกาม ว่า

“.....อันที่จริง พวกเรานี้ย่อมเสวยทุกขเวทนาอันแรงกล้าเผ็ดร้อน เพราะกาม
 เป็นเหตุ เพราะกามเป็นต้นเหตุ เปรียบเหมือนผลสุกของเถาย่านทราย จะพึงแตก
 ในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อน พืชแห่งเถาย่านทรายนั้น จะพึงตกลงที่โคนต้น
 สาละต้นใดต้นหนึ่ง เทพที่สิ่งอยู่ที่ต้นสาละนั้นนั่นแล้ว หวาดเสียว และถึงความ
 สะดุ้ง...”^{๔๓}

ข้างความข้างต้นนี้ ทำให้เรารู้ว่าโทษของกามนั้นเผ็ดร้อน นอกจากถูกลงโทษอย่างทรมาณ
 ด้วยเสียงรบกวนจากผลของเถาย่านทรายสุกแล้วแตกในฤดูแล้งตั้งข้างต้นแล้ว ยังถูกลงโทษด้วย
 ลักษณะต่าง ๆ มีกาคอบจิกหัวอยู่ข้างบน มีหอกหลาวคอยทิ่มแทงอยู่ข้างล่างกับคนที่ผิดศีลช้อกกาเม
 ขณะที่เขาขึ้นต้นจิว ดังนั้น เมื่อพูดถึงการละเมิดศีลช้อกกาเม ก็สามารถสื่อได้จากต้นจิว เพราะต้นจิว
 ในนรกมีหนามเกิดขึ้นเพื่อลงโทษให้คนที่ผิดศีลช้อกกาเมขึ้นปีนป่ายอย่างทรมาณ ทำให้เราตัดสินโทษได้
 ง่ายขึ้นกับคนที่ผิดศีลช้อกกาเม คือทรมาณกับการขึ้นต้นจิว ส่วนปัญหาสังคมที่เห็นบ่อย ๆ คือการ
 แยกแยกในครอบครัว ดังนั้น คุณค่าของศีลช้อกนี้ คือ ทำให้ครอบครัวมั่นคง

ข้อที่ว่า เถาย่านทรายนั่น เป็นข้อเปรียบเทียบกับผลสุกแห่งเถาย่านทรายสุกแล้วแตก
 ล่วงลงมานั้น ก็น่ากลัว จะรุนแรงด้วยเสียงดังขนาดใหญ่ มีผลให้เทพสะดุ้งตกใจกลัวได้ แต่แปลกใจ
 ว่า จากข้อความข้างต้น เราก็มองเห็นว่าเทพก็ตกใจเป็น ตกใจเพียงใดนั้น ขนาดว่าเหล่าเทพตนอื่น ๆ
 ต้องมาปลอบโยนกันถึงที่ทีเดียว ดังความว่า

“พวกอารามเทพ วนเทพ รุกขเทพ และพวกเทพที่สิ่งอยู่ที่ต้นไม้อัน
 เป็นโอสถหญ้าและต้นไม้เจ้าป่า ผู้เป็นมิตรอำมาตย์ ญาติสายโลหิตของเทพ

^{๔๒} ข.ชา. (ไทย) ๒๗/๒๕-๗/๑๖๑-๒.

^{๔๓} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๘/๕๐๔.

ที่สิ่งอยู่ที่ต้นสาละนั้น ต่างก็พากันมาลอบโยนอย่างนี้ว่า ‘ท่านผู้เจริญ อย่างกลัว
เลย ท่านผู้เจริญ อย่างกลัวเลย’^{๔๔}

คัมภีร์สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เรื่องวิเวกสูตรแห่ง ว่าด้วยความสงบของพระภิกษุรูปหนึ่ง
ซึ่งอยู่ในป่าอันสงบ ซึ่งก็เป็นความสงบแต่ทางกาย แต่จิตหาสงบไม่ มักคิดพล่านไปในเรื่องบ้านเรือน มี
ความกำหนดในกาม ยังตัดบ้านเรือนไม่ได้ เทพในป่านั้นมีบทบาทประสงคค์กับภิกษุนั้น จึงพูดให้
ภิกษุนั้นสลัดใจ ให้เกิดความละอาย ว่า

“ครั้งนั้น เทพผู้สิงสถิตอยู่ในราวป่านั้น มีความอนุเคราะห์หวังดีต่อภิกษุนั้น
ประสงค์จะให้เธอสลัดใจ จึงเข้าไปหาภิกษุนั้นถึงที่อยู่แล้วกล่าวกับภิกษุนั้นด้วย
คาถาว่า ท่านต้องการความสงบจึงเข้าป่า ส่วนใจของท่านกลับพล่านไปภายนอก
ท่านเป็นคน จงกำจัดความพอใจในคน เมื่อท่านปราศจากความกำหนดแล้ว
จักมีความสุข ท่านมีสติ ทำไมไม่ละความยินดีเล่า เราเตือนให้ท่านระลึกถึง
ธรรมของสัตบุรุษ เพราะธูฐีคือกิเลสประดุจบาดาลข้ามได้ยาก ความกำหนดใน
กามอย่าได้ครอบงำท่านเลย นกที่เปื้อนฝุ่น ย่อมสลัดละอองธูฐีที่แปดเปื้อนให้
ตกไป ฉันทใด ภิกษุผู้มีความเพียร มีสติ ย่อมสลัดละอองธูฐีคือกิเลสที่แปด
เปื้อนให้ตกไป ฉันทนั้น ลำดับนั้น ภิกษุนั้นถูกเทพนั้นทำให้สลัดใจ เกิดความ
สลัดใจแล้ว”^{๔๕}

ความข้างต้นนี้ ความสลัดใจ เกิดคุณค่าทางจริยธรรมขึ้น คำว่าสลัดใจนี้ภาษาบาลี
เรียกว่า ธรรมสังเวช ก็คือความสังเวชหรือสลัดใจจากการเห็นธรรมตามธรรมนั่นเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ทำ
ให้ภิกษุหนุ่มรูปนั้นกลับจิตกลับใจปฏิบัติตามคำให้สติของเทพนั้น เป็นภิกษุหนุ่มที่มีการสำรวมอินทรีย์
ไม่คิดฟุ้งซ่านพล่านกายใจ ถ้าพูดภาษาปัจจุบันก็คือ เป็นพระสงฆ์ก็ต้องปฏิบัติเยี่ยงอย่างพระสงฆ์ ไม่
ควรประพฤติดนตังชาวบ้านที่ทำกัน มีหมวดครายาว เล็บยาว ผมยาว ปรงอาหารฉันเอง เป็นต้น
มิฉะนั้น พระสงฆ์ก็จะไม่ต่างอะไรจากชาวบ้าน นั่นเอง

ปฐมบัญญัติแห่งภุคคามวรรคข้อหนึ่ง แสดงให้เห็นว่า ต้นไม้ต้นหนึ่งมีเจ้าป่า เจ้าเขาสถิต
อยู่ ข้อนี้เห็นได้จากความว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ อคคาฬเจดีย์ เขตเมืองอาฬวี ปรราก
ภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่ง เรื่องการตัดต้นไม้ เพื่อทำการก่อสร้าง มีการตัดเองบ้าง ใช้ให้คนอื่นตัด
บ้าง ภิกษุรูปหนึ่งกำลังตัดต้นไม้ต้นหนึ่งโดยไม่รู้ว่ามีเทพสถิตอยู่ เทพผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ได้กล่าวกับภิกษุ
นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านต้องการจะสร้างที่อยู่ของท่านก็โปรดอย่าตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย
ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังยังขึ้นตัด ได้ฟันถูกแขนลูกของเทพที่นั่น เทพได้มีความคิดว่า เราฆ่าภิกษุนี้ในที่นี้
จะดีไหม แต่แล้วเกิดความคิดว่า การที่เราจะฆ่าภิกษุในที่นี้ไม่สมควร ทางที่ดี เราควรนำเรื่องนี้ไป
กราบทูลพระผู้มีพระภาค จึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้กราบทูลเรื่องนั้นให้
ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคประทานสาธุการว่า

“เทพ ดีแล้ว ดินกหนาท่านไม่ฆ่าภิกษุถ้าท่านฆ่าภิกษุในวันนี้ ท่านจะ
ประสบบาปมาก เทพ ไปเถิด ท่านจงไปอยู่ที่ต้นไม้ว่างในที่โน้น พวก
ชาวบ้านพากันตำหนิภิกษุนั้น ประณาม โพนทะนาว่า ไฉน พระสมณะเชื้อ
สายศากยบุตรจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร

^{๔๔}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๖๔/๔๑๐.

^{๔๕}ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๒๑/๓๒๓.

เปียดเปียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์เดียว พวกภิกษุได้ยืมชาวบ้านตำหนิ ประณาม โพนทนา บรรดาภิกษุผู้มักน้อย จึงตำหนิ ประณาม โพนทนาว่า ไฉน พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า” ครั้นภิกษุเหล่านั้น ตำหนิพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีโดยประการต่าง ๆ แล้วจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูล พระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ”^{๔๖}

เมื่อนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประชุมสงฆ์บัญญัติสิกขาบท รับสั่งให้ประชุมสงฆ์เพราะ เรื่องนี้เป็นต้นเหตุ ทรงสอบถามพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่า พวกเธอตัดเองบ้าง ใช้ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้จริงหรือ พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทูลรับว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรงตำหนิว่า โมฆะบุรุษทั้งหลาย ไฉนพวกเธอจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า โมฆะบุรุษทั้งหลาย เพราะพวกชาวบ้านมีความสำคัญว่า ต้นไม้มีชีวะ โมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใส หรือทำคนที่ เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทขึ้นแสดงดังนี้ ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพรากรุกตคาม”^{๔๗}

ความข้างต้นนี้ ทำให้เราทราบว่า กระบวนการบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้า จะบัญญัติต่อก่อนเมื่อมีเรื่องเกิดขึ้นแล้ว และจะสอบสวนแล้วจึงบัญญัติ โดยจะไม่บัญญัติไว้ล่วงหน้า ดำเนินบัญญัติสิกขาบทแบบสัมมุขา โดยการเรียกผู้เกี่ยวข้องนั้นมาสอบถามโดยตรง ความข้อนี้ถือเป็นประเด็นสำคัญสอนให้สาวกของพระองค์ในปัจจุบันในการตัดสินใจหาวินัยที่นิยมตัดสินตามอารมณ์ซึ่งจะไม่พ้นไปจากการมีอคติ ทำให้ขาดความยุติธรรม ทั้ง ๆ ที่พระสงฆ์เป็นสังคมในอุดมคติแห่งการปกครองที่ชอบด้วยธรรม เป็นธรรมาธิปไตย ไม่ใช่อัตตาธิปไตย ไม่ใช่โลกาธิปไตย แต่มุ่งเน้นธรรมาธิปไตยและความข้างต้นนี้น่ายึดเป็นแม่แบบได้ว่า การตัดสินปัญหาที่เกิดขึ้น พระองค์ให้ความสำคัญต่อศรัทธาของชาวบ้านอย่างมากถึงกับเรียกผู้ละเมิดต่อศรัทธาชาวบ้านว่า โมฆะบุรุษเลยทีเดียว

ธรรมดาต้นไม้นั้น โดยผิวเผินแล้วไม่มีจริยธรรมอะไร แต่ที่สำคัญคือเป็นที่สถิตของเทพให้เทวา เพราะเทพนั้นท่านตั้งอยู่ในเทวธรรม กล่าวคือ “มีหิริและโอตตปปะ มีสุกกธรรมคือกุศลธรรมสงบระงับ ดึงาม ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก”^{๔๘} ถือว่าเทพก็มีส่วนสำคัญในการสร้างจริยธรรมที่ส่งผลถึงมนุษย์ และมีส่วนสำคัญในการบัญญัติวินัยของพระพุทธเจ้า อีกประการหนึ่งพระพุทธเจ้าเอาใจใส่ต่อศรัทธาของผู้เลื่อมใสในพระรัตนตรัยแล้วมาก เรียกว่า ไม่ยอมยั้งศรัทธาไทยให้ตก คือให้ความสำคัญแก่ศรัทธาของชาวบ้านมากกว่าภิกษุสงฆ์ด้วยซ้ำ

จึงสรุปว่า ต้นไม้ ป่า ธรรมชาติ ห้วยน้ำลำคลองมีเทพแห่งเมตตาธรรมสิงสถิตอยู่เพื่อดูแลรักษา ดังที่ปรากฏในวิเวกสูตร ซึ่งต่างจากเทพที่ดุร้ายซึ่งมักจะหลอกหลอน เป็นเทพบันดาลให้คนฝันร้าย ในคราใดที่มนุษย์หลงผิด ทำผิดศีลธรรม เทพแห่งเมตตาใจดีนี้จะช่วยเตือนให้ได้สติดังที่เคยกล่าวมา ตามที่ศึกษาค้นคว้าในเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของเทพที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกกล่าวไว้ว่า

^{๔๖}วิ.มทา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๓-๘.

^{๔๗}วิ.มทา. (ไทย) ๒/๘๙-๙๐/๒๗๓.

^{๔๘}ขุ.ชา. (ไทย) ๒๗/๖/๓.

“จากบทบาทของเทพชั้นต่าง ๆ จะเห็นว่ามิตั้งบทบาทด้านบวก เช่น การให้ความช่วยเหลือหรือดูแลผู้ทรงศีลทรงธรรม การที่เทพเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรมหรือทูลถามปัญหาตามที่ปรากฏในมงคลสูตร และบทบาทในด้านลบ เช่น เกิดความอิจฉาริษยา ทำการขัดขวางหรือรบกวนผู้ที่ใจอ่อนไม่เข้มแข็งให้ตกอยู่ใต้อำนาจและชักนำไปในทางที่ไม่ดี ผลที่เกิดจากการดำเนินบทบาทในด้านบวกย่อมอำนวยให้เทพเจริญก้าวหน้าในความดี ยิ่ง ๆ ขึ้นไป หรือบางท่านอาจได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล เช่น ท้าวสักกะที่ได้บรรลุธรรมเป็นพระโสดาบันหลังจากจบการทูลถามปัญหากับพระพุทธเจ้า ส่วนเทพที่คอยอิจฉาริษยาหรือคอยขัดขวางผู้อื่นก็ย่อมได้รับผลแห่งกรรมนั่นเอง คือ เป็นผู้ที่มีทุกข์เสียใจที่ไม่อาจทำอะไรผู้อื่นได้ตั้งใจและอาจถึงขั้นต้องจุติจากสวรรค์ก่อนเวลาอันควรได้ทันที”^{๔๙}

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เทพกับปาวอย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ชนิดที่ว่าป่า ต้นไม้ ผลไม้ ก็ขึ้นอยู่กับกรปฏิบัติของเทพ ถ้าผิดเพี้ยนไปจะมีเหตุการณ์อันอัศจรรย์อย่างคาดไม่ถึงทีเดียว คือว่า ครั้งนั้น เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะมีความคิดตั้งนี้ว่า

“ท่านผู้เจริญ นำอัศจรรย์จริง ไม่เคยปรากฏหนอ คนชั่วนี้บริโภคผลของต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะจนพอแก่ความต้องการแล้วหักกิ่งหลักไป ทำอย่างไร ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะจะไม่เพียงออกผลต่อไป”

หลังจากนั้น ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะไม่ได้ออกผลอีกต่อไป พระเจ้าโกธัพพะเสด็จเข้าไปหาท้าวสักกะจอมเทพถึงที่ประทับได้ทูลท้าวสักกะว่า

“ขอเดชะ ท่านผู้นิรทุกข์ พระองค์พึงทราบเถิดว่า ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะไม่ออกผล, ที่นั่นท้าวสักกะจอมเทพทรงบันดาลให้มีลมฝนอย่างแรงพัดโค่นต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะล้มลง ทำให้มีรากขึ้นเบื่องบนด้วยฤทธิ์ ลำดับนั้น เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะเป็นทุกข์ เสียใจ ได้ยื่นร้องไห้หน้าตานองหน้า อยู่ ณ ที่สมควร ภายหลัง ท้าวสักกะจอมเทพเข้าไปหาเทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะถึงที่อยู่แล้วถามว่า เทพ ทำไมหนอเธอจึงเป็นทุกข์ เสียใจ ยื่นร้องไห้หน้าตานองหน้าอยู่ ณ ที่สมควร, เทพนั้นทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เพราะลมฝนอย่างแรงพัดโค่นที่อยู่ของข้าพระองค์ล้มลง ทำให้มีรากขึ้นเบื่องบน พระเจ้าข้า, เทพ ก็เมื่อเธอดำรงอยู่ในรุกขธรรม (ธรรมที่เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ฟังประพฤติ) แล้ว ลมฝนอย่างแรงได้พัดมาโค่นที่อยู่ของเธอล้มลง ทำให้มีรากขึ้นเบื่องบนได้อย่างไร, เทพทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ ดำรงอยู่ในรุกขธรรมเป็นอย่างไร,

^{๔๙}Phramaha Sirivat Wongsu, *The Concept of Devas as Depicted in*

เทพ หม่อมคนในโลกนี้ ผู้ต้องการรากล่อมนำรากของตนไม่ไป ผู้ต้องการ เปลือกย้อม
 นำเปลือกไป ผู้ต้องการใบย้อมนำไป ผู้ต้องการดอกย้อมนำดอก
 ไปผู้ต้องการผลย้อมนำผลไป แต่เทพไม่พึงดีใจหรือเสียใจเพราะการกระทำ
 นั้น ๆ เทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ดำรงอยู่ในรุกขธรรมเป็นอย่างนี้แล,
 ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ไม่ดำรงอยู่ในรุกขธรรมเป็นแน่ ลมฝน
 อย่างแรงจึงได้พัดโคนที่อยู่ของข้าพระองค์ให้ล้มลง ทำให้มีรากขึ้นเบื้องบน,
 เทพ ถ้าเธอพึงดำรงอยู่ในรุกขธรรม ที่อยู่ของเธอก็จะพึงมีเหมือนกาลก่อน,
 ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์จะดำรงอยู่ในรุกขธรรม ขอให้ที่อยู่ของข้า
 พระองค์จงมีเหมือนกาลก่อนเถิด,
 ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมเทพได้ทรงบันดาลให้มีลมฝนอย่างแรงพัดต้นไม้ใหญ่
 ชื่อสุปติภูษะให้กลับตั้งขึ้นดังเดิมด้วยฤทธิ์ ต้นไม้ใหญ่ชื่อสุปติภูษะได้มีเปลือกมี
 รากตั้งอยู่ดังเดิม ฉันทิ”๕๐

สรุปว่า ดังที่กล่าวมา ธรรมที่เทวดาปฏิบัตินั้น นำมาปฏิบัติเพื่อพัฒนาชีวิตได้ และมีสิทธิ์ที่
 จะเป็นเทวดาได้ เพราะมีธรรมสำคัญของเทวดา คือ หิริโอตตปปะ เทพแห่งธรรมชาติหรือสิ่งอื่น ๆ
 มีพรเทพ เป็นต้น ทำหน้าที่ดูแลรักษาบ้านเรือน ซึ่งคนไทยนิยมเคารพบูชาด้วยการสร้างศาลให้สถิตอยู่
 ประจำ เรียกว่าศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้หน้าบ้าน ตามชนบทนั้นนิยมทำหิ้งบูชาไว้มุมบ้าน สักการบูชาด้วย
 ข้าวตอก ดอกไม้ในวันพระ ถือว่าเทพนี้เป็นเจ้าของบ้านเรือน ดูแลรักษาให้บ้านปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย
 ไฟไหม้ น้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นต้น ดังนั้น เทพทุกเทพจะรักมนุษย ช่วยมนุษยผู้ไหว้ดีพลีถูก มี
 จริยธรรมในการอยู่ร่วมกับเทพ ไม่กล้าทำความชั่ว เพราะเกรงเทพจะพิโรธ มีส่วนให้มนุษยมีจริยธรรม
 เกิดคุณค่าต่อสังคม ส่งผลสู่การพัฒนาชีวิตได้อย่างดี

^{๕๐} ๐ง.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๕๔/๕๒๘.

บทที่ ๔

วิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อจริยธรรมของเทวดาที่มีต่อสังคมไทย

บทนี้ เป็นเรื่องอิทธิพลความเชื่อเทวดาที่มีต่อสังคมไทยถึงสถานะ จริยธรรม คุณค่าทางจริยธรรมของเทวดาที่จะเป็นแนวทางแห่งการดำเนินชีวิตและพัฒนาชีวิตสังคมไทย ดังนี้

๔.๑ อิทธิพลความเชื่อต่อสถานะของเทพ

คำว่า สถานะ คือความเป็นไป ความเป็นอยู่ หรือสภาพความเป็นอยู่ ซึ่งเทพต่าง ๆ นั้น มีสถานะดำรงอยู่ตามภพภูมิในสวรรค์ ๖ ชั้น ตามอายุ ตามการเกิดการตาย ตามภพ/ภูมิ ตามชีวิต-กำเนิด ตามอาหารและตามความสัมพันธ์กับมนุษย์ นอกจากนี้ เทพนั้น ตามความคิดความเชื่อทางศาสนาแล้ว คือผู้ที่มีชีวิตเป็นทิพย์ (divine) มีชื่อภาษาอังกฤษว่า อังกฤษ: deity หรือ gods คำว่า gods คำนี้ ไม่ใช่คำเดียวกับคำว่า GOD ซึ่งหมายถึงพระเจ้าหรือเทพเจ้าของศาสนาอื่น ๆ ไม่ใช่พระพุทธรูปศาสนา จะสังเกตเห็นว่า gods ที่หมายถึงเทพจะเติมอักษรเอสท้ายคำ และเขียนด้วยอักษรพิมพ์เล็ก และคำว่าทิพย์นี้ เป็นกายที่มองไม่เห็นสถิตอยู่ในเทวโลก ไม่มีชีวิตเหมือนกายเนื้ออยู่บนโลกนี้ บ้างก็ว่ามีกายเป็นแสงสว่าง เพราะว่าคำว่า เทวะ มีรากศัพท์มาจากคำว่า ทิวะ ที่แปลว่าแสงสว่าง แล้วแปลงอิเป็นเอ จึงเป็นเทวะ ซึ่งเสวยสุขในสรวงสวรรค์ชั้นต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี นอกจากนี้ เทพยังมีเพศซึ่งเรียกไปตามเพศ โดยเทพผู้ชายเรียกเทพหรือเทพ เทพผู้หญิงเรียกว่าเทพยดา หรือนางฟ้า มีลักษณะเป็นเทพผู้เป็นสัมมาทิฐิ ส่วนเทพผู้มีมีจฉาทิฐิเรียกว่ามาร

ตามความคิดความเชื่อของชาวพุทธ การใช้คำว่า "เทพ หรือ เทพ" นั้นจะครอบคลุมถึงพรหมในพรหมโลกด้วย โดยแบ่งเป็นเทพชั้นกามาวจร ผู้ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ยังติดในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส) ผู้อยู่บนสวรรค์ชั้นฉกามาพจร หรือสวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกามซึ่งมี ๖ ชั้น คือ ชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตสวัตตี เทพชั้นรูปจรหรือรูปพรหม ๑๖ ชั้น เป็นเทพที่ยังมีกายทิพย์อยู่ ส่วนเทพชั้นอรุปรจร หรือ อรูปพรหม เป็นเทพซึ่งไม่มีกายทิพย์ แต่จะมีลักษณะโปร่ง ๆ ไร้รูปไร้จิต การเกิดเป็นเทพไม่ต้องผ่านกรรมมารดา แต่จะเกิดกายเป็นเทพเลย เรียกว่าโอปปาติกะ มนุษย์จะเกิดเป็นเทพได้เมื่อจิตก่อนตายระลึกถึงความดีเล็กน้อยที่เคยทำไว้ในโลกมนุษย์ เกิดเป็นมหากุศลจิต ๘ ดวง อันประกอบด้วย ทิธี และโอตตปปะ การบริจาคทาน การฟังธรรม หรือการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

อายุของเทพมีหน่วยเป็นปีทิพย์ ประมาณอายุของผู้ที่เกิดเป็นเทพในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ไม่เท่ากัน กล่าวคือ ๕๐๐ ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทพสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาประมาณ ๙,๐๐๐,๐๐๐ ปี ด้วยการคำนวณแห่งปีมนุษย์ เป็นต้น

แท้จริง ชื่อว่าเทพ ตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ ก็เวียนว่ายตายเกิดเหมือนมนุษย์ เพียงแต่อายุจะยืนกว่ามนุษย์ดังกล่าวแต่ต้น เทพชั้นต่ำ คือ ชั้น^๑ จากุมหาราชิกา มีทั้งเทพที่ดีและเทพที่ไม่ดี (ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า "เทพมิถุนาธิฐิ" เพียงแต่ทำความดีบางอย่างจึงเกิดเป็นเทพ) ในตำราทางพุทธศาสนา มนุษย์เกิดเป็นเทพได้ สัตว์เดรัจฉานก็เกิดเป็นเทพได้ สัตว์นรกก็เกิดเป็นเทพได้ในทางกลับกัน เทพก็สามารถเกิดเป็นสัตว์เหล่านั้นได้เหมือน เมื่อหมดบุญ (ภาษาทางพุทธศาสนาเรียกว่า "จติ" ซึ่งแปลว่า "ตาย" ตายแบบเทพไม่ทิ้งซากศพให้มนุษย์เห็น เนื่องจากมีแต่กายทิพย์ คือ หายไปเกิดเลย ซึ่งเรียกว่า "ปฏิสนธิ") เทพตามคติความเชื่อของศาสนาพุทธ ไม่มีอำนาจมากมายที่จะดลบันดาลความต้องการของมนุษย์ได้ พระพุทธเจ้าจึงสอนให้พึ่งตนเองมากกว่าพึ่งเทพด้วยการอ่อนวอน เพราะถ้าคอยพึ่งเทพไม่รู้เมื่อไรจะได้ ต้องคอยเดาใจว่า เทพจะพอใจอะไรหรือไม่พอใจอะไร แกรมเทพบางคนก็พิโรธอีก ในอรรถกถามงคลสูตร แก้อรรถบทคำว่า เภวะละกะปปัจ คือ เทพจะมาโลกมนุษย์ก็ด้วยกิจบางอย่าง เช่น กลิ่นศีลของผู้ปฏิบัติธรรม เป็นต้น เช่น จะมาเฝ้าพระพุทธเจ้า เวลามาก็มาตอนกลางคืนและยืนเฝ้าพระพุทธเจ้า เนื่องจากเทพจะเหม็นกลิ่นมนุษย์ได้ไกลถึง ๑๐๐ โยชน์ (ประมาณ ๑๖๐๐ กิโลเมตร) หากมนุษย์มาจะรับหายตัวกลับ ดังนั้น เทพจะไม่สนใจมนุษย์ธรรมดาที่ไม่ใช่ศีลธรรมอย่างเราเลย แม้จะเอาหมูเห็ดเป็ดไก่ก็ร้อยก็พันตัวก็ตาม เทพก็ไม่มาหาหรือยกเว้นแต่คนที่ดีจริง ๆ ที่โบราณท่านว่า "คนดีผีคุ้ม" นั่นแหละ ก็คือเทพจะคุ้มครองเฉพาะคนดีมีศีลธรรม อย่าเอาแต่อ่อนวอนนัก เทพเขาไม่สนใจเลย สู้ลงมือทำด้วยความเพียรของมนุษย์เป็นดีที่สุด มนุษย์พัฒนาตนแล้ว มีศีลมีธรรม แม้แต่เทพยังต้องเคารพอ่อนน้อม เหมือนดังพระพุทธเจ้าและพระพุทธสาวกทั้งหลาย เครื่องแต่งกายของเทพชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาเชื่อว่าเทพแต่งตัวด้วยเครื่องทรงบ้างก็เสื้อคลุมสีขาว สวมหมวกยอดแหลม เหมือนพระยาแรกนาขวัญ ในพิธีพืชมงคล จรดพระนังคัลแรกนาขวัญ บ้างก็ใส่เครื่องทรงประดับประดาไปด้วยเพชรนิลจินดา มงกุฎยอดแหลม และสร้อยสังวาลย์

ด้วยความเป็นทิพย์ของเทพที่ไม่มีกายเนื้อ จึงไม่เจ็บไม่ไข้ มีรูปโฉมงดงามจนดูเหมือนกันไปหมด สามารถคงความหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัย อยากรได้อะไรก็เพียงนึกเอาเท่านั้น เช่นว่า อยากรให้อิ่มก็ไม่ต้องทานอาหาร เพียงแต่นึกเอาก็อิ่มแล้ว เรียกว่า อิ่มทิพย์ ซึ่งตรงกับคำว่า สุธาโภชนแปลว่ารสอร่อย ซึ่งเป็นอาหารของเทพ

เทพตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกต้องยอมรับว่า เทพมีอยู่จริง เทพเป็นผู้มีความพิเศษในตัวคือ มีกายทิพย์ มีรัศมีงดงาม มีอายุยืนยาว เป็นประชากรสวรรค์ เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ ๕ และด้วยคุณพิเศษมีมานและอภิญญา เป็นต้น เทพจุติจากสวรรค์แล้วก็มาเกิดในโลกมนุษย์ได้ ชาวพุทธถือว่า เทพบนสวรรค์เป็นภพภูมิที่เสวยสุขอย่างเดียว ไม่สามารถทำความดีได้มาก เนื่องจากไม่มีกายเนื้อ แต่สามารถติดตามผู้ที่ทำความดีอย่างสม่ำเสมอได้ เพื่ออนุโมทนาบุญ สามารถ

^๑คำว่า "ชั้น" มิได้หมายความว่า เป็นชั้นซ้อนกันขึ้นไปเหมือนกับตึก และมีได้หมายความว่าอยู่บนฟ้าหรืออากาศ แต่หมายถึงระดับจิตที่ดีหรือละเอียดลึกซึ้ง บางทีเทพอาจจะอยู่ในโลกมนุษย์แต่ต่างมิติกัน เหมือนมนุษย์มองไม่เห็นเชื้อโรคด้วยตาเปล่า แต่เชื้อโรคสามารถมองเห็นมนุษย์ได้ เป็นต้น

สวตมन्दและพึงธรรมได้ เมื่อเทพหมดบุญแล้วก็ต้องจุดไปเกิดในภพภูมิอื่น ๆ ต่อไป ผู้ที่เป็นเทพถือว่าการเกิดในโลกมนุษย์เป็นสุคติภูมิของตน เพราะมนุษย์มีกายเนื้อ สามารถทำความดีได้มาก

๑) การได้กำเนิดของมนุษย์และกำเนิดเทพ

(๑) การได้กำเนิดของมนุษย์

คำว่า สถานะ คือตำแหน่งที่ตั้ง ในที่นี้ อธิบายได้ว่า มนุษย์เราสามารถเลื่อนสถานะของมนุษย์เป็นเทพได้ ปัญหาว่า ธรรมอะไรที่ได้กำเนิดเป็นมนุษย์ เรื่องนี้ ตามคัมภีร์เราจะเห็นว่าเส้นทางปฏิบัติเข้าสู่กำเนิดเป็นมนุษย์กำหนดไว้ ๒ หลักจริยธรรม คือ ศีล ๕ และกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ

ศีล ๕ ได้แก่ข้องดเว้นจากทุจริตทางกายกับทางวาจา หรือศีลที่สามารถควบคุมพฤติกรรมทางกาย กับวาจา คือ

- เว้นจากการฆ่าสัตว์
- เว้นจากการลักทรัพย์
- เว้นจากการประพฤตินิคมในกาม
- เว้นจากการพูดเท็จ
- เว้นจากการดื่มสุราเมรัย

กุศลกรรมบถ ๑๐ ได้แก่จริยธรรมที่สามารถควบคุมพฤติกรรมทางกาย วาจา และใจที่ต่างจากศีล ๕ คือควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ไปถึงจิตใจ เมื่อปฏิบัติครบถ้วนสมบูรณ์แล้วก็สามารถเข้ากำเนิดของมนุษย์ โดยแบ่งเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ส่วนกายสุจริต ได้แก่- เว้นจากการฆ่าสัตว์ –เว้นจากการลักทรัพย์ –เว้นจากการประพฤตินิคมในกาม

ส่วนที่ ๒ ส่วนวจีสุจริต ได้แก่ เว้นจากพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดส่อเสียด พูดเพ้อเจ้อ

ส่วนที่ ๓ ส่วนมโนสุจริต ได้แก่ -เว้นจากการเพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น –ไม่คิดร้าย ไม่

เบียดเบียน ไม่มีเวร และเห็นชอบว่าทานมีผล การบูชามีผล ผลวิบากของกรรมดีกรรมชั่วมีจริง

(๒) การได้กำเนิดของเทพ

อันที่จริง เทพก็มาจากมนุษย์ และมนุษย์เมื่อพัฒนาตนด้วยการประพฤตสุจริตทางกาย วาจา และใจแล้ว ก็สามารถเป็นเทพได้ จะมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ปัญหาว่า จะใช้หลักธรรมอะไรปฏิบัติเพื่อให้ได้กำเนิดนี้ได้ เรื่องนี้ พระพุทธ ศาสนา ได้แสดงถึงหลักธรรมปฏิบัติที่จะทำให้มนุษย์เป็นเทพ โดยให้ปฏิบัติในหลักธรรม ๕ ประการ ตามที่อธิบายไว้แต่ต้นต่อไปนี้

๑. บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการ ได้แก่ ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน สีสมัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล และภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา

๒. บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ประการ ได้แก่ ทานมัย คือ การทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ สีสมัย คือ การทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤตดี ภาวนามัย คือการทำบุญด้วยการเจริญภาวนาคือ

ฝึกอบรมจิตใจ อปายันมัย คือการทำบุญด้วยการประพุดอ่อนน้อม เวยยาวัจฉมัย คือการทำบุญด้วยการชวนขยายรับใช้ ปัตติทานมัย คือการทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น ปัตตานุโมทนามัย คือการทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น ฌัมมัสสวนมัย คือการทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้ ฌัมมเทสนามัย คือการทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ ทิฏฐุชุกัมม คือการทำบุญด้วยทำความเห็นให้ตรง

๓. หลักสัมปทา ๕ ประการ ได้แก่ สีสสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศีล ฉันทสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยฉันทะ อุตตสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยตนมี ทิฏฐิสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยความเห็นชอบและอัปมาทสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท

๔. เทวธรรม ๒ ประการ เป็นข้อธรรมสำหรับปฏิบัติ มีผลทำให้มนุษย์ผู้ปฏิบัติได้กำเนิดเป็นเทพ ได้แก่ หิริ ความละอายแก่ใจ โอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อบาปทุจริต

๕. วัตรบท ๗ ประการ เป็นข้อธรรมสำหรับปฏิบัติ มีผลทำให้มนุษย์ผู้ปฏิบัติได้กำเนิดเป็นเทพ ได้แก่ ฟังเสียงมารดาและบิดาตลอดชีวิต ฟังประพุดอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต ฟังพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ไม่ฟังพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต ฟังมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคนเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิตย์ ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต ฟังพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ไม่ฟังโกธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธฟุ้งเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดโดยฉับพลันทันที

เรื่องวัตรบทนี้ เป็นธรรมของท้าวสักกะจอมเทพ เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อนได้สมาทานวัตรบท ๗ ประการอย่างบริบูรณ์ เพราะสมาทานวัตรบท ๗ ประการ จึงได้เป็นท้าวสักกะเทวราชหรือพระอินทร์ ซึ่งสองคำนี้อาจจะมีใครสับสนว่า องค์เดียวกันหรือไม่ ก็ตอบได้ว่า องค์เดียวกัน ต่างแต่ว่า ใช้ในศาสนาที่ต่างกัน คือคำว่าท้าวสักกะ เป็นคำที่ใช้ในพระพุทธศาสนาทำหน้าที่เป็นจอมเทพแห่งสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ปกครองเทพบริวาร ๓๒ องค์ แต่คำว่าพระอินทร์ใช้ในศาสนาพราหมณ์ซึ่งเป็นเทพองค์แรกสุดก่อนที่จะมีเทพตีมูรติ คือ พระพรหม พระวิษณุและพระศิวะ

หลักธรรมปฏิบัติเพื่อกำเนิดเป็นเทพดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นประโยชน์แก่กุลอย่างยิ่งแก่ผู้ปฏิบัติ เพราะเป็นหลักที่ช่วยเสริมสร้างกำลังใจ ให้ความหวัง ทำให้ผู้ปฏิบัติตามได้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความไม่ประมาท เมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดในสุคติภพสวรรค์ห่างไกลจากทุกติภพอบายภูมิ จะเห็นว่าพระพุทธเจ้ามีการติดต่อกับเทพอยู่เป็นประจำซึ่งเป็นความสัมพันธ์แบบมีไมตรีจิตร่วมกันฉันมิตร บางครั้งเทพลงจากสวรรค์มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าถึงที่ประทับ บางคราวพระพุทธเจ้าเสด็จไปยังเทวโลกเพื่อแสดงธรรมโปรดเทพ พวกเทพมีโอกาสได้ฟังธรรม และเมื่อมีปัญหาข้อสงสัยก็สามารถลงมายังโลกมนุษย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามวิธีการแก้ปัญหาของตนได้ จึงเป็นเหตุเป็นผลสอดคล้องกับพุทธกิจ ๕ ประการ ซึ่งใน ๕ ประการ คือข้อที่ว่า อหตฺตตเต เทวปฺยหนึ แปลว่า เวลาที่ยุ่งคั่นตอบปัญหาให้เทพ เพราะเทพกลัวต่อมรณภัย กลัวตกสวรรค์ เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้า และเพราะอยากรู้ธรรม

๒) การได้กำเนิดของสมมติเทพ

ดังกล่าวมาข้างต้น เป็นการได้กำเนิดของเทพชนิดอุปติเทพ ส่วนการได้กำเนิดของเทพชนิดสมมติเทพ ซึ่งได้แก่ พระราชา พระราชินี พระราชวงศ์นั้น ได้แก่ทศพิธราชธรรม คือธรรมปฏิบัติของผู้เป็นพระราชา การปฏิบัติตามธรรมนี้เท่านั้นทำให้สมมติเทพเป็นเทพอยู่ได้ ทศพิธราชธรรม ได้แก่ ทานัง ได้แก่ การให้ คือให้สิ่งของ ให้คำแนะนำ ให้อภัยทาน ให้อภัยโทษ สีสั่ง ได้แก่การรักษา ศิล ปริจจาคัง ได้แก่ การเสียสละความสุขส่วนพระองค์เพื่อบรรเทาทุกข์ของประชาชน อาชชวัง ได้แก่ ความซื่อตรงต่อความดี ต่อความซื่อสัตย์ ต่อธรรม มัททวัง ได้แก่ ความอ่อนโยน ทางกาย ทางวาจา ใจ ตปัง ได้แก่ การเผาสนกิเลส เผาสนความอกุศล ความชั่วร้าย อักโกธัง ได้แก่ ความไม่โกรธ โมโหมโหโรธา กริ้วกราด หุนหันพลันแล่น อันเป็นกิริยาไม่สวยงาม อวิหิงสา ได้แก่ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับกดขี่ ไม่หลงอำนาจ ขาดความกรุณา ชันติ ได้แก่ ความอดทน อดทนต่องานที่ตรากตรำ อดทนต่อถ้อยคำ ไม่หมดกำลังใจ ไมยอมละทิ้งกรรมที่บำเพ็ญโดยชอบธรรม และวิโรธนัง ได้แก่ความไม่คลาดธรรม มีความหนักแน่นในธรรม มีธรรมคงที่ ไม่มีความเอนเอียงหวั่นไหวเพราะถ้อยคำที่ตีร้าย เพราะลาภสักการะหรืออิฏฐารมณ อนุฏฐารมณใด ๆ สถิตมั่นในธรรม

๓) การได้กำเนิดของวิสุทธิเทพ

คำว่า วิสุทธิเทพ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตชีนาสพ ผู้กำจัดกิเลสได้หมดสิ้นแล้ว ปัญหาว่าการได้มาของวิสุทธิเทพนี้ ได้มาด้วยการปฏิบัติธรรมอย่างไร ตัวอย่างพระพุทธเจ้า คือพระพุทธเจ้าตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าด้วยการรู้แจ้งในอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และวิธีการที่จะนำไปสู่การดับทุกข์คือมรรคมืองค์ ๘ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วก็สั่งสอนพระสาวกทั้งพระสงฆ์อุบาสกอุบาสิกาให้รู้ตาม ผู้ใดมีระดับสติปัญญาแก่กล้าระดับใดก็สามารถที่จะพัฒนาตนให้พ้นทุกข์ได้เร็วหรือช้าต่างกันไป ถ้ามว่า พระอรหันตชีนาสพอื่น ๆ ที่ไม่ใช่พระพุทธเจ้าจะดำเนินให้พ้นทุกข์กล่าวคือนิพพานได้ด้วยธรรมอะไร ต้องบอกว่า ต้องปฏิบัติในมรรคมืองค์แปดให้ครบถ้วนสมบูรณ์ เมื่อการปฏิบัติสมบูรณ์แล้วพระอรหันตภาพ การพ้นทุกข์ก็เป็นสำเร็จผล

๔) สถานะของเทพตามพุทธกิจ

มีข้อสังเกตว่า พุทธกิจ ๕ ประการ คือ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต เวลาบ่ายเทศนาธรรมแก่

ชาวบ้าน เวลาค่ำว่าให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์ เวลาเที่ยงคืนตอบปัญหาธรรมให้แก่เทพ และเวลาใกล้รุ่งเสด็จออกตรวจญาณที่แก่กล้าของสัตว์โลก ปัญหาว่า ทำไม พุทธกิจที่แบ่งเวลาตอบปัญหาให้กับเทพจึงเป็นเวลาเที่ยงคืน ทั้ง ๆ ที่เวลาเที่ยงคืนเป็นเวลาตึกตื่น มีดและเปล่าเปลี่ยว พุทธกิจอื่น ๆ นอกนั้นเป็นเวลา เช้าตรู่บ้าง ใกล้รุ่งบ้าง เวลาบ่ายบ้าง เวลาเย็นบ้าง จึงได้คำตอบที่เกิดขึ้นจากการค้นคว้าวิจัยนี้ว่า เนื่องจากคุณสมบัติพิเศษของเทพนั้น สว่าง (ทิวะ=กลางวัน แปลงอิที่ที เป็นเอ จึงเป็นทเวะในคำบาลี) แสดงว่าเทพมีคุณสมบัติพิเศษสามารถมองเห็นในเวลากลางคืนได้ และอีกอย่างคือ เรื่องมงคลสูตร ๓๘ ประการ จะทราบว่าเป็นเทพนำพาชาวเมืองสาวตลึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ซึ่งเทพตนนี้มีคุณสมบัติพิเศษ คือมีแสงสว่างในตัว สามารถยังวิหารเชตวัน เมืองสาวตลึงให้สว่างไสว ดังความว่า

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ ณ เชตวันวิหารที่อนาถปิณฑิกะเศรษฐีสร้างถวาย ใกล้เมืองสาวัตถี ครั้งนั้นแล เมื่อปฐมยามแห่งราตรีล่วงแล้ว เทพตนหนึ่งมีรัศมีแจ่มจรัสดงามยิ่ง ทำให้พระวิหารเชตวันสว่างไสวไปทั่วทิศ”^๒ ชาวเมืองสาวัตถีจึงเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าได้สะดวกขึ้น ส่วนเวลาอื่นๆ ก็น่าคิดว่า ระหว่างพุทธกิจให้แก่พระสงฆ์กับชาวบ้าน คือพุทธกิจที่ให้แก่พระสงฆ์จะนำไ้เวลาค่าใกล้เคียง เพราะพระสงฆ์ไม่กังวลเรื่องครอบครัว เรื่องอาหารการกิน ในส่วนพุทธกิจที่ให้แก่ชาวบ้านนั้น นำไ้เวลาบ่ายคงเป็นเพราะให้ความสะดวกแก่ชาวบ้านที่มีภาระเรื่องครอบครัว

๕) บิฑามารดาในฐานะพรหม

คำว่า พ่อแม่ ถูกจัดให้อยู่ในฐานะดังพรหม คือเป็นดังพรหมของลูก ดังพุทธพจน์ว่า “พรหมมาติ มาตาปิโตร พ่อแม่เป็นพรหมของลูก”^๓ อีกคำว่า “พรหม” นี้เป็นชื่อของมารดา อันที่จริง คำว่า พรหมนี้ สูงกว่าเทพซึ่งสถิตในชั้นกามาวจร คือสวรรค์ ๖ ชั้นกับมนุษย์ ๑ ชั้น ดังนั้นเมื่อลำดับชั้นตามภพภูมิทั้ง ๓๑ ภูมิแล้ว จะเห็นว่า พรหมอยู่ในภพที่ ๒ และที่ ๓ เรียกว่า รูปพรหม ๑๖ ชั้น กับอรุปรหม ๔ ชั้น

พระพรหม ในทางพระพุทธศาสนา เป็นผู้ทรงคุณวิเศษ คือพระพรหมชั้นรูปพรหมจะท่องเที่ยวอยู่ในรูปพรหมมี ๑๖ ชั้น ในส่วนอรุปรหมเป็นชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในชั้นอรุปรหม เป็นระดับจิตที่ปรารถนาอุปเป็นอารมณ์ ระดับจิตใจของท่านผู้ได้อรุปรหมหรือผู้อยู่ในภพทั้ง ๔ ชั้นซึ่งอยู่พ้นมานแล้ว มีรูปร่างแต่บุรุษเพศทั้งสิ้น ไม่ต้องกินไม่ต้องบริโภคอาหาร เหมือนสัตว์ในภูมิอื่น ด้วยว่า แห่มชั้นอิมเอบโดยมีฉนวนสมบัติเป็นอาหาร จึงไม่ต้องมีการถ่ายมูลตรศ คืออุจจาระ ปัสสาวะอันลามกเหม็นร้าย สรีระร่างกายหน้าตาแห่งบรรดาพระพรหมนั้น มีสัณฐานกลมเกลี้ยงสวยงาม มีรัศมีออกจากกายตัว ประภัสสรรุ่งเรืองกว่ารัศมีพระอาทิตย์ และพระจันทร์ หลายพันเท่า เพียงแต่หัตถ์หนึ่งเล่าอันพระพรหมทั้งหลายเหยียดยื่นออกไปหวังจะให้ส่อง รัศมีไปทั่วหวังจักรวาลก็ยอมจักทำได้ อวัยวะร่างกายที่ต่อกัน คือ หัวเข่าก็ดี แขนก็ดี มีสัณฐานกลมเกลี้ยงเรียบงามนัก จักได้เห็นที่ต่อกันนั้นหามิได้ เกศเกล้าแห่งพระพรหมทั้งหลายนั้นงามนัก ปรากฏโดยมากมีศรัทธาประดับด้วยชฎา สถิตเสวยสุขพรหมสมบัติอยู่ ณ พรหมภูมิที่ตนอุบัติตราบจน กว่าจะสิ้นอายุ ซึ่งเป็นเวลานานแสนนาน

พรหมอุบัติมาจากอะไร ในทางพระพุทธศาสนา พระพรหม เกิดจากท่านผู้มีความเพียรกล้าในฉนวน ฉนวน ปัญญา ทรงไว้ซึ่งปัญญาเกินสามัญชน ปรารถนาจะพ้นจากกิเลสอันสัส เพราะเห็นว่ามีโทษพาให้ ยุ่งนั้ก ใครจักห้ามจิตมิให้ตกอยู่ในอำนาจกิเลส จึงสู้อุตสาหะพยายามบำเพ็ญสมณะภาวนา ตามที่ท่านบูรพาจารย์สั่งสอนกันสืบๆ มา บางพวกเป็นชีป่าดาบส บางพวก ทรงพรตเป็นโยคี ฤๅษีในสมัยที่มีพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น ในโลก บางพวกก็เป็นพระภิกษุสามเณร ต่างบำเพ็ญสมณะภาวนา จนได้สำเร็จฉนวน ครั้นถึงกาลกิริยาตายจากมนุษย์โลก จึงตรงไปอุบัติเกิดในพรหมวิมาน ณ

^๒ช.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๐๘/๓๐๕.

^๓อง.ติก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

^๔อง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗.

พรหมโลก อันเป็นแดนซึ่งมีแต่สุขไม่มีเรื่องกามเข้าไปเกี่ยวข้อง ตามอำนาจณาที่ได้บรรลุเป็นพระพรหมผู้วิเศษ

พระพรหมในพระพุทธศาสนา นำมาใช้เป็นคำปริศนาธรรมที่จะหมายถึงหลักธรรมหนึ่งมี ๔ ข้อ ชื่อว่า พรหมวิหารธรรม ประกอบด้วย **เมตตา** ความปรารถนาอยากให้อื่นมีความสุข **กรุณา** ความปรารถนาอยากให้อื่นพ้นทุกข์ **มุทิตา** ความยินดีที่ผู้อื่นมีความสุขในทางที่เป็นกุศล และ **อุเบกขา** การวางจิตเป็นกลาง การมีเมตตา กรุณา มุทิตา เป็นสิ่งที่ดี แต่ถ้าตนไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้ จิตตนจะเป็นทุกข์ ดังนั้น ตนจึงควรวางอุเบกขาทำวางใจให้เป็นกลาง และพิจารณาว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรมที่ได้เคยกระทำไว้ จะดีหรือชั่วก็ตาม กรรมนั้นย่อมส่งผลอย่างยุติธรรมตามที่เขาผู้นั้นได้เคยกระทำไว้อย่างแน่นอน

รูปปั้นพระพรหมในพระพุทธศาสนา มี ๔ พักตร์ (มี ๔ กร) ซึ่งเป็นพระพักตร์ธรรม ๔ ข้อ คือพระพักตร์ที่ ๑ หมายถึง พระพักตร์แห่งเมตตา พระพักตร์ที่ ๒ หมายถึงพระพักตร์แห่งกรุณา พระพักตร์ที่ ๓ หมายถึงพระพักตร์แห่งมุทิตา และพระพักตร์ที่ ๔ หมายถึงพระพักตร์แห่งอุเบกขา จึงเน้นไปว่า การที่พระพรหมมี ๔ พระพักตร์เป็นปริศนาสอนธรรม เป็นการประยุกต์คำสอนโดยเปลี่ยนจากความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ที่พระถือพระพรหมว่าเป็นผู้สร้างโลกและพระพรหมเป็นผู้สร้างบุคคลใน **วาระ**ต่าง ๆ จาก **อวัยวะ**แต่ละส่วน ได้แก่ **วาระพราหมณ์** เกิดจากพระโอษฐ์, **วาระกษัตริย์** เกิดจากอก, **วาระแพศย์** เกิดจากส่วนท้อง และ **วาระศูทร** เกิดจากเท้า มาเป็นพรหมแห่งธรรมเสีย เรียกหมวดธรรมนี้ว่า พรหมวิหารธรรม แปลว่า ธรรมสำหรับปฏิบัติของบุคคลจะได้ชื่อว่า เป็นผู้ใหญ่ต้องปฏิบัติในธรรมพรหมวิหารธรรม ๔ ข้อนี้ ถ้าขาดธรรม ๔ ข้อนี้ จะเรียกว่าเป็นผู้ใหญ่ไม่สมบูรณ์

๔.๒ จริยธรรมทางบทบาทของเทพ

ผู้วิจัยในฐานะที่ศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้มา ต้องยอมรับว่า บทบาทของเทพนั้นมีมากมาย ที่สำคัญและเด่นที่ชัดที่สุด คือ

๑) ปฐมปาราชิกของพระสุทิน

เรื่องของพระสุทิน องค์ปฐมแห่งปาราชิกได้รับผลกระทบจากการตำหนิของเหล่าเทพบนสวรรค์ด้วยประการต่าง ๆ ว่า ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสนียดไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลันทบุตร ก่อเสนียด ก่อโทษขึ้นแล้ว ทวยเทพชั้นจตุรมาหาราชสดับเสียงของทวยเทพชั้นกุ่มมะแล้ว ทวยเทพชั้นดาวดึงส์ ทวยเทพชั้นยามา ทวยเทพชั้นดุสิต ทวยเทพชั้นนิมมานรดี ทวยเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ทวยเทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมสดับเสียงแล้วก็กระจายข่าวกันต่อไปว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์ไม่เคยมีเสนียด ไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลันทบุตร ก่อเสนียด ก่อโทษขึ้นแล้วเพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงปาว

ประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลก ทำให้พระสุทินเกิดความกลุ้มใจเดือดร้อนใจว่า ไม่ใช่ลาภของเราหนอ เราไม่มีลาภหนอ เราได้ชั่วแล้วหนอ เราไม่ได้ดีแล้วหนอ ถึงจะเข้ามาบวชในพระธรรมวินัยที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ดีแล้ว ก็ยังไม่สามารถประพาสพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ตลอดชีวิต เพราะความกลุ้มใจ เดือดร้อนใจนั้น ท่านจึงชูปมอมหมองคล้ำ ซีดเหลือง เส้นเอ็นขึ้นสะพรั่ง มีเรื่องในใจ ใจหดหู่ เป็นทุกข์เสียใจเดือดร้อนใจ เศร้าซึม

๒) เทพกับปาจิตติยแห่งภุมมวรรค

เทพมีบทบาทที่ชัดเจนอย่างหนึ่ง เป็นปฐมบัญญัติแห่งภุมมวรรคข้อหนึ่ง แสดงให้เห็นว่า ต้นไม้ต้นหนึ่งมีเจ้าป่า เจ้าเขาสถิตอยู่ ข้อนี้เห็นได้จากความว่า เมื่อพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ อคคาพเวเจตีย์ เขตเมืองอาฬวี ปรรณภิกษุชาวเมืองอาฬวีรูปหนึ่ง เรื่องการตัดต้นไม้ เพื่อทำการก่อสร้าง มีการตัดเองบ้าง ใช้ให้คนอื่นตัดบ้าง ภิกษุรูปหนึ่งกำลังตัดต้นไม้ต้นหนึ่งโดยไม่รู้ว่ามีเทพสถิตอยู่ เทพผู้สิงอยู่ที่ต้นไม้ได้กล่าวกับภิกษุนั้นว่า ท่านผู้เจริญ ท่านต้องการจะสร้างที่อยู่ของท่านก็โปรดอย่าตัดต้นไม้ที่เป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย ภิกษุนั้นไม่เชื่อฟังยังขึ้นตัด ได้ฟันถูกแขนลูกของเทพนั้น เทพได้มีความคิดว่า เราฆ่าภิกษุนี้ในทีนี้จะดีไหม แต่แล้วเกิดความคิดว่า การที่เราจะฆ่าภิกษุในทีนี้ไม่สมควร ทางที่ดี เราควรนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาค จึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ครั้นถึงแล้วได้กราบทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาคประทานสาธุการที่เทพนั้นไม่ฆ่าภิกษุถ้าท่านฆ่าภิกษุในวันนี้ ท่านจะประสบบาปมาก เทพ ไปเกิด ท่านจงไปอยู่ที่ต้นไม้ว่างในที่โน้น พวกชาวบ้านพากันตำหนิภิกษุนั้น ประณาม โพนทะนาว่า โฉน พระสมณะเชื้อสายศากยบุตรจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า พระสมณะเชื้อสายศากยบุตร เบียดเบียนชีวะซึ่งมีอินทรีย์เดียว พวกภิกษุได้ยินชาวบ้านตำหนิ ประณาม โพนทะนา บรรดาภิกษุผู้มักน้อย จึงตำหนิ ประณาม โพนทะนาว่า โฉน พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า ครั้นภิกษุเหล่านั้นตำหนิพวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีโดย ประการต่าง ๆ แล้ว จึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ เมื่อเทพกราบทูลพระผู้มีพระภาค พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามและปรับอาบัติปาจิตติยภิกษุชาวเมืองอาฬวีว่า ภิกษุทั้งหลาย ทราบว่า พวกเราตัดเองบ้าง ใช้ให้คนอื่นตัดบ้าง ซึ่งต้นไม้ จริงหรือ พวกภิกษุชาวเมืองอาฬวีทูลรับว่า จริง พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคทรงตำหนิว่า โมฆะบุรุษทั้งหลาย โฉน พวกเราจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้เล่า โมฆะบุรุษทั้งหลาย เพราะพวกชาวบ้านมีความสำคัญว่า ต้นไม้มีชีวะโมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใสหรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย จึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขาบทนี้ขึ้นแสดงดังนี้ ภิกษุต้องอาบัติปาจิตติย เพราะพราภุมมวรรค

๓) ต้นไม้กลับลำต้น

คัมภีร์อังกุตตรนิกาย ฉกนิบาต แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของเทพกับป่าอย่างเป็นเหตุเป็นผลต่อกัน ชนิดที่ว่าป่า ต้นไม้ ผลไม้ ก็ขึ้นอยู่กับปฏิบัติของเทพ ถ้าผิดเพี้ยนไปจะมีเหตุการณ์อันน่าประหลาดขึ้นอย่างคาดไม่ถึงทีเดียว ตัวอย่างเทพผู้สิงสถิตอยู่ที่ต้นไม้ไทรใหญ่ชื่อสุปติภูษะ เป็นเรื่องที่เกิดที่น่าประหลาดใจ น่าอัศจรรย์ ซึ่งไม่เคยปรากฏ คือคนชั่วบริโภคผลของต้นไม้ใหญ่จนพอแก่ความต้องการแล้วหักกิ่งหลักไป เทพท่านพิโรธประสงค์จะให้ต้นไม้ใหญ่ไม่ให้ออกผลต่อไป ต้นไม้

ใหญ่ไม่ได้แสดงผลจริง ๆ จึงเดือดร้อนต่อพระเจ้าไกรภยะ พระองค์จึงเสด็จเข้าไปหาท้าวสักกะจอมเทพ ถึงที่ประทับได้ทูลท้าวสักกะ จากนั้นท้าวสักกะแนะนำให้เทพปฏิบัติในรุกขธรรม ธรรมชาติจึงดำเนิน เป็นปกติ

สิ่งที่เกี่ยวเนื่องกับป่าอย่างหนึ่งได้แก่พีช ตามวินัยบัญญัติทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุพราภของเขี้ยวว่า พีช ภิกษุสำคัญว่าพีช ตัดเองก็ดี ให้คนอื่น ตัดก็ดี ทำลายเองก็ดี ให้คนอื่นทำลายก็ดี ต้มเองก็ดี ให้คนอื่นต้มก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์

จากการพุทธพจน์ที่ยกมาข้างต้นนั้น ทำให้เราทราบได้ว่า ไม่ใช่ต้นไม้ขนาดใหญ่เท่านั้น ยังรวมถึงของเขี้ยวชนิดเล็กน้อยชนิดหญ้าคลุมดินด้วย ถ้าเป็นต้นไม้ที่นั้นไม่ใช่เพียงแต่ว่าเป็นต้นไม้ เท่านั้น หากแต่มีชีวิตที่เรียกว่า รุกขเทพประจำอยู่ด้วย หากตัดต้นไม้ นั่นก็หมายถึงว่า ทำลายชีวิต ของรุกขเทพไปด้วย ข้อตำนิเรื่องนี้รุนแรง เพราะตำหนิด้วยคำว่า โมฆะบุรุษ และตำหนิฐานทำ ศรัทธาไท้ให้ตกไปด้วย จึงเป็นที่มาของต้นพุทธบัญญัติข้อนี้

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ เน้นให้เห็นถึงความมีอยู่ของเทพแม้กระนั้นยังให้เห็นถึงบทบาท ของเทพด้วย อนึ่ง การวิจัยนี้ นอกจากจะได้ศึกษาค้นคว้าเทพที่สถิตธรรมชาติตามนัยแห่ง พระพุทธศาสนา ตลอดจนถึงว่าเทพนั้นมีจริยธรรมต่อธรรมชาติและต่อศาสนาเพียงไร ยังศึกษาเพื่อตอบ โจทย์ได้ว่า เทพหรือเทพในพระพุทธศาสนามีจริงหรือไม่ด้วย ในเมื่อทราบว่ามีจริงแล้วย่อมจะรู้ ต่อไปว่าปรโลกมีจริง ชีวิตนี้กับปรโลกสัมพันธ์กันอย่างไรก็ตามมาด้วย

๔) บทบาทของเทพกับกำเนิดมงคลสูตรและพีช

เวรัญชพรหมณ์สุภสูตร ได้กล่าวถึงเทพที่พระพุทธเจ้าเป็นศาสดาของเทพและมนุษย์ ทั้งหลายและแสดงให้เห็นคุณลักษณะของพระองค์ (พุทธคุณ ๙)..... ที่เป็นศาสดาของเทพและมนุษย์ ทั้งหลาย (สัตถา เทวะมนุสสานัง)ในขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ เรื่องมงคลสูตร พระพุทธเจ้า ได้รับการขอร้อง อ้อนวอนจากเทพตนหนึ่ง ขอให้ตรัสเรื่องมงคลแก่ชาวเมืองสาวัตถี ซึ่งแสดงให้เห็น ว่าเทพมีบทบาทต่อมนุษย์ในเชิงจริยธรรม ว่า เทพตนหนึ่งมีรัศมีงดงาม เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่ว พระเชตะวันวิหาร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้กราบทูลพระผู้มี ได้กราบทูลพระองค์ด้วยคาถา ว่า เทพและมนุษย์จำนวนมาก ต่างมุ่งหวังความสวัสดิ ร่มกันคิดถึงเรื่องมงคล ขอพระองค์ตรัส บอกรมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด พระผู้มีพระภาคจึงตรัสมงคล จำนวน ๓๘ มีการไม่คบคนพาลเป็นต้นมี จิตเกษมเป็นที่สุด

จุฬามมสมทานสูตร ได้แสดงถึงเทพที่สถิตอยู่ในที่ต่าง ๆ มิใช่แต่เทพจะสถิตอยู่อาศัย เท่านั้น หากแต่ยังเป็นโอสถของหญ้า ของป่าด้วย เพราะเห็นว่า พวกอารามเทพ (เทพผู้สถิตอยู่ใน สวนไม้ดอกและไม้ผล) วนเทพ (เทพผู้สถิตอยู่ในป่าอันธวันและป่าสภควัน) รุกขเทพ (เทพผู้สถิตอยู่ ต้นไม้มีต้นสะเดาเป็นต้น) และพวกเทพที่สิงอยู่ที่ต้นไม้อันเป็นโอสถหญ้าและต้นไม้เจ้าป่า

๕) เทพกับแบบอย่างแห่งจริยธรรม

อังกูรเปตวัตถุ ได้แสดงถึงความเป็นมิตรกับต้นไม้ที่เดียว โดยมีพราหมณ์พ่อค้าคนหนึ่ง เห็นของทิพย์ออกจากมือรุกขเทพ จึงเกิดความโลภขึ้น ได้บอกแก่อังกูรพาดิชาว่า “บุคคลอาศัยนั่ง หรือนอนที่ร่มเงาของต้นไม้ใด แม้แต่กิ่งของต้นไม้นั้นก็สมควรหัก เพราะผู้ประทุษร้ายมิตรเป็นคนเลวทราม

พกะชาดก ว่าด้วยเรื่องนกยาง แสดงถึงบทบาทของเทพ โดยมีรุกขเทพโพธิสัตว์สถิตอยู่ที่ ต้นกุ่ม ได้เห็นเหตุอัศจรรย์ที่นกยางถูกปูหนีบคองมน้ำตาย เมื่อจะให้สาธุการ กล่าวว่า “ผู้ใช้เล่ห์เหลี่ยมหลอกลวงผู้อื่น จะพบความสุขอยู่ได้ไม่นาน ผู้ใช้เล่ห์เหลี่ยมหลอกลวงผู้อื่นนั้น ต้องประสบบาปกรรมที่ตนทำไว้ เหมือนนกยางที่ถูกปูหนีบตาย”

วิมานวัตถุ ยังได้รวบรวมเรื่องราวการถามตอบระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับเหล่าเทพ ผู้ได้วิมานต่าง ๆ กัน หรือบางครั้งเทพผู้ได้วิมานนั้น ๆ ได้มากราบทูลเล่าความดีที่ทำไว้ต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งรวมแล้วมีจำนวนถึง ๘๔ ราย โดยภาพรวมแล้วเป็นการแสดงผลของการทำความดีประการต่าง ๆ เช่น แสดงความเคารพนบถน้อมต่อท่านผู้ทรงศีลบ้าง ถวายทานบ้าง รักษาศีลบ้าง ฟังธรรมบ้าง บำเพ็ญสาธารณประโยชน์บ้าง หรือบางครั้งก็ดำรงอยู่ในคุณธรรม เช่น การไม่โกรธบ้าง

นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาสมัยใหม่ กล่าวคือเอกสารหนังสือเป็นที่ยอมรับ เช่น พุทธวิธีในการสอน รจนาโดยพระธรรมปิฎก (ป.อ. ประยุทธ์ ปยุตโต) ว่าด้วยเรื่องเทพ หรือเทพต่าง ๆ ซึ่งสามารถนำเสนอเป็นแบบได้ ดังนี้

พระพุทธศาสนาถือเทพในฐานะผู้ปฏิบัติธรรม ผู้ทรงธรรม แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้ ปฏิเสธการดำรงอยู่ของเทพแต่อย่างใด เพราะพระพุทธศาสนายอมรับว่ามีสิ่งมีชีวิตมากมายในจักรวาลนี้ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตที่พิเศษกว่ามนุษย์ เช่น เทพ มาร พรหม ดังพระพุทธดำรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ตถาคต นั้นได้ทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้กับทั้งเทพ มาร พรหม ซึ่งหมู่สัตว์กับทั้งสมณะพราหมณ์ พร้อมทั้งเทพและมนุษย์ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ผู้อื่นรู้แจ้งตาม ข้อนี้จะเห็นได้ว่า ทรงยอมรับว่ามีสิ่งมีชีวิตพิเศษอื่นนอกเหนือจากมนุษย์จริง แต่ตราบใดที่สิ่งมีชีวิตพิเศษเหล่านี้ยังไม่รู้แจ้งสังขารม ตรานั้นก็ยังถือว่ายังต้องอาศัยพระพุทธองค์คอยชี้แนวทางที่ถูกต้องให้ ด้วยเหตุนี้ เทพ มาร และพรหม จึงมาเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าอยู่เนื่อง ๆ และมีใช้เฉพาะเกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น แม้เหล่าสาวกของพระองค์ไม่ว่าจะเป็นภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ก็ปรากฏว่ามีเทพ มาร และพรหมต่าง ๆ เข้ามาเกี่ยวข้องเช่นกัน

กล่าวเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธเจ้ากับเหล่าเทพ มีหลักฐานยืนยันอย่างน้อย ๒ ประการ คือ เรื่องพระพุทธคุณบทหนึ่งที่ว่า สัตถา เทวะมนุสสานัง แปลว่า ทรงเป็นบรมครูของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย แสดงว่าพระพุทธองค์ไม่ทรงสั่งสอนเฉพาะมนุษย์เท่านั้นแต่ยังรวมถึงเทพทั้งหลายด้วย และเรื่องพุทธกิจหรือหน้าที่ของพระพุทธเจ้าที่ทรงบำเพ็ญเป็นกิจวัตรประจำวันซึ่งผู้รู้ทางศาสนาได้ประมวลไว้ ๕ ประการ กล่าวคือ เวลาเช้าเสด็จออกบิณฑบาต เวลาเย็นทรงแสดงธรรมแก่

ชาวบ้าน เวลาค่าประทานพระโอวาทแก่ภิกษุ เวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทพ เวลาใกล้สว่างทรงตรวจดูสัตว์โลกที่จะเสด็จไปโปรด จะเห็นว่ากัจจัตถ์ประจำวันข้อที่ ๔ คือ เวลาเที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทพที่มาเฝ้าเป็นการส่วนตัวหรือมากันเป็นคณะเพื่อทูลถามปัญหาคาใจต่าง ๆ ข้อนี้สามารถตอบใจพญได้ว่าเทพมีจริงและมีบทบาทในพระพุทธศาสนาอย่างชัดเจน และที่ต้องกำหนดพุทธกิจตอบปัญหาให้เทพเวลาเที่ยงคืนนั้นก็เพราะเทพมีสว่างในตัวเอง ไม่ต้องกังวลว่าที่ไหนจะมีตมมองเห็นทาง อีกพุทธกิจหนึ่ง คือพระพุทเจ้าจะกำหนดเวลาให้โอวาทแก่ภิกษุสงฆ์เวลาใกล้ค่ำเพราะพระสงฆ์ไม่กังวลเวลาค่ำมืด ไม่มีพันธะเรื่องครอบครัว และอาหารการกิน ส่วนพุทธกิจที่เทศนาธรรมแก่ชาวบ้านเวลาบ่ายนั้น เพราะเห็นว่าเป็นเวลาที่สะดวก เพราะชาวบ้านมีลูกเล็กเด็กแดงและเย็นแล้วยุ่งมักชุมมากัดจนเป็นไข้เลือดออกได้

การมีความเข้าใจและปฏิบัติถูกต้องต่อเทพจึงมีผลต่อการดำรงอยู่ของพระพุทธศาสนาด้วย เช่นที่อินเดีย พระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อน แต่เพราะชาวพุทธไม่มั่นคงในหลักการสุดท้ายพระพุทธเจ้าก็กลายเป็นอวตารปางหนึ่งของพระนารายณ์ ผลที่สุด ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่เจริญรุ่งเรืองมีอิทธิพลเหนือพระพุทธศาสนา ก็ทำให้พระพุทธศาสนาหมดความสำคัญไป ดังที่ท่านพระธรรมปิฎกเตือนว่าถ้าจะเสื่อมลง ถ้าปฏิบัติผิดต่อเทพคือไล่พระพุทธศาสนาจากแผ่นดินไทยในขณะเดียวกันถ้า ปฏิบัติถูกต้องเทพ พระพุทธศาสนาจะอยู่คู่ชาติไทย

๖) การบนบานได้ผลกับเทพ

การอ้อนวอนขอพรและโชคลาภจากเทพนั้น มีอยู่จริง ตามตำนานนั้นมีมาก่อนพุทธกาลด้วยซ้ำและส่งผลมาถึงปัจจุบัน ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างขอบุตรจากต่อรุกขเทพ มีตำนานอยู่ว่า ธรรมบาลกุมาร ได้กำเนิดจากการบนบานต่อรุกขเทพประจำต้นไทร โดยพ่อแม่เป็นเศรษฐีซึ่งแต่งงานมานานแต่ไม่มีบุตร วันหนึ่งนักเลงสุราพูดเย้ยหยันเศรษฐีนี้ว่า เป็นคนรวยเปล่า ๆ แต่ไม่มีบุตร เดี่ยวตายไปจะต้องตกนรก ทำให้เศรษฐีนี้เกิดละอายใจ จึงทำพิธีมีข้าวตอก ดอกไม้ อาหาร คาวหวาน ไปบนบานกับรุกขเทพต้นไทร ผลปรากฏว่าไม่นานภรรยาเศรษฐีก็ตั้งครรภ์ ถือกำเนิดมาชานานนามว่า ธรรมบาลกุมาร โดยกุมารนี้เก่งกาจสามารถเป็นเลิศ รับคำทำตอบปัญหา ๓ ราศีกับกบิลพรหมโดยมีศรัทธาเป็นเดิมพัน ผลปรากฏว่า ธรรมบาลตอบปัญหานี้ได้ ทำให้กบิลพรหมต้องยอมตัดศรัทธาของตนตามคำสัญญา คือผลจากการบนบานที่สังคมถือมาจนทุกวันนี้

๗) เทพ : ในฐานะเจ้าของธรรมชาติ

เทพประจำธรรมชาตินั้น ถ้าประจำอยู่ธรรมชาติชนิดใดก็ถูกยกให้เป็นเจ้าประจำสิ่งนั้น เช่น เทพแห่งป่า เรียกว่ารุกขเทพ มีสาระสำคัญคือต้องปฏิบัติในรุกขธรรมด้วยการยอมให้ตามต้องการในการนำราก เปลือก ใบ ดอก ผลไปตามที่ต้องการ ประการสำคัญของรุกขเทพคือมีส่วนสำคัญในการบัญญัติวินัยสงฆ์ของพุทธเจ้าในเรื่องกฎคาวรรค ห้ามภิกษุสงฆ์ตัดบ้างให้ตัดบ้าง หากละเมิดต้องปาจิตตีย์ ในกรณีที่มีผลถึงสูญเสียอวัยวะ

เทพแห่งนภากาศ มีจันทิมเทพบุตร กับสุรียเทพบุตร ทั้งสองนี้แม้แต่ชาวอินเดียหรือชนเผ่าสมัยหินนับถือกันเพราะอำนาจของธรรมชาติชนิดนี้มีมากมายทั้งประโยชน์และโทษโดยเข้าใจถ้าคนไหวตีพลึงก็ให้ประโยชน์ ถ้าตรงข้ามก็ให้โทษ แต่ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาคือ จันทิมเทพบุตรและสุรียเทพบุตรมีศักดิ์เป็นเทพ แต่ที่ธรรมดาเทพก็มีมารขัดขวาง มีมารอย่างหนึ่งคืออสูรินทราหูซึ่งมักอมดวงจันทร์และดวงอาทิตย์อยู่เสมอ ในคราที่ถูกอมนั้นจะทำให้โลกมืด ซึ่งเทพบุตรทั้ง ๒ ต่างรู้สึกกลัวจนต้องกล่าวอ้างถึงพระพุทธรูป อสูรินทราหูได้ยินพระพุทธรูปแล้วจึงยอมปล่อย นี่ก็แสดงว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อกันเทพด้วยเช่นกัน

เทพแห่งน้ำ เรียกว่าพระแม่คงคา ตามคติของไทยจะแสดงความขอบคุณเทพแห่งน้ำนี้ด้วยเครื่องสักการบูชาที่เย็บเป็นกระทงปักเครื่องสักการบูชาแล้วลอยไป ตามคติของพราหมณ์จะเน้นไปด้านการไถ่บาป ส่วนชาวจีน ถือว่าเทพแห่งน้ำให้ความช่วยเหลือให้พ้นอันตรายจากน้ำท่วม

เทพแห่งฝนเรียกว่า พิรุณเทพ แต่ตามบางท้องถิ่นมีชื่อว่าพญาแถน มนุษย์จะแสดงความการขอบคุณต่อพญาแถนที่ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เมื่อฝนแล้ง ก็ทำการขอฝนด้วยการสร้างบั้งไฟจุดขึ้นไปเพื่อขอฝนกับพญาแถนให้ตกแก่มนุษย์ บางท้องถิ่นมีความเชื่อว่า พิธีแห่นางแมวสามารถให้ฝนตกได้ จึงนิยมแห่นางแมวขอฝน

เทพแห่งข้าว มีชื่อแม่พระโพสพ เป็นเทพที่ชาวไทยให้ความเคารพนับถือด้วยการแสดงความกตัญญูทวดเวทิด้วยสุ่วขวัญข้าวภายหลังทำไร่นาเก็บเกี่ยวน้ำเข้ายังฉางแล้วก็ทำพิธีสุ่วขวัญข้าวคือเรียกขวัญข้าวที่ดูแลรักษาในไร่นานั้นให้มาอยู่ดูแลในยังฉางต่อนั่นเอง

๘) บทบาทของเทพกับธรรม

กลุ่มเทพในทางพระพุทธศาสนาจัดได้เป็น ๓ กลุ่มใหญ่ ๆ คือ เทพชุมนุม เทพบนบาน บวงสรวง สังเวช ภูเขาญ และเทพสาธุการ เมื่อมีพิธีทางศาสนาหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา จะกล่าวอัญเชิญเทพรวมด้วย อย่างกรณีมีพิธีสงฆ์ทำบุญต่าง ๆ เมื่ออุบาสกอุบาสิกาไหว้พระรับศีลธรรมเรียบร้อยแล้วก่อนเริ่มสวดพุทธมนต์พระสงฆ์รูปที่หนึ่งรูปที่ ๓ นับจากองค์ที่เป็นประธานสงฆ์จะกล่าวอัญเชิญเทพด้วยคำว่า สักเค กาเม จะรูป ที่เป รัฎฐธัมมัสสะวะนะกะโล อะยัมมะ ทันตา ฯ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ ๆ กำลังพิจารณาว่าจะเผยแผ่ธรรมดีหรือไม่ ในที่สุดก็ตกลงว่าต้องเผยแผ่ธรรมบนฐานของกรุณาธรรม ประกอบเข้ากับที่ท้าวสหัมบดีพรหมก็มาอาราธนาให้โปรดเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ในคราที่พระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาจบลง บรรดาทวยเทพชั้นกามาวจรต่างก็แซ่ซ้องยินดี อนุโมทนาสาธุการดังกระหึ่มก็ก้องไปทั่วหมื่นโลกธาตุ

เทพถูกจัดไว้เป็นเทพสัมมาทิฐิกับมิจฉาทิฐิ เทพที่มีสัมมาทิฐิก็สามารถสั่งสอนธรรมให้มนุษย์ เป็นผู้แนะนำแนวทางการสร้างบารมีของมนุษย์ผู้นั้นได้ ถ้าเป็นเทพมิจฉาทิฐิกล่าวกันว่าเป็นมารอย่างหนึ่ง มักหลอกให้คนอื่นหวาดกลัว ก็สบโอกาสของมนุษย์ที่คิดว่าตนเองทำไม่หรือมีบาป หากจะแก้ได้ก็ต้องบนบานในสิ่งที่เทพนั้นโปรดปราน ถ้าได้ตามที่บนบานไว้ ก็จะมาแก้ด้วยเครื่องบนบาน ดังนั้น การบนบานมิได้เกิดจากเทพโดยตรง หากแต่มนุษย์เราตั้งให้เอง จึงเป็นที่มาของการเรียกร้องเครื่องสังเวช เรียกร้องการไหวตีพลึงใจ มิฉะนั้นก็เดือดร้อน ดังนั้น ในพระพุทธศาสนาจึงมีการทำ

พลีกรรม ๕ ประการ หนึ่งในนั้น คือ เทวดาพลี หมายถึง ทำบุญอุทิศให้เทพ พระพุทธศาสนาคือธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ปฏิบัติในศาสนาแต่คนมนุษย์เท่านั้น หากแต่เทพต้องปฏิบัติด้วย ดังนั้น ธรรม เป็นเกณฑ์แยกความเป็นมนุษย์กับสัตว์ ถ้าปฏิบัติธรรมอย่างสมบูรณ์แล้ว มนุษย์ก็สามารถพัฒนาการขึ้นไปสู่เทพได้ ขณะเดียวกัน ถ้ามนุษย์ไม่ปฏิบัติธรรม ก็จะตกจากภูมิมนุษย์มาสู่ทุกติภูมิของสัตว์ได้ และเทพถ้าปฏิบัติธรรมก็จะตกจากสวรรค์ได้ ดังนั้น การปฏิบัติต่อธรรมชาติต่าง ๆ นั้น เป็นกิจกรรมแห่งการปฏิบัติธรรมเพื่อนำทางเข้าสู่สภาวะธรรมของมนุษย์และเทพ

บทบาทของด้านจริยธรรม ซึ่งมุ่งเอาจริยธรรมของเทพที่เน้นถึง เทวธรรม ๒ และวัตรบท ๗ สำหรับปฏิบัติของเทพที่มีต่อบุคคล สัตว์และธรรมชาติ รวมไปถึงการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม เน้นถึงการปฏิบัติที่มีลักษณะคุณค่าของการปฏิบัติว่าเหมาะสม ไม่เหมาะสม ดีหรือไม่ดีอย่างไร เป็นการแสดงออกที่เป็นรูปธรรมในการมีน้ำใจต่อผู้อื่น อันรวมถึงความเคารพรักผู้อื่น ทำให้คนเรารักษาความสามัคคีหรือละเว้นการเบียดเบียนผู้อื่น ข้อนี้มีเหตุให้กล่าวได้ว่า คนดีเพราะมีคุณธรรม ไม่ว่าจะมนุษย์หรือเทพก็ต้องปฏิบัติในคุณธรรม จริยธรรมเช่นเดียวกัน

เทพและข้อปฏิบัติของเทพเป็นแหล่งสร้างพุทธจริยธรรม คือการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและคนส่วนรวมตามนัยพระพุทธศาสนาอันมีศีล ๕ นั่นคือว่า การปฏิบัติธรรมของเทพนั้น จึงเรียกได้ว่า จริยธรรมของเทพที่มีต่อพระพุทธศาสนาและต่อธรรมชาติเพื่อประโยชน์สุขของเทพด้วยกันและมีอานิสงส์ถึงมนุษย์ด้วย

พุทธจริยธรรม มีเกณฑ์ตัดสินโดยแบ่งเป็นเกณฑ์ตัดสินหลักและเกณฑ์ตัดสินรอง โดยเกณฑ์ตัดสินหลักแห่งการกระทำใดที่ทำด้วยอกุศลมูลอันมี อะโลภะ อะโทสะ อะโมหะ คือไม่ทำด้วยความโลภ โกรธ และหลง นั้นเป็นการทำถูก หากการกระทำใดทำด้วยอกุศลมูล อันมี โลภะ โทสะ โมหะ เป็นหลัก นั้นเป็นการทำผิด ส่วนเกณฑ์รอง ให้ถือเกณฑ์การถูกขึ้นชมหรือตำหนิจากวิญญูชนหรือการปฏิบัติในวัฒนธรรมประเพณีที่ถูกต้องก็ถือว่า ถ้าไม่สนใจต่อคำตำหนิติติติติของวิญญูชน หรือปฏิบัติผิดในวัฒนธรรมประเพณีก็ถือว่าผิด จะเห็นว่ามีเกณฑ์ตัดสินที่เป็นหลักจากคัมภีร์พระไตรปิฎก และจากผู้เป็นปราชญ์ ผู้เป็นครูบูรพาจารย์ หรือเป็นที่เคารพนับถือของสังคมด้วย

รุกขธรรมที่ได้พบในการวิจัยนี้ เป็นจริยธรรมของเทพที่มีต่อธรรมชาติ เห็นได้ชัดมาจากปัญหาระหว่างท้าวสักกะกับเทพที่มีจริยธรรมต่อป่า (ต้นไม้) ซึ่งท้าวสักกะแสดงให้เห็นถึงทาน กับคำว่า ปริจจาคะแก่เทพด้วยคำว่า ผู้ต้องการร่ายล้อมนำรอกของตนไม้ไป ผู้ต้องการเปลือกรายล้อมนำเปลือกรายไป ผู้ต้องการใบย้อมนำใบไป ผู้ต้องการดอกย้อมนำดอกไป ผู้ต้องการผลย้อมนำผลไป แต่เทพไม่พึงดีใจหรือเสียใจเพราะการกระทำนั้น ๆ (นี่คือข้อปฏิบัติ) แล้วเทพผู้ซึ่งสถิตอยู่ที่ต้นไม้ก็ดำรงอยู่ในรุกขธรรมแล้ว นี่คือรุกขธรรมของเทพ จากนั้นมีปรากฏจริยธรรมของเทพสัมมาทิฐิที่แสดงตนเป็นหญิงแม่เรือนทรมานภิกษุรูปหนึ่งที่เข้าไปคลุกคลีในตระกูลในเวลาวิกาล จนภิกษุนั้นยอมตามปฏิบัติชอบ

ในส่วนสำคัญของเทพที่มีต่อพระพุทธศาสนานั้นเห็นได้จากบทปฐมเทศนามีตอนท้ายของบทเทศนาที่เทพชั้นกามาวจรชื่นชมยินดีแสดงบทบาททางจริยธรรมทำการอนุโมทนาสาธุการต่อ

พระพุทธเจ้า ดังความว่า ทวยเทพชั้นจาตุมหาราช ถึงชั้นปรนิมมิตวสวัตตีได้พากันแข่งข่งสรรเสริญ อนุโมทนาสาธุการ เสียงดังกระหึ่มกึกก้องไปทั่วหมื่นโลกธาตุดีแล้ว เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศ ได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลกด้วยประการฉะนี้ ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สิ้นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏในโลก ล่วงเทวานุภาพของเทพทั้งหลาย นอกจากนี้ มงคลสูตร ๓๘ ประการ ที่เทพมีบทบาทมาเกี่ยวข้องกับการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ทำให้ชาวเมืองสาวัตถีได้รับคำตอบเรื่องมงคลสูตร ๓๘ ประการคือ เทพตนนี้มีชื่ออภิกันตวันณา คือมีคุณลักษณะมีแสงสว่างในตัวเอง สามารถเป็นแสงไฟส่องสว่างให้ชาวเมืองสาวัตถีเข้าไปภายในพระวิหารเซตวันได้ ในเวลาที่ยังคืน จากนั้นเทพตนนี้ก็นำความกราบทูลพระพุทธเจ้าถึงปัญหาของชาวเมืองสาวัตถีนี้ พระพุทธองค์ก็ตรัสมงคล ๓๘ ประการเริ่มจาก ไม่คบคนพาล คบแต่บัณฑิต เป็นอุดมมงคล ดังความว่า เทพองค์หนึ่งมีวรรณงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเซตวัน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า เทพและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสวัสดิเทพและมนุษย์ทำมงคลดังกล่าวมานี้แล้ว ไม่พ่ายแพ้ข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิในที่ทุกสถาน เป็นมงคลอันสูงสุดของเทพและมนุษย์ทั้งหลายโดยแท้

๙) บทบาทคุณสมบัติของเทพ

บทบาทของพระพุทธศาสนาต่อธรรมชาติอย่างไร อันนี้ในส่วนที่สำคัญคือได้จริยธรรมจากเทพที่ปฏิบัติต่อธรรมชาติ เพราะเทพต้องปฏิบัติธรรม ผลการปฏิบัติธรรมนั้นมีผลต่อมนุษย์ด้วย เป็นมุมมองอีกแบบหนึ่งเพื่อค้นคว้าให้ผู้ที่ศึกษาได้เรียนรู้และเข้าใจความสอดคล้องกับจริตของตน พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมจะตั้งอยู่บนหลักที่ว่า เราไม่ควรทำลายหรือเป็นเหตุให้ผู้อื่นทำลาย เนื่องจากว่าเหตุแห่งการไม่ทำลายนั้นอยู่ที่จิตของเราที่ไม่บริโภคทรัพยากรด้วยความโลภ ความโกรธและความหลง มีหลักแห่งสัมมาอาชีวะไม่สนับสนุนให้ประกอบอาชีพที่ผิด อย่างไรก็ตาม พุทธวิธีต่อสิ่งแวดล้อมนี้ให้มีกระบวนการถอดถอนการเบียดเบียน เป็นการกระทำที่ผิดต่อธรรมชาติ พุทธวิธีเริ่มต้นด้วยความสงบและจิตที่ราบรื่น มีวิญญานแห่งความกรุณา มีความเมตตาต่อสรรพสิ่ง การปฏิบัติเช่นนี้จะเพิ่มพูนความรับผิดชอบต่อความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความยุติธรรม ความสมดุล ความสันติและสร้างคุณค่าต่อธรรมชาติที่จะนำไปสู่อหิงสธรรม (non-violence) ดังที่มหาตมาคานธีแห่งอินเดีย นักरणรงค์ สังคมต่อสิ่งแวดล้อมด้วยสื่อหลักการด้วยคำว่า อหิงสธรรม กล่าวไว้ว่า “สิ่งแวดล้อมมีเพียงพอสำหรับทุกคน แต่ไม่พอสำหรับคนมักโลก” ในที่นี้ใคร่ขอยกตัวอย่างพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่จำเป็นและสำคัญต่อชีวิตโดยเฉพาะเรื่องน้ำและพืช

เทพกับพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กัน เพราะไม่ได้ปฏิบัติแต่มนุษย์เท่านั้น แต่เทพยังต้องปฏิบัติด้วย ทั้งนี้เพราะธรรมเป็นเกณฑ์แยกความเป็นมนุษย์กับสัตว์ ถ้าปฏิบัติธรรมอย่างสมบูรณ์แล้วมนุษย์ก็สามารถพัฒนาการขึ้นไปสู่เทพได้ ขณะเดียวกัน ถ้ามนุษย์ไม่ปฏิบัติธรรม ก็จะตกจากภูมิมนุษย์มาสู่ทุกตภูมิของสัตว์ได้ และเทพถ้าไม่ปฏิบัติธรรมก็จะตกจากสวรรค์ได้ ดังนั้น การวิจัยจะเห็นว่า ถ้าปฏิบัติธรรมชาติก็จะได้รับอานิสงส์ทั้งแก่เทพและมนุษย์ ขณะเดียวกัน ถ้าปฏิบัติธรรมต่อสังคมมนุษย์ก็จะได้รับความชื่นชมยินดีต่อเทพสวรรค์ เป็นที่รักเคารพของเทพและมนุษย์ทั้งหลายและ

แล้วการปฏิบัติต่อธรรมชาติและสังคมนั้น ถือเป็นกิจกรรมแห่งการปฏิบัติธรรม มีผลนำเข้าสู่สภาวะธรรมของมนุษย์และเทพ

มนุษย์มีความเชื่อต่อเทพ มีมาตั้งแต่ก่อนพุทธกาล เห็นได้ชัดจากเรื่องวรรณะ ๔ ของศาสนาพราหมณ์ โดยถือว่าแต่ละวรรณะนั้นเกิดจากอวัยวะของพระพรหม กล่าวคือ วรรณะกษัตริย์เกิดจากแขนทำหน้าที่นักรบ พราหมณ์เกิดจากปากทำหน้าที่เป็นครูสอน วรรณะแพศย์เกิดจากท้องทำหน้าที่เกษตร ค้าขาย วรรณะศูทรเกิดจากเท้า ด้วยเหตุผลนี้จึงเป็นที่มาของคำว่าพระพรหมสร้างโลก ทุกอย่างเกิดจากพระพรหม เมื่อศาสนาพราหมณ์ผูกพันอยู่กับเทพเช่นนี้ ต้องปฏิบัติต่อเทพอย่างดี ไหว้ให้ดี พลีให้ถูก มิฉะนั้น หากเทพพิโรธเมื่อไรคนก็จะเดือดร้อน ทำนองเดียวกันนี้ เมื่อพระพุทธศาสนาเกี่ยวข้องกับเทพแล้ว ชาวพุทธต้องเรียนรู้ความสำคัญและจำเป็นรวมถึงบทบาทหน้าที่ของเทพเหล่านั้นให้ดี เพื่อปฏิบัติได้ถูกต้องกับเทพเหล่านั้น ตามค่านิยมที่เกิดขึ้นในกรุงสุโขทัย สมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชที่ว่า “เมืองสุโขทัยนี้มีกัโอยทาน มีเทพเทวาสถิตมากมาย ถ้าไหว้ดีพลีถูก ท่านก็โปรด มนุษย์และธรรมชาติดำเนินไปเป็นปกติสุข

๑๐) บทบาทของเทพกับมนุษย์ที่ปรากฏในป่า

คัมภีร์ขุททกนิกาย ชาดก ในภัททสาลชาดก ว่าด้วยเรื่องชนิดเทพสถิตในป่าไม้ เรียกว่า รุกขเทพ เทพประจำต้นรังหนุ่ม (ภัททะ+สาละ+รุกขะ) เป็นบทสนทนาสำคัญระหว่างพระราชากับภัททสาลเทพ ทำให้มนุษย์ได้รับอานิสงส์ไปด้วย ว่า

บทสนทนา ตอนที่ ๑

พระราชชาติรสถามเทพว่า

ท่านเป็นใคร มีเสื้อผ้าสะอาดหมดจด ยืนอยู่ท่ามกลางนภากาศ เพราะเหตุไร

น้ำตาของท่านจึงหลั่งไหล ภัยนั้นเกิดจากอะไร

ภัททสาลเทพตอบว่า

ขอเดชะ พระองค์ผู้สมมติเทพ เมื่อข้าพระองค์ เป็นผู้ที่ประชาชนในแคว้นของพระองค์บูชาอยู่ตลอด ๖๐,๐๐๐ ปี ประชาชนเหล่านั้นรู้จักข้าพระองค์ว่า ภัททสาลรุกขเทพ

ขอเดชะ พระองค์ผู้เป็นใหญ่แห่งทิศทั้งหลาย พระราชาพระองค์ก่อน ๆ เมื่อจะทรงสร้างพระนครก็ดี อาคารแลปราสาทชนิดต่าง ๆ ก็ดี ก็มีได้ทรงหมิ่นข้าพระองค์เลย พระราชาเหล่านั้นบูชาข้าพระองค์แล้วฉันใด แม้พระองค์ก็จงบูชาข้าพระองค์ฉันนั้นเกิด

บทสนทนา ตอนที่ ๒

พระราชชาติรสว่า

ข้าพเจ้ายังมีได้เห็นต้นไม้ ที่มีลำต้นใหญ่เท่ากับลำต้นของท่านเลย
ท่านเป็นต้นไม้ที่มีลำต้นงาม มีสีฐานสมส่วนและตรงโดยกำเนิด
ข้าพเจ้าจะสร้างปราสาทที่มีเสาเดียว อันนารีนรมย์ จักนำท่านเข้าไปอยู่ใน
ปราสาทหลังนั้น ท่านผู้ควรบูชา ชีวิตของท่านจักยั่งยืน
ภัททสาเลทตอบว่า

หากพระองค์เกิดความดำริเช่นนี้ หากพระองค์ทรงปรารถนาจะแยกร่างกายของข้า
พระองค์ ขอพระองค์จงรานกิ่งก้านข้าพระองค์ให้มากแล้วบั่นให้เป็นท่อน ๆ
พระองค์จงตัดยอดก่อน ต่อมาจงตัดกลางลำต้น และจงตัดโคนต้นในภายหลัง
เมื่อข้าพระองค์ถูกตัดต่ออย่างนี้ จะพึงตายไม่เป็นทุกข์

บทสนทนา ตอนที่ ๓

พระราชชาติรัสว่า

เหมือนราชบุรุษตัดมือ ตัดเท้า ตัดหู และตัดจมูกก่อน ต่อมาภายหลัง จึงตัด
ศีรษะของโจรที่ยังเป็นอยู่ การตายนั้นพึงเป็นทุกข์
ภัททสาเลผู้เจ้าป่า การถูกตัดเป็นท่อน ๆ เป็นสุขหรือ เพราะเหตุไร เพราะ
อาศัยอะไร ท่านจึงปรารถนาการถูกตัดเป็นท่อน ๆ ๆ

ภัททสาเลทตอบว่า

ก็ข้าพระองค์อาศัยเหตุอันใดซึ่งเป็นเหตุอันประกอบด้วยธรรม จึงปรารถนาการถูก
ตัดเป็นท่อน ๆ ขอเดชะพระมหाराช ขอพระองค์ทรงสดับเหตุอันนั้นของข้า
พระองค์ พวกญาติของข้าพระองค์เจริญเติบโตอย่างมีความสุข เกิดในที่อับลม
ข้าง ๆ ข้าพระองค์ ข้าพระองค์พึงเปียกเปียกพวกญาติแม่เหล่านั้ ชื่อว่าได้
ก่อความไม่สุขสบายให้แก่ผู้อื่น ๆ

ในที่สุด เมื่อพระราชาทรงสดับค้ำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

ภัททสาเลผู้เจ้าป่า ท่านได้คิดสิ่งที่ควรคิด ปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลแก่หมู่ญาติ
สหายเอ๋ย เราให้อภัยแก่ท่าน^๕

วิเคราะห์บทสนทนา ตอนที่ ๑

ความรู้ที่จะได้เพิ่มจากความรู้ของเทพจากข้อความที่ยกมาข้างต้นคือคำว่าสมมติเทพ
ในบทสนทนาตอนที่ ๑ มีคำที่เทพเรียกพระราชว่า สมมติเทพ มีผลให้ทราบถึงว่า ชนิดของเทพต่าง
ๆ ที่มีปรากฏและใช้เรียกกันทั้งโดยตรง และโดยอ้อมของสังคมพระพุทธศาสนาที่มีปรากฏใน
พระไตรปิฎกนี้ ทำให้ทราบว่า บรรดาเทพต่าง ๆ สามารถจัดเป็นกลุ่มได้ ๓ กลุ่ม คือ

“เทพมี ๓ จำพวก คือ เทพโดยสมมติ เทพโดยกำเนิด และเทพโดยความ
บริสุทธิ์ เทพโดยสมมติได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร และพระราชเทวี บุคคล
เหล่านี้เรียกว่าเทพโดยสมมติ เทพโดยกำเนิดได้แก่ เทพชั้นจาตุมหาราช
ชั้นดาวดึงส์...เทพที่นับเนื่องในชั้นพรหม และเทพที่สูงขึ้นไปกว่านั้น เหล่านี้
เรียกว่าเทพโดยกำเนิด เทพโดยความบริสุทธิ์ได้แก่ พระตถาคตเจ้าทั้งหลาย

^๕ พ.ชา. (ไทย) ๒๗/๑๓-๒๔/๓๗๖-๗)

เหล่าสาวกของพระตถาคตเจ้า ผู้เป็นพระอรหันตชีนาสพ และพระปัจเจกพุทธเจ้า
ทั้งหลาย ท่านเหล่านี้เรียกว่าเทพโดยความบริสุทธิ์”^๖

ลัทธิเทวราช คือความนิยมนับถือที่ถือพระราชาเป็นดังเทพ เป็นคำที่เรารู้จักกันใน
ประวัติศาสตร์ไทยโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นที่ประจักษ์ชัดจากคำตอบเทพที่เรียกพระราชาว่า
สมมติเทพ ดังนั้น พระราชาในพระพุทธศาสนาถือว่าเป็นเทพชนิดสมมติเทพ จึงไม่แปลกอะไรใน
อาณาจักรไทยยุคกรุงศรีอยุธยา ถูกราชวงศ์เป็นดังเทพว่า เทวราช พระราชาเป็นดังเทพ ตรงกับคำว่า
สมมติเทพ ซึ่งเป็นเทพชนิดหนึ่งใน ๓ ชนิดดังกล่าวมาแล้วแต่ต้น

วิเคราะห์บทสนทนา ตอนที่ ๒

เมื่อพระราชามีพระประสงค์จะสร้างอาคาร ประสาทเพื่อมอบให้แก่เทพสถิตอยู่ แต่
เทพไม่ประสงค์อย่างนั้น เพราะธรรมดารุกขเทพย่อมสถิตอยู่กับต้นไม้ ไม่ใช่ให้สถิตอยู่ตามประสา
อาคารหรือตามเสา ทำให้เทพน้อยใจ ร้องให้น้ำตานองหน้า เหตุเพราะพระราชาประสงค์จะสร้าง
ประสาทให้เป็นที่สถิตอยู่เท่านั้น ทำให้เราทราบว่ เมื่อผิดธรรมชาติของเทพอย่างรุกขเทพแล้ว ก็ยอม
ไม่ได้ โดยอ้างว่า เป็นรุกขเทพมานานพอ ๆ กับมีพระราชามาถึง ๖๐,๐๐๐ ปี แล้วโยเล่าจะอัญเชิญ
ให้ตนสถิตอยู่ในประสาทหรือสิ่งปลูกสร้างเล่า ท่านจึงตัดท่อนองประชดว่าจะแยกร่างเรากระนั้น
หรือ ถ้าพระองค์ดำริเช่นนั้นก็จงรานกิ่งแล้วตัดทอนให้เป็นท่อน ๆ เกิด จะได้ตายไม่เป็นทุกข์ คำต่อ
ว่านี้รุนแรงมากชนิดที่เอาชีวิตเป็นเดิมพันทีเดียว

วิเคราะห์บทสนทนา ตอนที่ ๓

พระราชาตรัสย้อนถามเทพ (สับประยอก) ถึงการตัดอวัยวะ ตัดร่างเป็นท่อน ๆ แล้ว
จะเป็นสุขได้ แล้วถ้าประหารโดยวิธีอื่นจากนี้แล้วเป็นทุกข์กระนั้นหรือ เทพทูลตอบว่า ถ้าข้าพระองค์
ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว ทำไม่ถึงปรารถนาถูกตัดเป็นท่อน ๆ เล่า การที่จะได้ชื่อเป็นทุกข์นั้นควรจะมา
จากการที่ข้าพระองค์เบียดเบียนหมู่ญาติต่างหาก ผลที่สุดแล้ว พระราชาจำต้องยอม ภัททสา
รุกขเทพ (เจ้าป่า) เพราะธรรมของเทพที่หวังเกื้อกูลแก่หมู่ญาติ อภัยให้แก่หมู่ญาติ ซึ่งคำว่าอภัยนั้น
เป็นปลดปล่อยความโกรธ ความอาฆาต พยาบาทด้วยไมโกรธ ถือว่าเป็นการให้ธรรมเป็นทานอย่างหนึ่ง
ซึ่งชนะการให้ทั้งปวงด้วย (สพพทาน ธรรมทาน ชินาติ)

๔.๓ จริยธรรมตามคุณค่าของเทพ

เทพหรือเทพ เป็นสื่อแห่งความสบายใจ ไม่น่ากลัว รู้สึกอบอุ่นใจ ยินดีที่จะมอบกายฝาก
ไว้กับเทพเหล่านั้น ต่างจากผีหรือมาร เป็นสื่อแห่งความน่ากลัว น่าเกลียด น่าชิง ดังนั้น เทพจึงเป็น
สิ่งที่มนุษย์เคารพนับถือและยำเกรงต่อความดีของท่าน นอกจากนี้ยังเชื่อว่าท่านสามารถบันดาลทั้ง
คุณและโทษให้แก่มนุษย์ได้ ขึ้นอยู่กับความพอใจของเทพเป็นสำคัญ ถ้ามนุษย์ไหวดี พลีถูกเทพก็โปรด
ปรานเป็นธรรมดา เรื่องคุณค่าของเทพนี้ สามารถแยกเป็นประเด็นศึกษาเพิ่มเติมจากบทที่ ๓ ดังนี้

^๖ พ. จ. (ไทย) ๓๐/๑๑๔/๓๘๗.

๑) คุณค่าต่อจริยธรรม

เทพในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกไม่มีมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด แต่เกิดเป็นเทพเพราะผลแห่งกรรมดีที่ได้ทำไว้เมื่อครั้งยังมีชีวิต เป็นการเกิดที่เรียกว่าโอปปาติกะ คือ เกิดผุดขึ้นโตเต็มที่ในทันที อย่างไรก็ตาม แม้จะเป็นเทพแต่ก็ยังอยู่ในฐานะเป็นปุถุชนจึงยังต้องเวียนว่ายตายเกิดเช่นเดียวกับมนุษย์จนกว่าจะสิ้นกิเลสอาสวะ เทพจึงอยู่ในฐานะที่ต่ำกว่าพระอรหันต์ ส่วนเทพในคัมภีร์พระเวทมีมารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิด เมื่อเจริญเติบโตถึงวัยหนุ่มสาวแล้วก็คงอยู่ในวัยนี้ตลอดไป ไม่มีการเปลี่ยนแปลง มีชีวิตเป็นอมตะ และยิ่งใหญ่มากกว่ามนุษย์ทุกระดับ ส่วนประเด็นความเชื่อเทพในสังคมไทยพบว่า สังคมไทยก่อนที่จะนับถือพระพุทธศาสนา มีความเชื่อและนับถือผีอยู่ก่อน ต่อมาจึงได้ยอมรับเอา “เทพ” จากวัฒนธรรมอินเดียในขณะเดียวกันก็ยังคงนับถือผีดั้งเดิม ส่วนใหญ่นับถือผีหรือเทพก็เพราะหวังพึ่งพาอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยบันดาลประโยชน์แก่ตนเป็นสำคัญ

เทพกับมนุษย์เกี่ยวข้องกันด้วยหลักธรรมคือกฎแห่งกรรม มนุษย์ภูมิเป็นเกณฑ์หรือเป็นแดนแห่งพฤติกรรมที่จะชักนำห่มุสัตว์ไปสู่ภพภูมิต่าง ๆ กัน แม้เทพก็คือผู้ที่เคยสร้างคุณความดีไว้เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์นั่นเอง ด้วยผลแห่งกรรมดีจึงได้ไปเสวยสุขในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ ตามระดับของคุณธรรมที่ได้บำเพ็ญไว้ ส่วนประเด็นด้านความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพนั้น พระพุทธศาสนาได้แสดงแนวทางไว้ว่า มนุษย์ควรมีท่าทีต่อเทพด้วยการมีเมตตา มีไมตรีจิต อยู่ร่วมกันฉันมิตร และให้ความเคารพนับถือซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย และร่วมเวียนว่ายในสังสารวัฏ เนื่องจากมนุษย์กับเทพต่างก็จะต้องเวียนว่ายตายเกิดเช่นนี้ พระพุทธศาสนาจึงได้เน้นหลักธรรมสำหรับมนุษย์เพื่อให้บรรลุประโยชน์ทั้งหลาย ด้วยความไม่ประมาท ไม่ประพฤตินทางเสื่อมเสีย (อกุศล) และมุ่งบำเพ็ญบุญกุศลอันจะเป็นเหตุให้เกิดในภพภูมิที่ดี (สุคติภูมิ) ส่วนผู้ที่บำเพ็ญบุญกุศลจนถึงความสิ้นอาสวกิเลสแล้วย่อมไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ส่วนผู้ที่ยังไม่ได้บรรลุภาวะเช่นนี้ ยังเป็นปุถุชนที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพภูมิต่าง ๆ คือ อบายภูมิ มนุษย์ภูมิ และเทวภูมิ ตามอำนาจแห่งผลกรรมที่ตนได้ทำไว้

๒) คุณค่าต่อครอบครัว

เทพ มีคุณค่าต่อครอบครัว โดยเป็นเทพประจำบ้านเรือน เรียกว่าขรเทพ บุคคลที่มีฐานะมักสร้างศาล (Spiritual House) ให้อยู่โดยเฉพาะ แต่บ้านเรือนในชนบทแล้ว มักทำหิ้งไว้บนบ้านแล้วนำข้าวตอก ดอกไม้ น้ำตมไปมอบให้ทุกวัน โดยหน้าที่ของเทพนี้ จะคอยดู คุ้มครองบ้านเรือนให้ปราศจากภัยอันตราย ปราศจากโจรผู้ร้าย และหวังความสุขความเจริญของคนในครอบครัว ทำให้คนในครอบครัวอบอุ่นใจ

๓) คุณค่าต่อสังคม

เทพมีคุณค่าต่อสังคม ทำให้สังคมยึดถือเป็นแบบอย่างได้ จะเห็นได้ว่ากิจกรรมทุกอย่างเริ่มต้นด้วยพิธีการบวงสรวง ดวงวิญญาณ บอกกล่าวถึงเทพยดาอารักษ์ การขนานนามที่มีอิทธิพลซึ่งฝังรากลึกอยู่ในสังคมไทย นั่นคือเทศกาลประจำปีของไทยคือเทศกาลสงกรานต์ ปัญหาว่าประเด็นใด

ของสงกรานต์ที่เป็นผลเกี่ยวกับเทพ นั่นคือ เทพธรรมบาลกุมาร ก็เป็นผลมาจากการบนบานจากรุกขเทพต้นไทร รัชทายปัญหา ๓ ราศีกับท้าวกบิลพรหมด้วยเศียรเป็นเดิมพัน ผลปรากฏว่า เทพธรรมบาลกุมารตอบได้ ทำให้ท้าวกบิลพรหมต้องยอมตัดเศียรของตนตามสัญญา เมื่อเศียรของท้าวกบิลพรหมที่ตัดแล้วธิดาของท้าวกบิลพรหมนำไปบรรจุไว้ที่ถ้ำคันธุลี เขาไกรลาส

ธิดาของท้าวกบิลพรหมนั้นมีทั้งหมด ๗ คน ตรงกับจำนวนวันของสัปดาห์ โดยธิดาเหล่านี้เมื่อครบรอบปีระหว่างวันที่ ๑๓-๑๕ เมษายน ทุกปีจะผลัดวาระกันนำศีรษะของท้าวกบิลพรหมผู้เป็นบิดาจากถ้ำคันธุลี ที่ภูเขาสุเมรุหรือภูเขาไกรลาสมารดน้ำดำหัว นำเวียนรอบเขาพระสุเมรุเป็นเวลา ๖๐ นาทีแล้วบรรจุที่เดิม นางสงกรานต์ของปีใดจะเป็นคนใดนั้นขึ้นอยู่กับว่าปีใดวันสงกรานต์วันที่ ๑๓-๑๔-๑๕ เมษายน ตรงกันวันอะไร ถ้าปีใดวันสงกรานต์ตรงกับวันอาทิตย์ นางสงกรานต์จะนามว่า ทุงชะเทวี แต่งองค์หัตถ์ดอกทับทิม เครื่องประดับปัทมราช (ทับทิม) ภัักษาหารอุทุมพร (ผลมะเดื่อ) มือขวาถือจักร มือซ้ายถือสังข์ พาหนะคือครุฑ วันจันทร์ เป็นวาระของธิดาชื่อ โคราคเทวี แต่งองค์หัตถ์ดอกป๊อบ เครื่องประดับมุกดา ภัักษาหารเตละ (น้ำมัน) มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือไม้เท้า พาหนะคือพยัคฆ์ (เสือ) วันอังคาร เป็นวาระของธิดาชื่อ รากษสเทวี แต่งองค์หัตถ์ดอกบัวหลวง เครื่องประดับแก้วโมรา ภัักษาหารโลหิต มือขวาถือตรีศูล (หหลวงสามง่าม) มือซ้ายถือธนู พาหนะคือ วราหะ (หมู) วันพุธ เป็นวาระของธิดาชื่อ มณฑาเทวี แต่งองค์หัตถ์ดอกจำปา เครื่องประดับไพฑูริย์ ภัักษาหารนมเนย มือขวาถือเข็มหรือเหล็กแหลม มือซ้ายถือไม้เท้า พาหนะคือคัทรภา (ลา) วันพฤหัสบดี เป็นวาระของธิดาชื่อ กิริณีเทวี แต่งองค์หัตถ์ดอกมณฑา เครื่องประดับมรกต ภัักษาหารถั่วงา มือขวาถือขอ มือซ้ายถือปิ่น พาหนะคือคชสาร (ช้าง) วันศุกร์ เป็นวาระของธิดาชื่อ กิทิมาเทวี แต่งองค์หัตถ์ดอกจงกลณี เครื่องประดับบุษราคัม ภัักษาหารกล้วยน้ำว้า อาวุธ มือขวาถือพระขรรค์ มือซ้ายถือพิณ พาหนะคือมเหิงส์ (ควาย) วันเสาร์ เป็นวาระของธิดาชื่อ มโหทรเทวี แต่งองค์หัตถ์ดอกสามหาว เครื่องประดับนิลรัตน์ ภัักษาหารเนื้อทราย มือขวาถือจักร มือซ้ายถือตรีศูล พาหนะคือมยุรฉัตร^๗ ด้วยความเป็นมาของธิดาทั้ง ๗ นี้ จึงเป็นที่มาของนางสงกรานต์ประจำปีในเทศกาลสงกรานต์ของไทย

ประเด็นหนึ่งที่ทิ้งคือ ทำให้เราทราบว่า อิทธิพลของของการบนบานต่อเทพมีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาก ผ่านเทศกาลต่าง ๆ ตัวอย่างเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งมีประวัติความเป็นมาจากการบนบาน จึงเป็นที่มาของธรรมเนียมปฏิบัติของสังคมไทยถึงปัจจุบัน มีดังนี้

- มีพิธีรดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ในเทศกาลสงกรานต์
- มีพิธีปล่อยนกปล่อยปลาจนวันสงกรานต์ถือเป็นวันประมงแห่งชาติของไทย
- มีการก่อเจดีย์ทรายในวัดเพื่อทดแทนที่ตนเหยียบดินวัดติดเท้าไป
- มีวันผู้สูงอายุ โดยรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ และขอพรจากท่าน

^๗กุลวิณีฉฉัย, เทศกาลประเพณีไทย ๑๒ เดือน, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๙๑.

- มีวันครอบครัวหรือวันพบนญาติ โดยที่วันนั้นลูกหลานญาติพี่น้องอยู่แดนไกลก็จะมารวมกันในบ้านพ่อแม่

- ได้แบบจำลองเมรุเผาศพ (คือเมรุเผาศพนี้ได้แบบมาจากภูเขาพระสุเมรุที่บรรจุศีรษะของท้าวกบิลพรหม)

- มีวันแห่งเทศกาลออกแสดงของผีตาโขนที่คอยหลอกหลอกผู้คนที่กำลังเล่นสนุกสนานจนเกินไป จนลืมเจ็บลืมปวด อันเป็นการไม่ระวังยังคิดมีการสาदन้า เล่นสื ต้มสุรามินเมาไร้สติในเทศกาลสงกรานต์ แล้วผีตาโขนนี้ถือว่าเป็นตัวปีศาจมารร้ายขัดจังหวะคนที่สนุกสนานจนลืมเจ็บลืมตายนั้น ในทัศนะทางธรรมถือว่าเป็นปริศนาธรรมที่คอยเตือนสติของคนเหล่านั้นนั่นเอง

การบนบาน บวงสรวงนี้ มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างไร ดังที่เห็นในภาพในภาคผนวกของงานวิจัยนี้ จะบอกได้ ไม่ใช่แต่สังคมชาวบ้านเท่านั้น แม้แต่พระสงฆ์จะทำพิธีทำบุญอุทิศส่วนกุศล จะทำพิธีปลุกเสก ยกเสาเอก เป็นต้น ก็ยังทำพิธีบนบาน บวงสรวงด้วย

๔) คุณค่าต่อศาสนา

เทพ มีคุณค่าต่อศาสนา จะเห็นว่า ทุกกิจกรรมทางศาสนา จะมีพิธีที่เกี่ยวกับเทพ ก็สอดคล้องกับที่เป็นหนึ่งในพิธีกรรม ๕ คือ เทวดาพลี แปลว่าการทำบุญอุทิศให้แก่เทพ พิธีบนบาน บวงสรวง เป็นการบอกกล่าวข่าวเล่าขานต่อเทพ และแถมด้วยการขอร้อง อ้อนวอนในสิ่งที่ตนไม่ต้องการ เช่นให้หยุดฝน ให้หยุดแดด ให้ปลอดภัย ให้ได้โชคลาภ การแข่งขันก็ให้มีรางวัล การสร้างบ้านปลูกเรือนก็ทำพิธียกเสาเอก ด้วยบอกกล่าวเทพ

พิธีทำบุญ ในส่วนที่เกี่ยวกับพระสงฆ์ ก็มีพิธีเกี่ยวกับเทพด้วย นั่นคือ พระสงฆ์จะทำพิธีชุมนุมเทพ เป็นลักษณะชุมนุมเทพ เป็นการชุมนุมของเทพที่อัญเชิญมาร่วมในพิธีพร้อม ๆ กัน ถ้าเป็นพิธีสงฆ์ของงานมงคล เรียกว่าชุมนุมเทพ ซึ่งคำว่าชุมนุมเทพนี้ เป็นหนึ่งในบทสวดมนต์ทั้งเจ็ดตำนานทั้งสิบสองตำนาน โดยเริ่มจากที่อุบาสกอุบาสิกาไหว้พระรับศีลแล้ว พระสงฆ์ที่นั่งนับจากพระองค์เป็นประธานรูปที่สามก็จะถือพัดรองกล่าวอัญเชิญเทพเพื่่อมาร่วมฟังการสวดมนต์ของพระสงฆ์ด้วยสาธยายว่า

“สระรัชชัง สะเสนัง สะพันธุง นะรินทัง ปะริตตานุภาโว สะทา รักขะตุติ
 ณะริตวานะ เมตตัง สะเมตตา ภาทันตา อะวิกขิตตะจิตตา ปะริตตัง ภาณันตุ
 สักเค กาเม จะ รูปะ คิริสิขระตะเถ จันตะลิเช วิมานะ ทีปะ รัฎฐะ จะ คาเม ตะระวะนะคะ
 ณะเนคะหะวัตถุมหิ เขตเต ภูมมา จายันตุ เทวา ชะละละละวิสะเม ยักขะคันธัพพะนาคา
 ติฏฐันตา สันติเก ยัง มุนิระวะจะนัง สาธะโว เม สุณันตุ

อัมมีสสะวะนะกาโล อะยัมมะทันตา

อัมมีสสะวะนะกาโล อะยัมมะทันตา

อัมมีสสะวะนะกาโล อะยัมมะทันตา”

แปลว่า ขออนุภาพพระปริตร (พุทธมนต์) จงปกป้องรักษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พร้อมด้วยราชสมบัติ เสนาข้าราชการตลอดถึงพระประยูรญาติและประชาชนตลอดไปขอพระคุณเจ้าทั้งหลาย จงตั้งเมตตาจิต มีสติมั่นคง ไม่ฟังข่าน แม่เมตตาจิตแล้ว สาธยายพระปริตร ณ บัดนี้ ขอเชิญ

หมู่ภูมมะเทพ โลกมนุษย์ ตลอดถึงหมู่เทพ หมู่ยักษ์ คนธรรพ์ ที่ดำรงตนอยู่ในสวรรค์ชั้นกามาวจร รูปาวจร ที่ป่าเขา แมกไม้ในอากาศ ในวิมาน เกาะแก่ง ประเทศ หมู่บ้าน ในที่ป่าซุก และรกร้าง บ้านเรือนและไร่นาทั้งหมด จงมาฟังพระพุทธพจน์อันประเสริฐของพระมุนีพุทธเจ้า เกิด เวลานี้ เป็นเวลาฟังธรรม (สาธยายมนต์) แล้วของเชิญท่านผู้เจริญทั้งหลาย (๓ ครั้ง)

คำกล่าวมาข้างนี้ เป็นบทอัญเชิญเทพให้มาร่วมฟังพุทธมนต์ที่พระสงฆ์จะแสดงให้เป็นสิริมงคลกับเจ้าภาพ ยังมีอีกตอนหนึ่งที่พระสงฆ์จะแสดงธรรม ทายากจะทำพิธีอาราธนาพระสงฆ์โดยอ้างถึงท้าวสหัมบดีพรหม ที่ทำหน้าที่อาราธนาพระพุทธเจ้าให้ตัดสินใจเผยแผ่ธรรมภายหลังตรัสรู้ใหม่ ๆ ดังคำอาราธนาว่า

“พรหมมา จะ โลกาธิปติ สหัมปะติ กัตตัญชลี อันธวัระรัง อยาจะละ สันต๊ะชะ
สัตตาปปรชกชะ ชาตिका เทเสตุ ธัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชัง”

แปลว่า ก็พระพรหมผู้เป็นใหญ่ในโลกและหมู่ (พรหม) ประณมมือกล่าวคำวิงวอนว่า หมู่สัตว์ผู้มีเกิดมามีฐลีในนัยน์ตาน้อยมีอยู่ (สามารถที่จะรู้ธรรมได้ดี) ขอพระองค์จงทรงอนุเคราะห์สัตว์นี้ และแสดงธรรมโปรดเถิด

อีกกิจกรรมทางศาสนาอย่างหนึ่ง การกล่าวสาธุการของเทพ คือเทพที่ชื่นชมยินดีกับการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า เช่นเทพหรือเทพ ซึ่งมีบทบาทต่าง ๆ ทั้งในลักษณะที่ช่วยมนุษย์ เตือนสติมนุษย์ สร้างจริยธรรมของตนที่มีผลถึงมนุษย์ โดยเฉพาะมีบทบาทต่อพระพุทธเจ้า จากปฐมเทศนา คือภายหลังที่พระพุทธเจ้าเทศนาธรรมจบลง เหล่าเทพยดาพากันแซ่ซ้อง สาธุการสรรเสริญกันกระหึ่ม ดังความว่า

“.....เทพในสวรรค์ แซ่ซ้อง สรรเสริญ กระจายข่าวว่า นั้นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศแล้ว ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะพราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้ เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลก ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สั่นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ ก็ปรากฏในโลก ล่วงเลยอาณาเขตของเทพทั้งหลาย”^๘

กิจกรรมทางศาสนาอีกอย่างหนึ่งของเทพ คือเทพมีส่วนให้เกิดมงคลสูตร ๓๘ ประการ มงคลสูตรนี้เกิดขึ้นได้ด้วยความช่วยเหลือของเทพก็ว่าได้ บทมงคลนี้ เทพมีบทบาทอย่างมาก โดยสมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระเชตะวันวิหาร อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อราตรีผ่านไป เทพองค์หนึ่งมีวรรณะงดงามยิ่งนัก เปล่งรัศมีให้สว่างไปทั่วพระเชตะวันวิหาร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวัตแล้วยืนอยู่ ณ ที่สมควร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

“เทพและมนุษย์จำนวนมากต่างมุ่งหวังความสุขดี ร่วมกันคิดถึงเรื่องมงคล (ยังคำตอบไม่ได้) ขอพระองค์ตรัสบอกมงคลอันสูงสุดด้วยเถิด พระผู้มีพระภาค จึงตรัสตอบว่า ๑. การไม่คบคนพาล ๒. การคบแต่บัณฑิต ๓. การบูชาคนที่ควรบูชาข้อ ๓๘ คือ จิตเกษม นี้เป็นมงคลอันสูงสุด เทพและมนุษย์ทำมงคล

^๘ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๖.

ดังกล่าวมานี้แล้ว ไม่พ่ายแพ้เข้าศึกทั้งปวง ย่อมถึงความสวัสดิ์ในทุกสถานในกาล
ทุกเมื่อ เป็นมงคลอันสูงสุดของเทพและมนุษย์เหล่านั้น” ^๙

สรุปท้ายบท

เทพหรือเทพมีสถานะที่มีอยู่ เป็นอยู่จริงตามอายุ ตามภพภูมิ ตามบุญกรรม ตามคุณ
ความดีและการปฏิบัติธรรมของตน เทพเป็นแบบแห่งผู้ปฏิบัติในจริยธรรม อุบัติเทพจะอุบัติด้วยการ
ปฏิบัติธรรม มีบุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ สัมปทา ๕ เทวธรรม ๒ และวัตรบท ๗ สมมติเทพ
จะได้ด้วยการปฏิบัติในทศพิธราชธรรม และวิสุทธิเทพจะได้ด้วยการกำจัดกิเลสหมดสิ้น พันทุกซ์บิดา
มารดาถูกยกไว้ในฐานะพรหม เป็นดังพรหม เพราะปฏิบัติในพรหมวิหารธรรม ๔ ข้อ เทพมีบทบาท
มนุษย์ ต่อธรรมชาติ ต่อพืช ต่อป่า ต่อพระพุทธศาสนา เป็นต้นบัญญัติวินัยสงฆ์หลายข้อ เทพ
สนับสนุนการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้า หมั่นปฏิบัติธรรม ฟังธรรมเพื่อได้คำตอบจากข้อสงสัย และ
เทพมีคุณค่าต่อความรู้ในฐานะเป็นแหล่งจริยธรรมแก่มนุษย์ มีบทบาทต่อสังคมในฐานะให้สังคมถือ
เป็นต้นแบบแห่งการปฏิบัติธรรม และมีคุณค่าต่อศาสนา ยินดีปรีดาด้วยการแซ่ซ้องสรรเสริญการ
แสดงธรรมของพระพุทธเจ้า ชื่นชมยินดีกับการปฏิบัติดีของพุทธสาวกทั่วไป

^๙ช.ช. (ไทย) ๒๕/๒/๗.

บทที่ ๕

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

จากการที่ได้ศึกษามาแต่ต้นว่า เทพมีอยู่อย่างไร มีสถานะอย่างไร เทพใช้จริยธรรมอะไรในการดำรงอยู่และการพัฒนาชีวิตตามแบบอย่างของเทพเป็นอย่างไร จึงใคร่ขอสรุปและเสนอแนะไว้ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมของเทพต่อการพัฒนาชีวิตในสังคมไทย” นี้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาสถานะความมีอยู่ของเทพในพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาจริยธรรมของเทพที่มีต่อการพัฒนาชีวิตของสังคมไทย และเพื่อศึกษาวิเคราะห์อิทธิพลความเชื่อจริยธรรมของเทวดาต่อการพัฒนาชีวิตต่อสังคมไทย เป็นวิธีวิจัยเชิงเอกสาร ในคำจำกัดความว่า จริยธรรมของเทพ คือ การปฏิบัติในจริยธรรมของเทพที่มีผลที่ดีต่อบุคคล สัตว์พระพุทธศาสนาและธรรมชาติ คุณค่าทางจริยธรรม คือ ประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติในจริยธรรมของเทพมีผลที่ดีต่อบุคคล ต่อธรรมชาติและพระพุทธศาสนา เทพหรือเทพ คือ ชาวสวรรค์ อยู่ในภพภูมิเทวโลก มุ่งอธิบายเทพชนิดอุบัติเทพ บทบาทของเทพ หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ด้านต่าง ๆ ที่เทพมีต่อพระพุทธศาสนาและธรรมชาติ มีส่วนให้เกิดบทเทศนาธรรมหรือพระสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก มีส่วนให้เกิดต้นบัญญัติวินัยสงฆ์ของพระพุทธเจ้า รวมถึงคุณความดีที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ ธรรมชาติ หมายถึง พืช ป่าน้ำ ลม ไฟ สิงขร ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ พระพุทธศาสนา คือ ถึงพระพุทธศาสนาที่ถือพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ รวมศาสนสถาน ศาสนวัตถุ ศาสนบุคคล กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและสิ่งประดิษฐ์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา การพัฒนาชีวิต คือ การได้รู้เรื่องของเทพและบทบาทของเทพกับธรรมชาติและ พระพุทธศาสนา และถือเป็นคติแห่งการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนา สังคมไทย คือ พุทธศาสนิกชนและถือพิธีกรรมตามประเพณีของตน มีขอบเขตเนื้อหาอยู่ที่สถานะและบทบาทในธรรมชาติและพระพุทธศาสนา คุณค่าทางจริยธรรมของเทพต่อการพัฒนาชีวิต วิเคราะห์ข้อมูลโดยความเรียง หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์คือ สำนักปฏิบัติธรรม หน่วยงานเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ ศูนย์ปฏิบัติธรรมประจำจังหวัด วัฒนธรรมจังหวัด หน่วยงานการศึกษาทั่วไป

เทพมีสถานะความมีอยู่ยกตามภพภูมิ (สวรรค์ ๖ ชั้น) ได้แก่ ๑. เทพชั้นจาตุมหาราช ๒. เทพชั้นดาวดึงส์ ๓. เทพชั้นยามา ๔. เทพชั้นดุสิต ๕. เทพชั้นนิมมานรดี ๖. เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตตี โดยเทพชั้นจาตุมหาราชิกามีจำนวนท้าวจตุโลกบาลผู้ปกครองทิศของจักรวาลใน ๔ ทิศ ท้าวอตรฐ จอมคนธรรพ์ ปกครองทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหก จอมกุ่มภัณฑ์ ปกครองทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ จอมนาค ปกครองทิศตะวันตก ท้าวกุเวรหรือเวสสวัณจอมยักษ์ ปกครองทิศเหนือ เทพชั้นดาวดึงส์ มีจำนวนสหายเทพ ๓๓ ตนมีพระอินทร์หรือท้าวสักกะเป็นหัวหน้า พร้อมด้วยสหายอีก ๓๒ คน (รวมหัวหน้า เป็น ๓๓) บังเอิญว่าสวรรค์ที่ ๓๓ คนนี้ไปเกิด มีพวกอสูรอาศัยอยู่ก่อนแล้ว ท้าวสักกะจึงนัดแนะกับเพื่อน ๆ ว่าจะไม่ยอมดื่มสุราที่พวกอสูรนำมาเลี้ยงต้อนรับ ในขณะที่พวกอสูรดื่มจนเมาเมาไม่ได้สติ เทพทั้ง ๓๓ องค์จึงขับไล่อสูรออกจากสวรรค์ได้สำเร็จ และอยู่ครองสวรรค์ชั้นนี้

นับแต่นั้นมา พวกอสูรพยายามจะแย่งชิงเอาสวรรค์คืนหลายครั้งแต่ก็พ่ายแพ้ประจำ ซึ่งสงครามระหว่างเทพกับอสูรนี่เป็นที่รู้จักกันว่า เทวาสुरสงคราม (เทवासुरสงคราม) เทพชั้นยามา คือแดนที่อยู่แห่งเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสุยามหรือสุยามเทพบุตร ผู้มีบุญญาธิการใหญ่เหนือกว่าเทพทุกองค์ในสวรรค์ชั้นนี้ เพราะได้บำเพ็ญความดีมากกว่าองค์อื่น ๆ เป็นผู้ปกครอง เทพชั้นดุสิต คือดินแดนแห่งเทพผู้เฝ้าอ้อมด้วยสิริสมบัติของตน มีท้าวสันดุสิตเป็นจอมเทพ ถือกันว่าเป็นที่อุบัติของพระโพธิสัตว์ คือพระเวสสันดรในพระชาติสุดท้ายก่อนเป็นพระพุทธเจ้า และเป็นที่อุบัติของพุทธมารดา นับเป็นภพพิเศษกว่าสวรรค์ชั้นอื่น ๆ เนื่องจากเป็นที่สถิตของบรรดาพระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ก่อนจะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระเวสสันดรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะมาบังเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและออกบวชตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นอกจากพระนางเจ้าสิริมาหามายาผู้เป็นพุทธมารดาเมื่อสวรรคตหลังจากประสูติเจ้าชายสิทธัตถะได้ ๗ วันก็ทรงบังเกิดเป็นเทพในสวรรค์ชั้นนี้ ดังพุทธดำรัสตรัสกับพระอานนท์ว่า “เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาของพระองค์สวรรคตไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต” เทพชั้นนิมมานรดี คือสวรรค์ระดับชั้นนิมมานรดี ดินแดนที่อยู่แห่งเทพผู้ยินดีในการเนรมิต มีท้าวสุนิมมิตเป็นจอมเทพ ถือกันว่า เทพในชั้นนี้ ประารถนาสิ่งใด ๆ ย่อมเนรมิตได้เองตามชื่อสวรรค์ชั้นนี้ เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตติ คือ ดินแดนแห่งเทพผู้ยังอำนาจให้เป็นไปในสมบัติที่ผู้อื่นนิรมิตให้ มีท้าววสวัตติเป็นจอมเทพ ถือว่าเป็นเทพกลุ่มที่อยู่ในระดับสูงที่สุดในสวรรค์ระดับกามาจรทั้งหมด สวรรค์ชั้นนี้แบ่งเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายเทพ มีหัวหน้าชื่อว่าปรนิมมิตวสวัตติเทพบุตร ปกครองเฉพาะเหล่าเทพ ฝ่ายมาร มีหัวหน้าชื่อว่าปรนิมมิตวสวัตติมารหรือเรียกสั้น ๆ ว่า วสวัตติมาร ปกครองเฉพาะมารทั้งหลาย

ความมีอยู่ของเทพแยกตามอายุ สวรรค์ ๖ ระดับชั้นมีอายุดำรงอยู่อย่างไร เมื่อเทียบอายุของเทพกับมนุษย์ อาณิสสการรักษาสุโบลสถิตที่ได้อยู่ร่วมกับเทพในสวรรค์แต่ละชั้น และได้เปรียบเทียบความสุขในราชสมบัติกับความสุขอันเป็นทิพย์ ดังนี้ จำนวน ๕๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทพชั้นจาตุมหาราช ๓๐ ราตรี จำนวน ๑๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทพชั้นดาวดึงส์ ๓๐ ราตรี จำนวน ๒๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทพชั้นยามา ๓๐ ราตรี จำนวน ๔๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทพชั้นดุสิต ๓๐ ราตรี จำนวน ๘๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทพชั้นนิมมานรดี ๓๐ ราตรี จำนวน ๑,๖๐๐ ปีของมนุษย์เท่ากับวันและคืนหนึ่งของเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ๓๐ ราตรี

ความมีอยู่ของเทพแยกตามการเกิด-ตาย ซึ่งเหตุที่เทพจุติด้วยเหตุ ๔ ประการด้วยกัน คือ ๑. จุติเพราะสิ้นอายุ ๒. จุติเพราะสิ้นบุญ ๓. จุติเพราะอดอาหาร ๔. เทพจุติเพราะโกรธ และเทพมีนิมิตแห่งเทพก่อนที่จะจุติ มี ๕ ประการ คือ ๑. ดอกไม้ทิพย์อันเป็นเครื่องประดับเหยงแห่ง ๒. ผ้าทรงเศร้ายมอม ๓. มีเหงื่อไหลออกจากรักแร้สองข้าง ๔. ทิพย์อาสน์ คือที่นั่งที่นอนเคยสบายกลับแข็งกระด้าง ๕. ร่างกายเศร้ายมอม รัศมีกายก็พลอยเศร้ายมอมด้วย

ความมีอยู่ของเทพแยกตามภพ/ภูมิ ในทางพระพุทธศาสนานั้น แบ่งภพ ที่สิ่งมีชีวิตต่างๆ ในวิภวสงสารจะสามารถไปเกิดได้ตามผลกรรมของตนไว้ทั้งสิ้น ๓๑ ภูมิใหญ่ ๆ ซึ่งจะเรียงจากภูมิต่ำไปหาสูง คือ ภูมิที่ ๑ คือ กามวจรภูมิ ๑๑ ภูมิ รูปวจรภูมิ ๑๖ ภูมิ และอรุปรภูมิ ๔ ภูมิ ตามตารางนี้

อรุณภูมิ ๔ ชั้น	๑. เนวสัณญานาสนัญญาตนภูมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะมีสัญญาที่ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่		
	๒. อากิญจัญญาตนภูมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะไม่มีอะไร		
	๓. วิญญาณัญญาตนภูมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะมีวิญญาณไม่มีที่สุด		
	๔. อากาสนัญญาตนภูมิ คือชั้นที่เข้าถึงภาวะมีอากาศไม่มีที่สุด		
รูปภูมิ ๑๖ ชั้น	จตุตถฌานภูมิ ๗ ชั้น	สุทธาวาสภูมิ ๕ ชั้น	๑. อภินิฐาภูมิ
			๒. สหัสสีภูมิ
			๓. สุทิสสาภูมิ
			๔. อาตปปาภูมิ
			๕. อวิหาภูมิ
	ตติยฌานภูมิ ๓ ชั้น	๑. เวหัพผลาภูมิ	
		๒. อสัณญุตตตภูมิ	
		๓. สุภิกินทกา	
	ทุติยฌานภูมิ	๔. อัปมาณสุภา	
		๕. ปริตตสุภา	
		๖. อากัสสรา	
ปฐมฌาน	๗. อัปมาณภา		
	๘. ปริตตภา		
	๙. มหาพรหมาภูมิ		
	๑๐. พรหมบุโรหิตาภูมิ		
กามภูมิ ๑๑ ชั้น	กามสุคติภูมิ ๗ ชั้น	สววรรค์ ๖ ชั้น	๑๑. พรหมปริสัชชาภูมิ
			ปรนิมิตสวัตตี
			นิมมานรตี
			ดุสิต
			ยามา
			ดาวดึงส์
จาคุมหาราชิกา			
	อบายภูมิ ๔ ชั้น	มนุษยภูมิ	
		สัตว์ดิรัจฉาน	
		อสุรกาย	
		เปรต	
นรกภูมิ			

แผนภาพ : แสดงกามภูมิ ๓๑ รูป

ความมีอยู่ของเทพแยกตามชีวิต-กำเนิด มนุษย์จะเกิดเป็นเทพได้เมื่อจิตก่อนตายระลึกถึงความดีเล็กน้อยที่เคยทำไว้ในโลกมนุษย์ เกิดเป็นมหากุศลจิต ๘ ดวง อันประกอบด้วย hiri และ otatappo การบริจาคทาน การฟังธรรม หรือการสร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ เป็นต้น

ความมีอยู่ของเทพแยกตามอาหาร อาหารของเทพมีชื่อว่า สุธาโภชนหรืออาหารทิพย์ มีรสอันโอชะ เป็นอาหารทางจิตเนรมิตของชีวิตที่ผุดเกิดเรียกได้ว่าประสงค์เมื่อไรก็ได้รับเมื่อนั้น ชื่อสุธาโภชนขาดก มีคุณสมบัติเลิศมากพิเศษกว่าอาหารของสิ่งมีชีวิตทั่วไป นอกจากกำจัดความหิวทางกายได้แล้ว ขนาดว่า “กำจัดบาปได้”

ความมีอยู่ของเทพแยกตามความสัมพันธ์กับมนุษย์ พระพุทธศาสนาได้ชี้แนวทางแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทพ ด้วยการวางท่าทีแห่งเมตตา มีเมตริจิต อยู่ร่วมกันฉันมิตร เคารพนับถือซึ่งกันและกัน ในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายและเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ มนุษย์พัฒนาตนเข้าสู่เทพได้ โดยปฏิบัติในจริยธรรม คือหิริความละอายแก่ใจ โอตตปปะ มีความเกรงกลัวต่อบาป รุกขเทพ / รุกขธรรม เทพที่อยู่อาศัยตามธรรมชาติก็ต้องปฏิบัติธรรมเช่นเดียวกัน เรียกเทพประจำต้นไม้ เป็นเจ้าป่าเจ้าเขาว่า รุกขเทพ ซึ่งรุกขเทพนี้ก็ต้องปฏิบัติธรรม เรียกว่า รุกขธรรม ถ้าเทพไม่ปฏิบัติในรุกขธรรมแล้ว ก็จะทำให้ต้นไม้กลับชั่วโดยทางรากโคนของต้นไม้ขึ้นขึ้นฟ้า ส่วยปลายยอดนั้นปักลงดิน

บทบาทของเทพแยกเป็นกลุ่ม คือกลุ่มพิธีกรรม กลุ่มเทพในสวรรค์และกลุ่มเทพสาธุการ กลุ่มพิธีกรรม เป็นลักษณะเทพชุมนุม มีบทสวดมนต์ทั้งเจ็ดตำนานทั้งสิบสองตำนาน โดยเริ่มจากที่อุบาสกอุบาสิกาไหว้พระรับศีลแล้ว พระสงฆ์ที่นั่งนับจากพระองค์เป็นประธานรูปที่สามก็จะถือพัดรองกล่าวอัญเชิญเทพเพื่อมาร่วมฟังการสวดมนต์ของพระสงฆ์ด้วย มีอีกตอนหนึ่งที่พระสงฆ์จะแสดงธรรมก็จะทำพิธีอาราธนาพระสงฆ์โดยอ้างถึงท้าวสหัมบดีพรหม ที่ทำหน้าที่อาราธนาพระพุทธเจ้าให้ตัดสินใจเผยแผ่ธรรมภายหลังตรัสรู้ใหม่ ๆ เทพแห่งพิธีกรรมบานบาน จะมีเครื่องบนบานเป็นสิ่งที่ชีวิตที่ตายและสุขแล้ว มีหัวหมู ไข่ต้ม ดอกไม้ แต่ผลไม้จะเป็นผลไม้ที่ดิบและสด ๆ หรือขึ้นอยู่กับองค์เคารพนั้น ๆ จะโปรดเครื่องแก้บนเป็นอะไร เทพแห่งการการสังเวช ทำพิธีนี้ขึ้นเพื่อฉลองความสำเร็จ เช่นการสู้รบในสงครามได้ชัยชนะแล้วทำพิธีสังเวชด้วยสิ่งมีชีวิต เครื่องสังเวชเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ แต่ที่นิยมนำมาสังเวชก็มีแพะ แกะ โค ลูกโค เป็นต้น เทพแห่งการการบูชาอัญญ พิธีนี้เป็นการฆ่าสิ่งมีชีวิต มี แพะ แกะ โค เป็นต้น เพื่อสังเวชเทพเจ้าในโอกาสประสบความสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นความสำเร็จจากการสู้รบของพระราชสมัยโบราณการบูชาอัญญทำ ๕ วิธี ได้แก่ อัสวมธ ฆ่าม้าบูชาอัญญ ปุริสเมธ ฆ่าคนบูชาอัญญ สัมมาปาสะ เสียงทนายด้วยไม้ลอบบง วาชเปยยะ ติ่มบูชาอัญญ และนิรัคคะ บูชาอัญญด้วยทุกอย่าง กาลต่อมา พิธีบูชาอัญญนี้ ถูกประยุกต์มาใช้ในพระพุทธศาสนา โดยแก้คำและพิธีการด้วยการสร้างทัศนคติเสียใหม่ เป็นคำว่า พลิกกรรม ๕ ประการ คือ ๑. ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ ๒. อติถิพลี ต้อนรับแขก ๓. ปุพเพตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ ๔. ราชพลี เสียภาษีอากร ๕. เทวตพลี ทำบุญอุทิศให้เทพ เรื่องนี้ ทัศนคติทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อการบนบาน การทำพลีกรรมที่หลีกเลี่ยงการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน เปลี่ยนจากการทรมานเป็นความรักความเมตตา แสดงให้เห็นว่า ทางพระพุทธศาสนา ไม่ปฏิเสธเรื่องบูชา การขอพร ขอมงคล แต่จะขอเมื่อตนทำบุญ รักษาศีล คือให้อาณาภพของการบุญและอันสงสการรักษาศีลนั้นเป็นพลวะปัจจัยเกื้อหนุนให้ประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ตนหวัง ดังนั้น จึงเป็นที่มาของคำว่า พลิกกรรม ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การทำสงเคราะห์ ๕ อย่างดังกล่าวข้างต้น ส่วนสาธุการเทพ มีลักษณะว่า มีความรัก

ความเมตตา เป็นเทพอยู่ในกลุ่มของพระพุทธศาสนานี้ มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับพระพุทธเจ้า พระสาวก ธรรมชาติ

สารุการเทพ เป็นคำที่ตั้งขึ้นมาด้วยตนเอง ตั้งใจจะอธิบายถึงว่า เทพที่ทำหน้าที่สนับสนุนการเผยแผ่ธรรมของพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก พระภิกษุสงฆ์หรือแม่มนุชย์ผู้ทำดี ก็ย่อมได้รับการแซ่ซ้องสรรเสริญจากเทพเช่นเดียวกัน ถ้าตรงกันข้ามนี้ก็ตำหนิ รังเกลียดคนนั้นโดยมนุษย์ปุถุชนที่มักทำชั่วได้ง่าย ตัวอย่างเทพที่แซ่ซ้องสรรเสริญในคราวที่พระพุทธเจ้าแสดงธรรมจกัปปวัตตนสูตร ตอนท้ายเทศนาธรรม ดังความว่า “-ทวยเทพชั้นจาตุมหาราช - ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา - ชั้นดุสิต - ชั้นนิมมานรดี - ชั้นปรินิมิตตสวรรค์ - ทวยเทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมสดับเสีงของทวยเทพชั้นปรินิมิตตสวรรค์แล้ว ก็กระจายข่าวว่า นั้นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยมพระผู้มีพระภาคทรงประกาศแล้ว ณ ปาอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทพ มาร พรหม หรือใคร ๆ ในโลกให้หมุนกลับไม่ได้ “เพียงครู่เดียวเท่านั้น เสีงปาวประกาศ ได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลกด้วยประการฉะนี้ ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ก็สั่นสะเทือนเลื่อนลั่น ทั้งแสงสว่างอันเจิดจ้าหาประมาณมิได้ก็ปรากฏในโลก ล่วงเทวานุภาพของเทพทั้งหลาย อีกธรรมเทศนาสูตรหนึ่ง คือมงคลสูตร ๓๘ ประการ ซึ่งถือได้ว่า มงคลสูตรนี้เกิดขึ้นได้ด้วยความช่วยเหลือของเทพก็ว่าได้

กลุ่มบทบาทของเทพในสวรรค์ชั้นกามาจรภูมิ เทพในกามาจรนี้ อยู่ในฐานะอันเป็นทิพย์เหนือกว่ามนุษย์ แม้จะยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ ๕ คือ รูป เสีง กลิ่น รส และสัมผัส เช่นเดียวกับมนุษย์ก็ตาม แต่กามคุณ ๕ ของเหล่าเทพจะเป็นทิพย์มีความประณีตกว่ารูป เสีง กลิ่น รส และสัมผัสในโลกมนุษย์ กามคุณนี้ไม่ว่าเทพหรือมนุษย์เมื่อไปเกี่ยวข้องแล้วเกิดลุ่มหลงได้เช่นกัน ดังนั้น กามคุณ ๕ จึงมีเสน่ห์ มีแรงดึงดูดให้ทั้งมนุษย์และเทพยวงเวียนอยู่ในสังสารวัฏ ทำให้มนุษย์กับเทพยังต้องข้องเกี่ยวกันและแสดงบทบาทต่อกันในด้านต่าง ๆ

พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมตั้งอยู่บนหลักที่ว่า เราไม่ควรทำลายหรือเป็นผู้อื่นทำลาย เนื่องจากว่าเหตุแห่งการไม่ทำลายนั้นอยู่ที่จิตของเราที่ไม่บริโศกทรพยากรด้วยความโลภ ความโกรธ และความหลง มีหลักแห่งสัมมาอาชีวะไม่สนับสนุนให้ประกอบอาชีพที่ผิด อย่างไรก็ตาม พุทธวิธีต่อสิ่งแวดล้อมนี้ให้มีกระบวนการถอดถอนการเบียดเบียน เป็นการกระทำที่ผิดต่อธรรมชาติ พุทธวิธีเริ่มต้นด้วยความสงบและจิตที่ราบรื่น มีวิญญานแห่งความกรุณา มีความเมตตาต่อสรรพสิ่ง การปฏิบัติเช่นนี้จะเพิ่มพูนความรับผิดชอบต่อความต้องการของมนุษย์ให้เกิดความยุติธรรม ความสมดุล ความสันติ และสร้างคุณค่าต่อธรรมชาติที่จะนำไปสู่อหิงสธรรม (non-violence)

ในที่นี้ใคร่ขอยกตัวอย่างพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่จำเป็นและสำคัญต่อชีวิตโดยเฉพาะเรื่องน้ำ พืช และดิน ว่า มีตัวอย่างพุทธศาสนากับน้ำว่า “ชนเหล่าใดสร้างอาราม (สวนไม้ดอกไม้ผล) ปลูกหมุ่ไม้ (ใช้ร่มเงา) สร้างสะพาน และชนเหล่าใดให้โรงน้ำเป็นทานและบ่อน้ำทั้งบ้านที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นย่อมมีบุญเจริญในกาลทุกเมื่อทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไปสวรรค์” เป็นที่ชัดเจนว่า พระพุทธศาสนามีทัศนะต่อน้ำที่ดี เพราะเล็งเห็นความบริสุทธิ์ของน้ำที่ต้องปราศจากของเน่าเสียมีปัสสาวะหรือขยะ น้ำลาย น้ำสกปรก หรือเน่าเสีย สิ่งเหล่านี้จะเป็นมลพิษอันตรายต่อสัตว์น้อยใหญ่ในน้ำได้ ตามที่พระพุทธองค์ตรัสในสีกขาบทวิภังค์ ว่า “ภิกษุใดมิใช่ผู้อาพาธ ไม่พึงถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนขะพะลงในน้ำ ภิกษุใดอาศัยความไม่เอื้อเพื่อ มิใช่ผู้อาพาธ ถ่ายอุจจาระปัสสาวะหรือบ้วนขะพะ ลงในน้ำ ต้องอาบัติทุกกฎ” พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมมีกถาเพราะเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ แล้วรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุผู้เป็นมิใช่ผู้อาพาธบ้าง ปัสสาวะบ้าง บ้วนน้ำลายบ้าง ลงในน้ำได้

แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายยกสิกขา และแสดงอนุบัญญัติ ว่า “พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นไข จักไม่ถ้อยอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ” พระพุทธศาสนานั้น พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ สิกขาบทห้ามภิกษุพราภของเขี้ยวว่า “พีช ภิกษุสำคัญว่าพีช ตัดเองก็ดี ให้คนอื่นตัดก็ดี ทำลายเองก็ดี ให้คนอื่นทำลายก็ดี ต้มเองก็ดี ให้คนอื่นต้มก็ดี ต้องอาบัติปาจิตตีย์” พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าทรง ตำนานว่า โมฆะบุรุษทั้งหลาย โฉนพวกเธอจึงตัดบ้าง ใช้ให้ตัดบ้างซึ่งต้นไม้แล้ว โมฆะบุรุษทั้งหลาย เพราะพวกชาวบ้านมีความสำคัญว่าต้นไม้มีชีวะ โมฆะบุรุษทั้งหลาย การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย แล้วจึงรับสั่งให้ภิกษุ ทั้งหลายยกสิกขาบทขึ้นขึ้นแสดงดังนี้ จึงทรงบัญญัติว่า “ภิกษุต้องอาบัติปาจิตตีย์ เพราะพราภกฏ ความ”

พุทธศาสนากับดิน ตามคติทางพระพุทธศาสนา คือสิ่งที่อยู่ในดินนั้นคือสิ่งมีชีวิต เมื่อภิกษุ ขุดดินลงไปย่อมมีผลกระทบทำอันตรายสิ่งมีชีวิตในดินนั้นอย่างแน่นอน สิ่งข้อนี้ก็เป็นที่ยอมรับแล้ว ที่บัญญัติไว้เป็นข้อแรกในศีล ๕ ว่า “เรา จะสมทานงดเว้นจากการทำลายชีวิตให้ตกลงไป” วินัย มหาวิภังค์ พระมหาโมคคัลลานะแปลงสีหนาทในเรื่องของพื้นดินซึ่งพื้นดินนั้นเป็นอาหารอันโอชะ สำหรับเวลาข้าวยากมากแพง ชาวเมืองล้มตายกันกระดุกข้าวเกลือ ยากที่พระอรียะจะบิณฑบาต ยังชีพได้ พระพุทธเจ้าข้า พื้นดินได้มหาปฐพีนี้มีโอชะ มีรสอร่อย เหมือนน้ำผึ้งหวานที่ไม่มีตัวอ่อน ขอ ประทานพระวโรกาส ข้าพระพุทธเจ้าจะพลิกแผ่นดิน เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้ฉันทวันดิน” แต่ พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตเพราะเห็นสัตว์น้อยใหญ่ที่จะตายไป

พระพุทธศาสนาคือธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ปฏิบัติแต่มนุษย์เท่านั้น หากแต่ เทพต้องปฏิบัติด้วย ดังนั้น ธรรมะ เป็นเกณฑ์แยกความเป็นมนุษย์กับเทพแม้กระทั่งสัตว์ การปฏิบัติ ต่อธรรมชาติตามที่ปรากฏในคัมภีร์นี้ นอกจากจะเอื้ออำนวยต่อธรรมชาติ สิ่งมีชีวิตในธรรมชาติแล้ว ยังเป็นกิจกรรมแห่งการปฏิบัติธรรมเพื่อนำทางเข้าสู่สภาวะธรรมของมนุษย์และเทพนั่นเอง

จริยธรรมของเทพ คือจริยธรรมที่เทพปฏิบัติเป็นประจำ ซึ่งจริยธรรมนี้ ทำให้ได้กำเนิด เทพและให้เทพดำรงสถานะอยู่ได้ จริยธรรมนี้มีผลดีต่อบุคคล ต่อสัตว์ ต่อพระพุทธศาสนาและ ธรรมชาติ ปัญหาว่าจริยธรรมอะไรที่เหล่าเทพนั้นปฏิบัติ ปัญหาข้อนี้จะตอบได้ว่า จริยธรรมชื่อบุญ กิริยาวัตถุ ๓ ประการ คือ ทานมัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน สิลมัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล และภาวนามัยบุญกิริยาวัตถุ บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาบุญกิริยา วัตถุ ๑๐ ประการ คือ ทานมัย คือ การทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ สิลมัย คือ การทำบุญด้วยการ รักษาศีลหรือประพฤติดี ภาวนามัย คือการทำบุญด้วยการเจริญภาวนาคือฝึกอบรมจิตใจ อบรมจิต คือการทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม เวชยวิจจมัย คือการทำบุญด้วยการชวนชวนรับใช้ ปัตติ ทานมัย คือการทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น ปัตตานุโมทนา มัย คือการทำบุญด้วยการ ยินในดีความดีของผู้อื่น ธรรมัสสวนมัย คือการทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้ ธรรมเทศนา มัย คือการทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้ ทิฐุชุกัมม คือการทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง สัมปทา ๕ ประการ คือ สิลสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศีล ฉันทสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วย ฉันทะ อตตสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยตนมี จิตสมบุรณ์ ทิฐุสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยความ เห็นชอบและอุปมาทสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท เทวธรรม ๒ หรือธรรม โลกบาล คือ หิริและโอตตปปะและวัตรบท ๗ ประการ คือ พึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต พึง ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต พึงพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต ไม่พึงพูดคำ ส่อเสียดตลอดชีวิต พึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาค เป็น

ประจำ มีมือข่มเป็นนิตย ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการ แจกจ่ายทานตลอดชีวิต ฟังพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต ไม่ฟังโกธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธฟุ้งเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัด โดยฉับพลันทันที นอกจากนี้ เทพมีคุณค่าทางจริยธรรมด้วย คือประโยชน์ที่ได้รับจากการปฏิบัติใน จริยธรรมของเทพต่อบุคคล ต่อธรรมชาติและพระพุทธศาสนา มงคลสูตร ๓๘ ประการ ถือว่าเป็น บทบาทของเทพที่มีส่วนผลักดันให้เกิดขึ้น นั่นคือว่า ในอีกมุมหนึ่งทำให้เราได้เห็นบทบาทของเทพใน ภารกิจของพระพุทธเจ้า ในคัมภีร์วิมานวัตถุ ยังได้รวบรวมเรื่องราวการถามตอบระหว่างพระมหาโมค คัลลานะกับเหล่าเทพผู้ได้วิมานต่าง ๆ กัน หรือบางครั้งเทพผู้ได้วิมานนั้น ๆ ได้มากราบทูลเล่าความดี ที่ทำไว้ต่อพระพุทธเจ้า ซึ่งรวมแล้วมีจำนวนถึง ๘๔ ราย โดยภาพรวมแล้วเป็นการแสดงผลของการทำ ความดีประการต่าง ๆ เช่น แสดงความเคารพนบถน้อมต่อท่านผู้ทรงศีลบ้าง ถวายทานบ้าง รักษาศีล บ้าง ฟังธรรมบ้าง บำเพ็ญสาธารณประโยชน์บ้าง หรือบางครั้งก็ดำรงอยู่ในคุณธรรม เช่น การไม่โกรธ บ้าง จริยธรรมของเทพนี้ทำให้ผู้ปฏิบัติตามเกิดคุณค่าความรู้ เกิดแหล่งจริยธรรม การเป็นมิตรกับป่า เกิดจริยธรรม ๓ ราศีของเทพ เป็นต้น

จากการประมวลเรื่องเทพหรือเทพแล้ว ทำให้ทราบว่าเทพประจำธรรมชาติก็ได้แก่ ประเภทอุปติเทพ ส่วนสมมติเทพก็วิสุทธิเทพจะไม่ประจำอยู่ตามธรรมชาติ มีดิน น้ำ ลม ไฟหรือ สติอยู่ตามไปไม้ ต้นไม้ไม่ได้โดยตรง แต่จะเกี่ยวเนื่องด้วยธรรมชาติเสมอคืออาศัยธรรมชาติ ถือ ธรรมชาติว่าสำคัญแก่ชีวิต ธรรมชาติเป็นนายของตน และตนไม่ใช่ นายของธรรมชาติถือเช่นนี้ ดังนั้น เป็นการแสดงคัมภีร์ที่เทพแสดงจริยธรรมต่อพระพุทธศาสนา ทั้งเป็นศาสนบุคคล ศาสนสถานอื่น ๆ

ความที่ว่า จงตัดป่า แต่อย่าตัดต้นไม้นั้น นั่นคือว่า รุกขเทพ เป็นเทพประจำต้นไม้นี้ เรียกว่าผู้รักษาดูแลต้นไม้อะไรบ้าง ความข้อนี้ให้เข้าใจว่า ต้นไม้กับป่าไม้นี้ให้เป็นเรื่องเดียวกัน เพราะ บางครั้งเมื่อเราพูดถึงป่าก็หมายถึงต้นไม้นั้น ถ้าเราพูดถึงต้นไม้นั้นก็หมายถึงป่า ในพระไตรปิฎก มีตอนหนึ่ง พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตัดป่า แต่อย่าตัด ต้นไม้นั้น เพราะภัยย่อมเกิดจากป่า เธอทั้งหลาย ครั้นตัดป่า และหมู่ไม้ในป่าแล้ว จงเป็นผู้ไม่มี ป่าอยู่เกิด ทรายใด บุรุษยังไม่ตัดหมู่ไม้ในป่า แม้เพียงเล็กน้อยในสตรีทั้งหลาย ทรายนั้น เขาย่อมมีใจผูกพัน เหมือนลูกโคที่ยังตึมนมมีใจ ผูกพันในแม่โค ฉะนั้น”

ตามความในคัมภีร์ข้างต้น คำว่าป่า หมายถึงกิเลส มีรากจะเป็นต้น คำว่า หมู่ไม้ในป่า หมายถึงกิเลสอื่น ๆ ที่ให้วิบาก หรือที่ให้เกิดในภพต่อ ๆ ไป อีกประการหนึ่งคือ คำว่ารากะ ในที่นี้ ท่านมุ่งรากะในสตรี และทรายใดที่ยังละไม่ได้ ก็จะถูกอุปมาเหมือนลูกโคที่ยังไม่ยอมห่าง จากแม่โคได้เลย

ปัญหา ๓ ราศี เป็นปัญหาจริยธรรม ๓ ข้อที่กบิลพรหมกับธรรมบาลกุมารทั้งสองนี้ทาย กันโดยมีเศียรเป็นเดิมพัน เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในตำนานประเพณีสงกรานต์ที่ถือเป็นจุดหลักของ ตำนานสงกรานต์ทีเดียว คือปัญหาข้อที่ ๑ ตอนเช้า ราศีอยู่ที่ไหน ตอบว่าอยู่ที่โบหน้า หมายถึง เวลา ตื่นนอนตอนเช้า ต้องทำให้เกิดราศีด้วยการล้างหน้า ปัญหาข้อที่ ๒ ตอนกลางวัน ราศีอยู่ที่ไหน ตอบว่าอยู่ที่อก หมายถึงว่า เมื่ออากาศร้อน ให้นำน้ำเย็นลูบอก กลางวันอากาศร้อนจัด ทำให้ใจเรา ร้อน โมโหง่ายไปตามด้วย ดังนั้น ให้ใช้น้ำเย็นหมายถึงน้ำแห่งขันติธรรม เมตตาธรรม เพื่อระงับยับยั้ง อารมณ์ร้าย ๆ นั้น ปัญหาข้อที่ ๓ ตอนกลางคืน ราศีอยู่ที่ไหน ตอบว่า อยู่ที่เท้า หมายถึงให้ล้างเท้า ก่อนเข้านอน เพราะเมื่อกลางคืนไปเที่ยวเตร่เฮฮากลับมาเข้านอน ต้องล้างเท้าก่อนเข้านอน เพื่อไม่ให้ เท้าเปื้อนเปรอะที่หลับที่นอน อันเป็นที่มาของเชื้อโรค เช่น กาฬโรค อหิวาตกโรค ปัญหาจริยธรรม ๓ ราศี จะมีผลต่อการสร้างระเบียบวินัยให้แก่เด็ก สร้างสุขพลานามัยแก่ชีวิตนั่นเอง

สมมติเทพ มีธรรมประจำพระองค์อย่างหนึ่ง เรียกว่า ราชธรรม หรือทศพิธราชธรรม ซึ่งราชธรรมนี้เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป เนื่องจากพระเจ้าแผ่นดินทุกพระองค์ไทยปฏิบัติธรรมข้อนี้มิได้ขาด ทำให้แผ่นดินไทยร่มเย็น ไฟฟ้า หน้าใส ใจเบิกบาน พระองค์เป็นเอกอัครเรื่องชลประทาน เรื่องฟ้าฝน สร้างทฤษฎีฝนหลวงขึ้นเป็นแห่งแรกของโลก ทศพิธราชธรรม ๑๐ ประการนี้เป็นปัญหาของพญาหงส์ ทูลถามพระราช

ราชธรรม ๑๐ ประการข้างต้นนี้ พระองค์ปฏิบัติจนกลายเป็นวัฒนธรรมไทย โดยเฉพาะข้อมหัศจรรย์ ความอ่อนโยน คือมีอหิยาศัยไม่เยอหยิ่งหยาบคาย กระด้างถือองค์ มีความสง่าเกิดแต่ท่วงทีกิริยาสุภาพ นุ่มนวล ละมุนละไม ได้ความรักภักดีแต่มีขาดยาเกรง พระองค์ทรงห่วงใยพสกนิกร ยินดีพระหฤทัยรับเรื่องทุกข์เรื่องสุขของไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดิน แผ่นน้ำพระหฤทัยแห่งเมตตาไปอย่างไม่มีประมาณแก่อาณาประชาราษฎร์

คำว่า พระราชา แปลว่าผู้ยังประชาชนให้อินดี คืออินในความที่พระราชาปฏิบัติธรรมในราชธรรม ๑๐ ประการ ในราชสังคหวัตถุ ๔ ประการ พระราชารักประชาชน พระราชาบำรุงเลี้ยงประชาชน และก็ได้ทำตามที่ประชาชนต้องการให้เป็น ดังความในบทสวดปฐิตทานคาถาพร้อมคำแปลว่าสัมมา ธารัง ปะเวจฉันโต กาละ เทโว ปะวัสสะตุ ฝนจงเพิ่มในอุทกธาร ตกต้องในกาลโดยชอบ วุฑฒิกาวายะ สัตตานัง สะมิทัง เนตุ เมทะนิง จงนำไปซึ่งเมทนิคัล ให้สำเร็จประโยชน์ เพื่ออันบังเกิดความเจริญแก่สัตว์ทั้งหลาย มาตา ปิตา จะ อัคระชัง นิจจัง รักขันติ ปุตตะกัง มารดา และบิดาย่อมถนอมบุตรน้อย อันบังเกิดในตนเป็นนิศย์ฉันโต เอวัง ธัมเมนะ ราชาโน ปะชัง รักขันตุ สัพพะทา ฯ ขอพระราชาทองหลาย จงทรงรักษาประชาราษฎร์โดยชอบ ในกาลทั้งปวงนั้น เทอญ ฉันฉัน

ราชธรรม ๑๐ ประการนี้ มิใช่แต่จะปฏิบัติเฉพาะพระราชาเท่านั้น ในความหมายจริง ๆ แล้ว จะมีผลไปถึงข้าราชการด้วย เพราะข้าราชการคือผู้ปฏิบัติงานแทนพระองค์ ทำงานต่างพระเนตร พระกรรมของพระองค์ เพราะงานในประเทศมีมาก ประชากรก็เยอะ พระองค์ไม่สามารถทำให้ทั่วถึงได้ จึงมอบให้บุคคลผู้ทำหน้าที่แทนหรือข้าราชการที่กระจายอยู่ทุกหนทุกแห่งของประเทศนี้แหละทำหน้าที่จึงจะทั่วถึงได้ แต่ในการปฏิบัติงานของข้าราชการนั้นถือจริยธรรมอะไร นั่นก็คือถือจริยธรรมตามที่พระราชาถือปฏิบัติ คือราชธรรม ๑๐ นั่นเอง ดังนั้น คุณค่าของการปฏิบัติในจริยธรรมขึ้นก็ย่อมให้ไพร่ฟ้าหน้าใส ประชากรก็สุขใจ

การพัฒนาชีวิต ตามที่นิยามไว้ว่า การได้พัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของประกอบด้วยเทวธรรม: หิริและโอตตปปะ และเทวธรรม : วัตรบท ๗ และการพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพที่สัมพันธ์กับบรรพชาตติและพระพุทธานุภาพ คำว่า สังคมไทย หมายถึง พุทธศาสนิกชนและผู้ถือพิธีกรรมตามประเพณีของพระพุทธานุภาพ การศึกษาค้นคว้าในหัวข้อนี้ มุ่งเน้นกล่าวถึงคุณค่าทางจริยธรรมของเทพที่มีผลต่อการพัฒนาชีวิตของสังคมไทย โดยแยกเป็น ๒ ประการหลัก ๆ คือ ๑) การพัฒนาชีวิตในจริยธรรมของเทพ (เทวธรรม, วัตรบท) ๒) การพัฒนาชีวิตตามจริยธรรมของเทพจากบรรพชาตติ การพัฒนาชีวิตในจริยธรรมของเทพ (เทวธรรม, วัตรบท) เป็นจริยธรรมของเทพกำหนดเอาเทวธรรมหรือสุกขธรรมหรือธรรมโลกบาท กล่าวคือหิริและโอตตปปะ อีกข้อหนึ่งคือ วัตรบท ๗ ประการ มีบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาตลอดชีวิตเป็นต้น มีการการไม่โกรธเป็นที่สุด

การพัฒนาชีวิตในจริยธรรมของเทพที่สัมพันธ์กับบรรพชาตติ ผู้วิจัยกำหนดเอาบรรพชาตติหลัก ๆ ที่เทพสถิตและมีบทบาทกับบรรพชาตตินั้น ๆ ทำให้มีผลเกิดจริยธรรม เช่นปฐุมบัญญัติวินัยสงฆ์ และประชาชนถือปฏิบัติเป็นจริยธรรมในฐานะประเพณีอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลมาถึงปัจจุบันมากมาย ซึ่ง

ธรรมชาติหลัก ๆ ในหัวข้อนี้ ๑) จริยธรรมของเทพกับป่า ๒) จริยธรรมของเทพจากกับบนอากาศ ๓) จริยธรรมของเทพกับข้าว ๔) จริยธรรมของเทพกับน้ำ ๕) จริยธรรมของเทพกับฝน ๖) จริยธรรมของเทพกับธรรมชาติอื่น ๆ เทพแห่งป่า เรียกว่ารุกขเทพ มีสาระสำคัญคือต้องปฏิบัติในรุกขธรรมด้วยการยอมให้ตามต้องการในการนำรากของต้นไม้ไป ในการนำเปลือกไป ในการนำไปไป ในการนำดอกไป ในการนำผลไป และเทพไม่พึงดีใจหรือเสียใจเพราะการกระทำนั้น ๆ ประการสำคัญของรุกขเทพคือมีส่วนสำคัญในการบัญญัติวินัยสงฆ์ของพุทธเจ้าในเรื่องภุคคามวรรค ห้ามภิกษุสงฆ์ตัดบ้างให้ตัดบ้าง หากละเมิดต้องปาจิตตีย์ ในกรณีที่มีผลถึงสูญเสียอวัยวะ

เทพแห่งนภากาศ อันมีจันทรเทพ สุริยเทพซึ่งมีศัตรูที่มักถูกพระราหูอม ราชูนี้มีอำนาจมาก ขนาดว่าดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์สามารถจะถูกกลืนได้ ศัตรูของเทพบุตรทั้ง ๒ คือ อสุรินทราหูหรือพระราหูซึ่งมักจะจับจันทิมเทพบุตรและสุริยเทพบุตรมาอมอยู่เสมอในคราที่ถูกอมนั้น จะทำให้โลกมืด ซึ่งเทพบุตรทั้ง ๒ ต่างรู้สึกลัวจนต้องกล่าวอ้างถึงพระพุทธรูป อสุรินทราหูได้ยินพระพุทธรูปแล้วจึงยอมปล่อย นี่ก็แสดงว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อกันเทพด้วยเช่นกัน

เทพแห่งข้าว มีชื่อแม่พระโพสพ เป็นเทพที่ชาวไทยให้ความเคารพนับถือด้วยการแสดงความกตัญญูตเวที เพราะข้าวกล้าในไร่นานั้นเป็นเมล็ด เติบโตถึงเก็บนำเข้ายุ้งฉางได้เพราะมีเทพนามว่าพระแม่โพสพประจำอยู่ดูแลรักษาอยู่ เพื่อเลี้ยงชีวิตคนและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ดังนั้น ถ้าถามคุณประโยชน์ของข้าวแล้วต้องบอกว่า ทุกอย่างมารวมลงที่ข้าวนี้เอง เมื่อทำไร่นาเก็บเกี่ยวนำเข้ายุ้งฉางแล้วก็ทำพิธีสู่ขวัญข้าวคือเรียกขวัญข้าวที่ดูแลรักษาในไร่นานั้นให้มาอยู่ดูแลในยุ้งฉางต่อไปนั่นเอง

เทพแห่งน้ำ เรียกว่าพระแม่คงคา ตามคติของไทยจะแสดงความขอบคุณเทพแห่งน้ำนี้ด้วยเครื่องสักการบูชา คราวที่ปักเครื่องสักการบูชาไม่ได้ก็ทำเป็นกระทงปักเครื่องสักการบูชาขึ้นแล้วลอยไป ตามคติของพราหมณ์จะเน้นไปด้านการขอพร ขอขมาต่อเทพเจ้า เน้นไถ่บาปโดยการใช้เครื่องสักการะเรียกอารตี และร่วมในพิธีต่างๆ เพื่อบูชาพระแม่คงคาหรือเป็นสื่อกับเทพเจ้าองค์อื่น ๆ ส่วนชาวจีน ถือว่าเทพแห่งน้ำเป็นเทพเจ้าผู้ใจดี มีคุณธรรมให้ความช่วยเหลือให้พ้นอันตรายจากการถูกน้ำท่วม

เทพแห่งฝนของไทยมีชื่อว่าพญาแถน คนไทยแสดงความเคารพบูชา สำนับบุญคุณต่อพญาแถนที่ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล หากฝนแล้งก็จะทำพิธีขอฝนกับพญาแถนด้วยการสร้างบั้งไฟแล้วจุดขึ้นไปถึงพญาแถนเพื่อขอประทานฝนให้ตกลงมาแก่มนุษย์ ตามคติทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์นั้นมีชื่อว่าพระพิรุณเทพ

เทพแห่งธรรมชาติอื่น ๆ มีขรรเทพ เป็นต้น ซึ่งคนไทยนิยมเคารพบูชาด้วยการสร้างศาลให้อยู่ประจำ เรียกว่าศาลพระภูมิเจ้าที่ไว้หน้าบ้าน ตามชนบทนั้นนิยมทำหิ้งบูชาไว้มุมบ้าน สักการบูชาด้วยข้าวตอก ดอกไม้ในวันพระ ถือว่าเทพนี้เป็นเจ้าของบ้านเรือน ดูแลรักษาให้บ้านปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย ไฟไหม้ น้ำท่วม แผ่นดินไหว เป็นต้น ดังนั้น เทพทุกเทพจะรักมนุษย์ ช่วยมนุษย์ผู้ไหว้ดีพลีลูก มีจริยธรรมในการอยู่ร่วมกับเทพ ไม่กล้าทำความชั่ว เพราะเกรงเทพจะพิโรธ มีส่วนให้มนุษย์มีจริยธรรม เกิดคุณค่าต่อสังคม ส่งผลสู่การพัฒนาชีวิตได้อย่างดี

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๑) ข้อเสนอแนะการนำไปใช้

ผู้วิจัยขอเสนอแนะในการนำรายงานวิจัยนี้ไปใช้ เพราะได้แสดงรายละเอียดเรื่องเทพ บทบาทของเทพ สถานะของเทพ ความสัมพันธ์ของเทพต่อมนุษย์ในแง่อายุ การจุติ การเกิด รวมถึงคุณค่าทางจริยธรรมที่ได้รับจากการปฏิบัติในจริยธรรมของเทพ ซึ่งส่งผลต่อมนุษย์ ทำให้มนุษย์ได้รู้และปฏิบัติตาม เป็นการพัฒนาตนสู่ภพภูมิที่สูงขึ้น ชื่อว่าเทพนั้น ผู้วิจัยได้แสดงลักษณะของเทพโดยละเอียดว่าเทพนั้นมีลักษณะเป็นเทพขุมนม เพื่อร่วมฟังธรรม ฟังการสวดมนต์ของมนุษย์ เทพจำพวกหนึ่งได้แก่เทพในสวรรค์ชั้นกามาวจร มีบทบาทสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะชั้นจาตุมหาราชที่มีท้าวจตุโลกบาทเป็นผู้อารักขารักษาทิศทั้ง ๔ และอีกเทพคือเทพเทพสาธูการ ชนิดนี้มักคอยเชื่อมยินดีกับการทำความดีของคนอื่น โดยเฉพาะต่อพระพุทธเจ้า เมื่อเทศนาจบลงก็จะพากันแซ่ซ้องสรรเสริญ ตั้งกระหึ่มทั่วฟ้า โดยเฉพาะปฐมเทศนา ภายหลังที่พระพุทธเจ้าแสดงจบก็มีเทพในหมื่นโลกธาตุได้พากันแซ่ซ้องสาธูการพร้อมกัน เสียงดังกระหึ่ม สั่นหวั่นไหว สะท้านทั่วโลกธาตุ แต่ไม่ใช่เสียงดังเหมือนฟ้าร้องฟ้าผ่าที่น่าหวาดน่ากลัวทำให้แตกต่างอย่างนี้ แต่เสียงสาธูการของเทพน่าจะดังนุ่มนวล ตีมีด้าหัวใจ ดั่งน้ำเซาะทราย แถมยังไพเราะเพราะพริ้งอีกต่างหาก

เทพเป็นแม่แบบแห่งจริยธรรม คือเทพจะปฏิบัติในทวารธรรม กล่าวคือhiriและโอตตปยะ เป็นกฎในกฎนอกใจ ที่จะควบคุมความประพฤติทั้งในที่ลับและที่แจ้ง มีอานุภาพมากเพราะสามารถควบคุมพฤติกรรมของคนได้ทั้งโลก ซึ่งต่างจากกฎหมายที่ควบคุมพฤติกรรมคนได้เฉพาะที่โล่งแจ้งเท่านั้น ถือถ้าคนทำผิดนั้นไม่มีใครรู้เห็น คนนั้นก็รอดไป ที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ วัตรบท ๗ ประการ ถือเป็นหลักจริยธรรมของเทพ ที่มนุษย์ผู้ปรารถนาพัฒนาชีวิตถึงขั้นเป็นเทพก็ต้องปฏิบัติให้ครบถ้วน แท้จริงก็เป็นหลักจริยธรรมพื้น ๆ เช่นว่าอดทน วาจาสัตย์ วาจาอ่อนหวาน กตัญญู แต่ปัญหาว่าทำไมสม่ำเสมอ

เป็นที่ทราบดีว่า พระพุทธศาสนานั้นถือกรรมเป็นกำเนิด เป็นทายาท ถือกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เป็นที่พึ่ง พึ่งตนเอง ไม่สอนให้เชื่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ แต่ใฝ่เล้าสังคมจึงถือและปฏิบัติกับพิธีกรรมอันนี้ นั่นเป็นเพราะว่าเป็นพระพุทธศาสนาแบบไทย ๆ กระมัง ที่ยังถือ ยังเชื่อ และปฏิบัติกับพิธีกรรมอันนี้อยู่ ซึ่งผู้วิจัยใคร่แจ้งว่า ก็การวิจัยเรื่องนี้เป็นเรื่องจำที่ต้องศึกษาเพื่อหาทางออกให้สังคมไทย เพื่อปลดพันธนาการอันนี้ออกไปให้พบแสงสว่างแห่งธรรมคือปัญญา ซึ่งได้ตั้งจริยธรรมเชิงพุทธเข้ามาเป็นสติ สร้างปัญญาให้เข้าใจสัจธรรมแห่งชีวิตและธรรมชาติ

ขึ้นชื่อว่าชีวิตแล้วจะมีทั้งชีวิตที่เป็นกายภาพที่เรามองเห็น กับชีวิตที่เป็นจิตวิญญาณ มองไม่เห็นเป็นรูป ถ้ามีใครถามเทพมีจริงหรือไม่ ถ้าตอบตามที่กล่าวในงานวิจัยนี้มาแต่ต้น ต้องบอกว่ามีจริง ดังที่พระพุทธเจ้าถือเป็นพุทธกิจข้อหนึ่งที่ว่า อหตฺมรตเต เทวปญฺหนํ ตอนกลางคืนพระพุทธเจ้าจะตอบปัญหาให้แก่เทพที่สงสัยในธรรมบ้าง ข้อฟ้องร้องของเทพบ้าง นอกจากนี้เทพยังแสดงจริยธรรมด้วยบทบาทแซ่ซ้องสาธูการกับการแสดงธรรมจบของพระพุทธเจ้าในปฐมเทศนาบ้าง แสดงการช่วยเหลือชาวเมืองสาวัตถีที่สงสัยเรื่องมงคล จนได้มงคลสูตรจำนวน ๓๘ ข้อ และที่สำคัญอย่างหนึ่งคือเทพเป็นต้นบัญญัติสิกขาบทชื่อว่าภูตคามวรรคอีกด้วย

เมื่อรู้ว่าเทพมีจริง มีอยู่ในลักษณะต่าง ๆ แล้ว ปัญหาว่าจะอยู่กับเทพอย่างไร จะปฏิบัติตนอย่างไรต่อเทพจึงจะเป็นที่โปรดปรานได้ วิธีง่าย ๆ ที่จะปฏิบัติต่อเทพ คือ ไหว้ดี พลีถูก ทำบุญ

ให้ท่าน ปฏิบัติในจริยธรรมของเทพ ท่านก็โปรดปรานแล้ว เทพเป็นสื่อที่ดี น่าอบอุ่นใจ ไม่น่ากลัว ไม่น่าสยดสยอง ต่างจากพวกมาร เปรต อสุรกาย ผี ที่เป็นสื่อแห่งความน่ากลัวด้วย ซึ่งเขาเหล่านี้จะอาศัยกุศลผลบุญที่มนุษย์ทำบุญอุทิศไปให้ ถ้าไม่ได้รับก็จะแสดงการรังครวญ ดังที่ปรากฏแก่พระเจ้าพิมพิสาร ซึ่งต่างจากเทพที่ไม่หลอกหลอนให้น่ากลัวอะไร กลับจะเป็นมิตร ชอบ ชื่นชมในการทำดีของมนุษย์อีกด้วย

๒) ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ในการทำวิจัยครั้งต่อไปนั้น ผู้วิจัยเสนอประเด็นที่น่าศึกษาไว้ โดยคัดเลือกเรื่องเทพเป็นรายตน โดยเฉพาะพระอินทร์ ถือว่ามีบทบาทอย่างมาก เพราะเป็นเทพองค์แรกสุดของศาสนาพราหมณ์ ต่อพระพุทธศาสนาถือในนามว่า ท้าวสักกเทวราช มีคุณสมบัติพิเศษคือแปลงเพศ แปลงร่างเป็นชีวิตต่าง แม่นก กา ไก่ฯ ก็ได้ แม้จะเป็นเรื่องเทพ แต่ก็วิจัยให้เป็นเชิงวิทยาศาสตร์มากขึ้น แต่ประเด็นที่ไม่ควรมองข้ามคือ ต้องประยุกต์ให้เข้าหลักจริยธรรมเชิงพุทธ ดังนี้

- (๑) ศึกษาวิเคราะห์คุณค่าทางจริยธรรมการปฏิบัติตนต่อพิธีกรรมในศาสนาต่าง ๆ
- (๒) ศึกษาวิเคราะห์เจตภูตในพระพุทธศาสนาและยุคที่ใช้ในสังคม
- (๓) อิทธิพลของพิธีกรรมทางความเชื่อที่มีผลต่อการพัฒนาจิตใจของสังคม
- (๔) ศึกษาวิเคราะห์ความมีอยู่ของเทพ ผี มาร และคุณค่าทางจริยธรรมตามแนวปรัชญา
- (๕) ศึกษาความเชื่อและผลจากการเข้าพิธีสะเดาะเคราะห์ต่อชะตา
- (๖) คุณค่าและประโยชน์ของความเชื่อในพิธีกรรมทางศาสนาและไม่ใช้ศาสนา

๓) ข้อสรุปจากทัศนะของผู้วิจัย

สังคมไทยปัจจุบันนี้นิยมเสริมชะตาชีวิตและอนาคตด้วยพิธีกรรมเพื่อให้เทพไท่เทวาช่วยด้วยความเชื่อว่า สรรพสิ่งมีเทพเจ้า เทพ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ครอบครองอยู่และคุ้มครองรักษาให้รอดปลอดภัย รับผิดชอบต่อกรรมของมนุษย์ ในเมื่อได้รับผลจากการขอร้องแล้วที่ตนปรารถนาแล้วก็คิดจะตอบสนองคุณความดีของเทพเหล่านั้น อันเนื่องจากอิทธิพลของพระพุทธศาสนาที่สอนให้กตัญญูต่อบุคคลหรือสิ่งให้คุณแก่ตน อันที่จริงแล้ว ความเชื่อแบบนี้ก่อนพระพุทธศาสนากำเนิด

ผู้วิจัยได้ประมวลผลแล้ว เห็นว่า พระพุทธศาสนาและชาวพุทธซึ่งนับถือพระพุทธศาสนา ไม่ใช่มุ่งเน้นจะเรียนรู้หลักธรรมคำสอนเท่านั้น ยังมีหวังพึ่งอำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยยกให้เทพไท่เทวา พระอาจารย์ผู้คงคลังต่าง ๆ มีฤทธิ์มีเดชคอยบันดาลให้โชคให้ลาภด้วย เรื่องนี้ ถ้าเป็นการสมมติฐานของผู้วิจัยแล้วก็ตรงตามที่สมมติฐานเลยว่า ชาวพุทธไทยมีระดับนับถือพระพุทธศาสนากัน ๓ ระดับชั้นของต้นไม้ กล่าวคือ

๑. ผู้นับถือพระพุทธศาสนาระดับสะเก็ด (ของต้นไม้) หมายถึง ระดับชาวบ้านที่ยึดมั่นในเรื่องบุญ-บาป มีความเป็นคนอนุรักษวัฒนธรรมประเพณีไว้สูง บางคนแม้จะอ่านหนังสือไม่ออก แต่ก็เคารพศรัทธาในพระพุทธศาสนา เชื่อบุญทำกรรมแต่ง เชื่อในนรกสวรรค์ เชื่อในพิธีกรรมหมั่นทำบุญตักบาตร เชื่อในการบนบานศาลกล่าว เชื่อในความแปลกแหวกแนวทางธรรมชาติ เช่นต้นออกหัวปลีกลางลำต้น เรียกว่าเชื่อตามฤกษ์ตามประเพณีสืบ ๆ มา

๒. ผู้นับถือพระพุทธศาสนาระดับกระพี้ หมายถึง ระดับชาวบ้านที่อยู่ในถิ่นเจริญ อยู่ใกล้วัดที่มีการเทศน์ การบรรยายธรรม ให้ความรู้มีศรัทธาที่ถูกต้อง ไม่นั่นแต่เรื่องพิธีกรรมมากมายจนลืมนึกถึง

เผยแผ่คำสอนทางศาสนา ความจริงชาวบ้านระดับนี้มีโอกาสได้ศึกษาเรียนรู้ดีกว่าระดับกระพีที่สำคัญ คือมีเหตุผลในการความเชื่อศรัทธาดี

๓. ผู้นับถือพระพุทธศาสนาในระดับแก่น หมายถึง ระดับชาวบ้านที่อยู่ในแวดวงการศึกษา มีระดับความรู้ขั้นครูอาจารย์หรือได้ศึกษาเรียนรู้ธรรมะมากพอสมควร แต่ยอมรับในกิจกรรมทางศาสนา แม้จะเป็นพิธีกรรมก็ยอมรับได้ และเข้าใจเหตุผลของการกระทำและเหตุที่เชื่อตามหลักวิชาการที่เป็นทางออกของสังคมอันจะนำไปสู่สันติภาพทุกระดับชั้น ตั้งแต่ครอบครัว หมู่บ้าน องค์กร จนถึงระดับประเทศก็ได้

ถามว่า ผู้นับถือทั้ง ๓ ระดับของชาวบ้านข้างต้นนี้ ระดับใดสำคัญกว่ากัน ต้องตอบว่า สำคัญเท่า ๆ กัน เพราะอะไร เพราะความอยู่รอดของต้นไม้ นั้น จะต้องมีการเปลี่ยนแปลง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงก็มีการกระทำ ถ้าต้นไม้ โดยหน้าที่ของเปลือกคือลำเลียงอาหาร ปุย น้ำไปเลี้ยงลำต้น ทำให้ต้นไม้ยืนต้นอยู่ได้ ถ้าต้นไม้ไม่มีแต่แก่น ไม่มีเปลือก ไม่มีกระพี้เลย ก็ยืนต้นอยู่ไม่ได้ ส่วนกระพี้ นั้น เป็นสิ่งที่มาทับเปลือกซึ่งเปลือกจะสลายสภาพที่หมดอายุแล้วออกไป แล้วเพาะพันธุ์ขึ้นมาใหม่เป็นการปลูกถ่ายให้ต้นไม้อยู่รอดต่อไป ขณะเดียวกันนี้ พระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีแต่แก่นคำสอนที่จะมีสนองตอบแก่คนที่มี การศึกษาก็อยู่รอดยาก แต่ถ้ามีแต่พิธีกรรม ไม่มีกิจกรรมการเผยแผ่ธรรมของวัดวาเลยก็อยู่รอดยาก ดังนั้น ต้องมีระดับผู้นับถือพระพุทธศาสนาที่คละปะปนกันไป เหมือนต้นไม้ที่ทั้งเปลือก กระพี้และ แก่นอย่างนี้ก็จะอยู่รอดตลอดไป

ถ้าถามผู้วิจัยว่า เชื่อในอำนาจเทพบันดาลหรือไม่ ต้องบอกว่าเชื่อ แล้วเชื่อมากน้อยขนาด ไต ก็บอกได้ว่า เราเชื่อมั่นต่อจริยธรรม คุณธรรมของเทพของพรหม ที่มีแต่ความรักความเมตตาต่อ มนุษย์ เชื่อในความคุ้มครองรักษาของเทพดาอารักษ์ แต่ประการสำคัญเราต้องไหว้ตีพัสโลก ปฏิบัติใน ศีลธรรมด้วย เช่นเดียวกับเราที่คล้องพระเครื่อง หลายคนก็บอกเป็นเสียงเดียวกันว่า ต้องซื้อสัตย์ สุจริตด้วย ความศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์บันดาลขององค์ศักดิ์สิทธิ์หรือเกจิอาจารย์หลวงพ่อกุหลาบนี้จึงจะคุ้มครอง เรา ก็แสดงว่าเทพต่าง ๆ นั้นรักคนดี ผู้มีศีลธรรม ขณะเดียวกันก็เกลียดคนชั่ว เมินที่จะช่วยคุ้มครอง เขาได้ อย่างไรก็ตาม อำนาจแห่งความศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ แม้เราจะได้รับโดยไม่รู้ เพราะเป็นเรื่องที่พูด ยาก แต่ประการที่พบเห็นได้ชัดโดยประจักษ์ก็คือ เกิดพลังแห่งจิตใจ (empower of mind) ถือเทพเป็น แม่แบบแห่งการทำดี สามารถขึ้นภพภูมิที่สูงขึ้นไปจากเทวโลก เป็นพรหมโลกได้ ซึ่งพลังแห่งจิตใจอัน เกิดจากความเชื่อศรัทธาในคุณธรรม จริยธรรมของเทพนี้ ทำให้เราอยู่ด้วยความหวังที่เป็นสุข ทำให้ตน มีระเบียบวินัยในตัวเอง ดำรงตนอยู่ในความถูกต้อง เป็นธรรมต่อทุกคนไม่กล้าทำผิดต่อสิ่งหรือบุคคลที่ ให้ประโยชน์ทางกายและทางจิตใจเกิดการพัฒนาชีวิตและจิตใจ แล้วจะเราจะเป็นผู้ประพตติธรรม เกิดความสุขในชีวิตของตนและส่งผลถึงสังคมโดยรวมในที่สุด ดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า ผู้ ประพตติธรรม ย่อมอยู่เป็นสุข

บรรณานุกรม

ก. เอกสารปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. เอกสารทุติยภูมิ

พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____. **พุทธวิธีในการสอน**. (พิมพ์ครั้งที่ ๖), (กรุงเทพมหานคร: บริษัท โอเอ็นจีการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๒).

_____. **คนไทยหลงทางหรืออย่างไร**. (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘).

พระมหาวิ ฐานวโร. **พุทธวิธีเทศนาแบบต่าง ๆ**. (พิษณุโลก: โฟกัสมาสเตอร์ปริ้นต์, ๒๕๔๙).

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **พระพุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ.ปยุตโต). **ปรากฏการณ์จิตตคามรามเทพ ๒๕๕๐ เมื่อเทพมาเยือนเมืองคอน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๕๐.

พระราชวรมณี, (ประยูร ธมมจิตโต). **อนุทินธรรมะ : ธรรมสำหรับ ๓๖๕ วัน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

พระครูสิริรัตนานวัตร. **เรื่องนามว่าอินเตีย..., รวมบทความ**. พิษณุโลก : โรงพิมพ์โฟกัส มาสเตอร์ปริ้นต์, ๒๕๓๔.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. (พิมพ์ครั้งที่ ๑๔), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

Tich Nhat Hanh. **Look Deep and Smile; Buddhism and Ecology**. Edited by M. Batchelor, Delhi: Motilal Paransidas, ๑๙๙๔.

Phramaha Sirivat, Wongsas. **The Concept of Devas as Depicted in Suttantapitaka**. Ph.D. Dissertation, Pune, India: University of Pune, ๒๐๐๖

Leopold Aldo. **A Sand County Alamanc**. New York : Oxford University Press, ๑๙๖๖.

ค. รายงานการวิจัย

พระครูสิริรัตนานวัตร. **“คุณค่าทางจริยธรรมในประเพณีสงกรานต์”**. รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัย พุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

_____. **“การบนบาน บวงสรวง : แนวคิด หลักการและอิทธิพลต่อสังคมไทย”**.

รายงานการวิจัย, สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

พันตรีสมคิด สวยกล้า. “การศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมจากการตอบปัญหาเทวดาของพระพุทธเจ้า”.
ปริญญานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระเสาร์คำ ธรรมวโร () รหัสนิต ๕๔-๒๔๔๐๕๔-๒๐
วัน/เดือน/ปีเกิด : วันเสาร์ที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ.๒๔๙๖
สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๓๕ หมู่ที่ ๑ ตำบลไทยชนะศึก
อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย
การศึกษา : พ.ศ. ๒๕๔๐ ประกาศนียบัตรบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บ.ส.)
พ.ศ. ๒๕๕๕ พุทธศาสตรบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช
ปีที่เข้าศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๔
ที่อยู่ปัจจุบัน : ๔๑ หมู่ที่ ๑ ตำบลไทยชนะศึก อำเภอทุ่งเสลี่ยม จังหวัดสุโขทัย
: โทรศัพท์ -๐๘-๐๐๖๓-๘๓๙๐ -๐๖-๒๐๔๒-๑๗๙๗